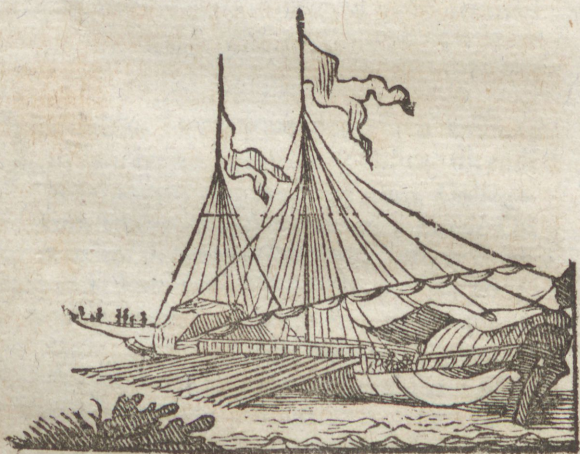


MUSEUM HELVETICUM

Ad juvandas Literas in publicos

Ufus apertum.

Particula XVI.



TURICI

Litteris Conradi Orellii et Soc.

MDCCL.

MUSEUM

MUSEUM

MUSEUM

MUSEUM

MUSEUM

MUSEUM

MUSEUM

MUSEUM

MUSEUM

MUSEUM

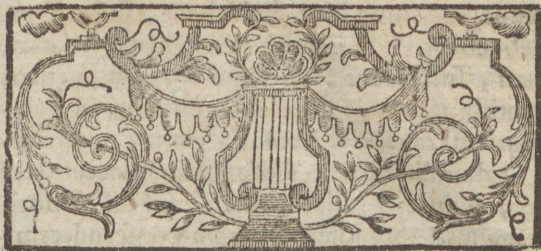
MUSEUM

MUSEUM

MUSEUM

MUSEUM

MUSEUM



ORATIO

Qua *APOLOGUS* de Religione

Sectatores suos recognoscente & lustrante
narratur. (*)

DIu dubius incertusque pendebam animo,
an anniversariam hanc publice dicendi
provinciam alii venerandorum Collega-
rum traderem, & vacatione, quam sibi
& mihi proximi decessores fecerant, uterem; an
vero ipse mihi hoc quidquid oneris est, impone-
rem, & anteriorum Antistitum morem redauspi-
carer. Nam utrum tandem cumque eligerem,
sæculi nostri genius effecerat, ut difficultates non-
nullas ante oculos mihi proponerem, quæ men-
tem

(*) Recitata est hæc Oratio pridie Feriarum Felicis &
Regulæ IV. Id. Sept. an. MDCCXXXIII a Viro gra-
vissimo, summeque venerando J. CONRADO WIRZ,
Ecclesiarum Turicens. Antistite meritissimo.

tem nunc huc nunc illuc dividebant, suspensamque detinebant. Si enim horam isthanc feriatam haberem, suspicabar, illos qui aliorum, etiam innocentissimorum, facta aut non facta in peiorem partem rapere & censoria virgula notare solent, calumniaturos, facile otiandi occasiones captari, & in dies rariores fieri, qui sese laboribus frangunt. Sin ipse cathedram conscenderem, subverebam, ne iidem, perverso obtrectandi studio, me ostentationis cujusdam aut ambitionis criminationibus peterent & differrent, & in eorum numero esse dictitarent, qui audiri quam audire mavelint. Re vero curatius pensitata, me rectissime facturum duxi, si nihil subterfugerem, quod jure aliquo a me expectari posset, non magnopere laborans, quidquid male cupientes muscitent & susurrent. Fixum enim immotumque animo sedet, non terreri

- - - *Mauri jaculis, neque arcu,
Nec venenatis gravida sagittis
Phaetra;*

sed cursum auspiciis divinis coeptum persequi, donec a supremo rerum omnium Arbitro, ad cujus nutum voluntatemque me totum converto, evocer, satis superque habiturus, si ei prober, qui penitissima pectoris consilia novit, & aliquando a cunctis vitæ rationem reposcet. Cur morer, quid suspicentur, aut loquantur invidi & lividi, dum, cœlo teste, innocens mihi fraudisque purum pectus & recti sequax constet?

Accessit gravissimus jussor, exacta ætate, meritis in temp. litterariam, mentis acrimonia, vividique

dique pectoris documentis summe venerabilis, qui, cum superiore anno, *Caroli Magni* memoriam solemniter oratione celebraturus, *Carolo VI.* Romanorum Imperatori parentare institueret, in sermonis exordio scite, ut si aliud ageret, aurem vellit & admonuit, ut majorum exempla denuo mihi imitanda proponerem. Id quod plurimum apud me ponderis habuisse non diffiteor, quippe exceptum ex ore ingentis viri & patris vice suscipiendi, cujus senectō corpori ut sero fatum manus injiciat, ex animo precor, & juxta mecum precaturos confido omnes, qui eruditionem & virtutem in pretio habent. Nam licet illum longævitæ tandem oppressura sit, semper tamen mortem ante maturum diem heroas auferre putem, quos numquam mori deçet.

Hoc igitur consilio animoque in conspectum vestrum prodeò, *Auditores Honoratissimi*, in præsentia verba ad vos facturus de re non implicata & obscura, sed plana et intellectu facili, de re non vili & contemnenda, sed maximi momenti, &, nisi me omnia fallunt, cum vestris auribus, tum mea persona, & temporis ratione apprime digna, de *Religione* scilicet, eaque *Christiana*, *Senatores suos recognoscente ac lustrante*. In hujus argumenti explicandi cogitationem hoc lubentius & promptius incidi, quod serie aliqua connexum esse videbatur cum eo, quod *Vir egregie doctus*, & quinquaginta circiter annos in pulvere scholastico maxima cum laude versatus, ante hos sex septemve menses, de *Jehova*, *vexillo Ecclesiæ*, erudite, pie & ornate disseruit. Ex iis enim, quæ nunc proferre animus est, manifesto patebit omnibus

nibus , quales sint , & quales esse oporteat , qui sub *vexillo Jehovæ* agunt.

Solent qui pro concione dicunt , multa præfari de tarditate ingenii , de doctrinæ penuria , de dicendi imperitia , & Auditores obnixè rogare , uti ne cincinnos ac fucum orationis , aut mellitos verborum globulos , & omnia dicta quasi papavere & sesamo sparsa exspectent. Ego vero deprecationibus istis & ambitu , præsertim in Virorum gravium & prudentium *παινηῦσι* , superferi posse existimo , quia , quisquis Oratoris munus sustinet , ab omnibus tantum præstare , judicatur , quantum potest , nec declamandi aut more rhetorico loquendi , sed plane & simpliciter dicendi causa produisse existimatur. Et cum Auditores audiendi gratia convenisse censendi sint , quid opus est , magno verborum apparatu audientiam sibi facere ? Nihil itaque , prius quam in rem præsentem veniam , mihi restat , nisi ut a vobis jure quodam mutuo eam in audiendo & judicando voluntatem atque æquitatem petam , quam ipsi vobis præstitam velletis , si in hoc suggesto staretis.

Agedum , Auditores , *Duce Deo & Auspice Jesu* , ad instituta pergamus.

Nulla umquam gens tam fera atque barbara fuit , quin ex congenitæ rationis notionibus agnovit , mortales , quotquot terram colunt , ad *Religionem* , seu ad verum cultum omnipotentis , sapientissimi & benignissimi Dei factos natosque esse , nec quemquam , donec hac vescitur aura ,
vel

qui vel unicum temporis momentum ab religione officii hujus liberum prætermittere posse. Aeternus Dei Filius, cum ex cœlestis patris jussu ac voluntate, natura convestitus humana, hominibus sese præsentem sisteret, communem hanc ἐννοιαῖς impressam penetralibus non venit oblitteratum, sed magnopere in eo laboravit, ut altius infingeret, & a multis malitiæ & inertiae humanæ involucris, & quasi velis, quibus obtendebatur, expeditam in clarissima luce poneret. Quo factum, ut interpretis divini munus fungens, talem conderet *Religionem*, & sanguine suo obsignaret, quæ sese Divinitate, Sapientia, Præstantia & Sanctitate sua Conscientiæ uniuscujusque, qui saltem Numine aliquo tangitur, quam maxime commendat.

Videas proin, omnes qui a Christo Christiani vocantur, & præcepta ejus ore profitentur, sæpe numero inter se de Religione colloqui, & eos etiam, qui parum religiosi habentur, crebris illam sermonibus ferre. Animadvertas, complures vehementer commoveri, si quos audiant minus honorifice & magnifice de Religione sentire, & acerrime propugnandam atque ab improborum injuriis defensandam clamitare, ut famæ servant, & protectorum ac ὑπερασπιστῶν nomen apud posteros adipiscantur. Facile intelligas, multo maximam partem habitum Religionis, simulatione magis quam ex animo, induere, & data opera se hoc mantello circumdare, ut habeant, quo fraudes & imposturas suas & mendacia subdola tegant.

Quamnam igitur veram *Sectatorum Religionis Christianae* conditionem esse putatis? Spero non ingratum vobis futurum, si id ex *Mythologia Christiana* paullo tectius exposuero; quia dubium mihi non est, istiusmodi dicendi genus, quibusdam velut emblematis exornatum, ad invitandam & excitandam attentionem in primis esse accommodatum, & Auditori materiem cogitandi relinquere. Quare paullisper, dum hanc telam pertexuero, vacivas præbeatis aures, oro.

RELIGIO, cujus sanctum semper inviolatumque nomen apud bonos quoscumque fuit; *Religio*, cujus arctissimo vinculo obstricti Deo, & *religati* sumus, ut iusta illi & debita obsequia præbeamus, ut hunc solum noverimus, hunc sequamur; *Religio*, inquam, *Christiana*, quæ Christum mundi repertorem & statorem auctorem habet, & planissimam ac certissimam ad beatam immortalitatem perveniendi viam commonstrat; *Religio* isthæc sensit se in ea incidisse tempora, quibus undique premeretur, & nunc apertò Marte, nunc per cuniculos impeteretur, non ab Judæorum cohortibus, non a Saracenorum & Maurorum turmis, non ab aliarum superstitionum gentium catervis, sed ab iis, qui in Christianorum Scholis educi institutique, Religionis speciem præseferunt.

Erant quidem satellites nonnulli, qui, cum Religionem anxiam & sollicitam viderent, levamen in eo quærebant, quod non deesset, sed in dies majore numero prodirent, qui Religionis causam tuerentur, & pro veritate ac divinitate illius

illius fortiter loquerentur & scriberent ; sed id ipsum magis sollicitam habebat , quod non tot patronis , & defensoribus indigere videbatur , nisi ingravesceret malum , & qui omnem Religionem funditus everfam cupiunt , animos tollerent.

Cum igitur tristes nuntii aures quotidie Religioni verberarent , & ipsa conspiceretur , palantia hostium agmina circa regiam suam volitare , nec religioni habere , infestissimis animis in res sacramentalissimas incurrere , & pietatis Christianæ fundamenta ac munimenta labefactare ; tandem in animum induxit suum , *lustrare cives* , & arma eorum explorare , ut perspiceret , quid spei sibi relictum esset , si signa cum hostibus conferenda forent.

Exercitu statò die in unum locum conducto , innumerabilis propemodum turba visa est , majorem quam pro numero speciem gerens , ex omnibus gentibus composita , armorum fulgore oculos perstringens. Quo aspectu ponere metum cœpit , non dubitans , se tot corporibus roboris minarumque plenis stipatam , ab omni periculo tutam esse. Animo itaque recepto , virtute & fide militum nixa , adversariis , quantumvis callidis & potentibus , parem se fore credidit , & sive eminus , sive conlato gradu dimicandum esset , secundum eventum , victoriamque præcepit.

Sed ubi propius accessit , ut eos , qui nomina ad vexillum suum professi fuerant , *cominus* contueretur , pæne exanimata concidit , & ingenti timore concussa omnibus diffidere cœpit , quod

exercitum numero quidem amplissimum, sed nullo usu firmatum, & hebetem prorsus atque imbellem deprehendebat, quem in adspectum hostium adducere non auderet, quippe vim & impetum eorum non sustenturum.

Miramini, & quænam tam subitæ commutationis in diva viragine fuerit causa? Rem omnem paucis accipite.

Quæ procul *ferrea chalybeiaque arma* videbantur, quorum virtute victoria paratur, nil nisi *nugæ* fuerant, & caduca ac fragilia puerilibusque consentanea *crepundiis*; qui infantilis apparatus *Comico* est *ensiculus aureolus*, *securicula aurea*, *sicula argenteola*, & *duæ connexæ maniculæ*, & *sucula*, & *porculi*, & *bullæ aureæ*. Arma profecto, quæ neque tegunt neque vulnerant quemquam, & horridæ hostium aciei, qualis hoc tempore ex ignotis antea Pannoniæ angulis, & ex montana Caledonia excitorum fertur, animum addunt.

Quod *Gladii* in utramque partem secantis & bis timendi speciem referebat, quo sub duce Jesu militantes hostiles ictus propulsant, & in adversa acie stantibus letalia vulnera impingunt; non nisi *plumbæi pugiones* erant, & *verborum inanitates*, quæ, ut primum ore missa sunt, tenues in auras evanescent, & quasi inter primum halitum vivere desinunt.

Quæ *Loricarum* formam habebant, quibus pectus adversus telorum & globorum jactus communiri solet, non nisi *lintea pectoralia* erant, ex sindone

findone voluptatis confecta , & auro , ac coloribus variis muliebriter intexta , quibus se induere consueverunt , qui in regum aulis versantur ; ut non anceps ex cultu isthoc coniectura esset , quantopere mens effeminata , & in mollitiem proclivis atque discincta huc illuc fluitaret.

Qui eminus *Galeis* , seu ferreis capitum munitis , induti videbantur , (caput enim inter præcipua tuendum est militi , tum quia letiferi ferme sunt ictus qui in eam partem cadunt , tum quia toti corpori caput imperat) *cereis* , & feminarum manibus artificiose cincinnatis atque adornatis *cristis* superbiebant , quæ utique non vulnera faciunt , sed igni æstuque solis liquefcunt , vel voluptate & mollicitia diffluunt.

Quos *Scuta* ferro nervoque firmata sinistra tenere putabat , ut ictus exciperent , & glandes ab hostibus missas repellerent , *pictas* , & majorum imaginibus fulgentes *chartas* manu gestabant , per quas hostilia pila facile transeunt ; vetera puta & nova humani cerebri *inventa* , pro quibus tamquam pro aris & focis certatur , sed quæ re vera nullius frugis sunt , & ad Lydium oraculorum divinorum lapidem collata confestim vim omnem atque auctoritatem perdunt.

Qui e longinquo prælongis , & ferro præfixis *hastis* ad pugnam parati visebantur , ut , ex veterum more , vel ora , vel pectora adversa appeterent , levissimis humanarum coniecturarum *arundinibus* instructi erant , quæ , quod incertæ sunt & fundamento destitutæ , sine suo ut plurimum

K k 5 carent ,

carent , & vel obiter tentatæ ac ventilatæ , casum minitantur.

Quid *militaria Signa & vexilla* , quibus imperatorum nomina inscribi solebant ? Purpureo & cæruleo colore ita splendebant , ut oculorum aciem præstringerent. Sed quo propius accedebatur , *aranearum operæ* & telæ se visui præbebant , a perversis ratiocinatoribus , & popularis auræ vilibus mancipiis , quibus sordent , quæcumque ex sacro codice hauriuntur , contextæ , & brevi ita ruptæ & dilaceratæ , ut ne tenuissimum quidem filum superfit.

Quid *Calcei* ? Militem caligatum esse oportet , ad maiorem pedum tutelam , & perferendas itinerum ac viarum molestias. Sed heic in adspectu erant *sandalia* tenuia , serica , auro intexto fulgentia , lecticis magis , quam sabulosis , paludosis & lutosis locis apta , quin etiam eorum simillima , quæ ab Romani cætus *discalceatis* geruntur , & ludicri fastus luxusque indicia , ex quibus conjectu proclive erat , quam incerto starent *talo* , qui timerent plantis pedum terram contingere , & quam fluctuanti essent animo , ad incedendum per confragosas , & externis impedimentis quasi muricibus quibusdam stratas prudentiæ , & modestiæ , & temperantiæ , & aliarum virtutum a Christo praeceptorum vias.

Quid *Balistæ & Bombardæ* , quæ cum sonitu & flamma globos ferreos emittunt ? Erant *cannæ Indicæ* , seu *cinnama* odora , ita fabrefacta , ut sonum ederent , qui multitudinis levitatem voluptate

te quasi titillat. Quid *pulvis nitratus* & sulphureus? *Papaver* erat, non e somno excitandi, sed in soporem collocandi vim habens. Quid denique *pilæ glandesque*, quæ jam in Romanæ militia ad vulnerandum fundebantur? *Vitreæ* erant diversi coloris, sed nullius in bello usus.

Unde, obsecro, levis isthæc, & ad pompam ac scenam magis, quam ad militiam comparata armatura, in exercitu ad bella, contra principem tenebrarum ejusque socios, pro causâ Dei, pro meritissimo Sospitatore Jesu, pro salute æterna, gerenda evocato, & tot sacramentis, immortalī Imperatori obstricto? ut rem meram loquar cogente vero, non solum diuturnitate & dulcedine otii, & copia atque rerum omnium adfluentia, sed etiam tribunorum dissensionibus, factionibus & socordia factum est, ut arma ex divino armamentario populo Christiano data vel vilissimo pretio divenderentur, vel ærugine atque situ squalerent. In quorum locum successit scenicus & theatralis apparatus, ad ostentationem verius corruptus, quam ad masculæ & germanæ virtutis exercitium conformatus.

Ut vero *Religio* hoc visu mentem animumque perterrita, lacrimas tenere non potuit, quod in exercitiis istis, ad se tutandam conductis, parum, immo nihil sibi subsidii esse intelligeret: universa concio, propius succedens, gemebundam, & effusius flentem forti magnoque animo esse jussit, se enim ad extremum halitum *fidem* probaturos, & ultima prius passuros, quam se hosti dederent, aut abjectis armis pedem referrent.

Ad

Ad hæc Religio : Nihil est , inquit , o miseri & vani , quod me adloquio firmare aggredimini. *Fides* namque , quam mihi tam large liberaliterque offertis , & quam jactanter adeo prædicatis , certe non fides est , sed in *his γῶσις ψευδώνυμος* , aut *δωροσιτοφία* iners , animos sui opinione inflans ; in illis simulacrum tantum , & *idolon fidei* , in quo nihil veri & solidi inest. Quid juvat habitu dumtaxat credentium profiteri sectam , & magnifice de fide virtuteque ejus disputare , ubi vitæ improbitas , & morum luxuria passim dominantur ? Non ore utique & verborum ornatu , sed *animo* , sed *opere* et *vita credendum* est. Quid rei mihi cum illis est , qui nimis similes sunt falsorum philosophorum , quos *Sarfinas* comice in hunc modum depictos , depexosque dedit :

*Tum isti Græci palliati ; capite operto qui ambulant ,
Qui incedunt suffarcinati cum libris , cum sportulis ,
Constant , conferunt omnes sermones inter sese drapetæ :
Obstant , obfistunt , incedunt cum suis sententiis .
Quos semper videas bibentes esse in Thermopolio :
Ubi quid surripuere , operto capitulo calidum bibunt ,
Tristes atque ebrioli incedunt ?*

Testor per immortalem Deum , in primis a nato generis humani Sotere sæculis , cum terra sanguine Jesu adhuc maderet , & caleret , & candida Christianorum pectora incredibili illius amore flagrarent , in *uno* , qui pro confessione Christi mortem crudelissimam oppetere non dubitabat , siue cruci adfixus penderet , siue igni necaretur , siue candenti craticulæ impositus lentis cruciatibus consumeretur , siue serarum tergis contactus , laniatu canum interiret , siue vicem & officium lucernæ
per

per noctem præstaret , sive fidicularum tormento distenderetur , sive bestiarum instar toto corpore degluberetur , in *uno* , inquam , teste veritatis plus mihi opis præsidiique fuisse , quam in *sexcentis* vestrum , qui aureis & argenteis paludamentis coruscatis , et multa facile ac benigne pollicemini ; sed ad quemvis taratantaræ sonitum pavetis , et longe aliter , atque ostenderatis , facitis , cupressis similes , quæ sublimes cum sint ac pulchræ , fructum non habent.

Hæc ubi dicta dedit

Religio sanctas dilaniata comas.

Fide et caritate comitibus , degressa , protensis ad sidera palmis , in hæc erupit verba : „ Vah me „ miseram , et pæne ad incitas redactam ! Puta- „ ram quidem , me in illis Ecclesiis , quæ , dis- „ cessione a magno illo Romanensi coetu facta , „ doctrinam purgarunt , et disciplinam sacrorum „ ad typum Apostolicæ feliciter satis instaurarunt , „ etiamnum cum magna animi delectatione om- „ nem cultum et ornatum veræ Christi Jesu spon- „ sæ deprehensuram ; ut credere liceret , easdem „ hoc gloriantes summi honoris titulo sustinere „ posse acre iudicium Domini Jesu , qui se exter- „ na rerum specie deludi non patitur , nec no- „ men sed rem amat Ecclesiæ Reformatæ. Sed „ tantum , proh dolor ! filij degenerarunt a pa- „ rentibus suis , ut his , si ad mortales redirent , „ illorum levitate et dissolutis moribus foret eru- „ besendum ; et jam satis constat , ipsos quo- „ que illos cœtus , qui purioribus sacris sunt ini- „ tiati , non parum a prima illa castitate sui que „ integritate status deflexisse , quod ad discipli- „ „ nam

„ nam morum attinet ; et læsa caritate , occasi-
 „ one disputationum de dogmatibus Religionis
 „ sæpe non necessariorum ab hominibus , sive
 „ petulantis , sive intemperantis ingenii , in qui-
 „ bus turbulenti carnis motus nondum gratia Je-
 „ su Christi erant subacti , intempestive et inamo-
 „ derate agitarum , unde lites , κακοζηλίας , si-
 „ multates , odia , διχόνοιας , et crassus ac gra-
 „ veolens fumus in domo Dei ; et inopia pru-
 „ dentium , vigilantium , pacificorum , et rei
 „ spiritualis gnarorum Christi Jesu Ministrorum ,
 „ quorum est hæc lolia in herba suffocare , et
 „ purum ab impuro , sanctum a profano accura-
 „ te discernere , et diligenter attendere , ne mun-
 „ dus permisceatur Ecclesiæ ; scissos esse in par-
 „ tes ; et tam studium Religionis , quam carita-
 „ tem mutuam in iis refrixisse ; et cum tempore
 „ multa admisisse vitia et offendicula , nec exi-
 „ guam contraxisse labem , quæ gloriam eorum
 „ decusque obscurarit ; nec posse adeo se ipsos ,
 „ si amoris sui non plus , quam concedit veritas ,
 „ largiantur , in speculo perfectæ legis Evangelii
 „ contemplari absque pudore ; aut dignos se ha-
 „ bere , qui sine mundiore et ornatiore cultu de-
 „ mereantur integros et puros sponsi sui amores ,
 „ et ab ipso inter cœlitum júbila introducantur
 „ in conclave Patris sui ad celebrandas festivas nu-
 „ ptias , novissimo tempore expectandas . „

Quam velim , Auditores , ut ficta hæc historia
 veros cieat animorum motus ? Ad ἐπιμύθιον mo-
 do nunc viam parare occæpi ; scilicet ut diligen-
 ter nobiscum reputemus omnes , *Christianam Reli-*
gionem non multitudine profitentium constare , sed
pietate

pietate adversus Deum et homines , quæ in animis insidet , et omnes vitæ actiones dirigit ; neque Sectatores suos implicatis spinosarum quæstionum cassibus fatigari et impediri velle , sed totam in supremi *Numinis reverentia* occupatam esse , et omnium præceptionum suarum summam ad id referre , ut mortales , ubi sunt , pie casteque Deum venerentur Ter optimum Maximum , Deum , inquam , qui per omnes mundi partes æque atque in nobis ipsis comseat : cui nihil clausum est , qui animis nostris interest , et cogitationibus mediis intervenit : qui , quæcumque mente agimus , aut ore proferimus , aut vita exprimimus , sive domi , sive foris , sive soli , sive in celebritate hominum , penitus explorata habet : qui neque bonum , neque malum facinus cujusquam pro nihilo ducit , sed diversa præmia bonis , malisque rependit : qui de flagitiosis ac sceleratis judicium et pœnas exercet : qui cultores suos innumeris beneficiis atque ornamentis adficat.

Religio , si et vocem et rem ipsam consideretis , est obligatio , qua & Deo jungimur , & cum aliis mutuo caritatis nexu consociamur. Ab hoc capite qui recedit , et plura scire furit , quam Deus verbo suo præit , et cum modestis sobriisque pectoribus , qui paucis contenti sunt , sibi acriter dimicandum et digladiandum retur , næ is dum maxime *religiosus* esse contendit , vix imaginem Religionis retinet , et *nubem* quod ajunt , pro *Junone* amplectitur.

Quid anxie ex recondito decreta sempiterna scrutamur regis cœlitum , ante cujus ora ipse sol , lucis

cis pater , opaca nox est ? qui coruscant fulminis vim vibrat , unde Tartari specus tremit , unde montes ab imis sedibus quassati vaporant , unde æstu pelagus fervescit , atque undæ fremunt , unde terræ dehiscunt , et cœlorum porta tonat ? Et nos homuli ex argilla et luto ficti , nos fragilia vascula , nos terra pulvisque , nos somnium , immo somnii fugacis umbra , speramus angusto sinu claudere illum , quem nec arduus æther , nec cuncta cœlorum templa complecti queunt ? Quæ nos phrenitis avios mentis rapit ? Quæ tumida arrogantia et insolentia pectus inflat ? Quin potius omni virium contentione illud agimus , ut talem Deum summisso metu rite colamus et piemus , qualem sese in sacrato codice explicavit. Quum horridus tubarum clangor nationes evocabit , et Rex Deo *satus* nova luce fulgens cunctis gentibus immota jura dabit , numnam tunc loci quæsiturum putatis , et scrupuloso examine ponderaturum , quæ prima primi peccati causa sit ; utrumne Adam , gentis humanæ sator , fati , an spontis suæ crimine lapsus fuerit ; an voluntas proprio stet arbitratu , rectoris expers ; unde originis lues immissa sit terris ; num anima sit tradux poli , an cum parentum semine procreetur ; quis ordo rerum , sitne instabili fortunæ locus , an cuncta irreflexis consent legibus vique ineluctabili ; an Deus , supremus rerum omnium arbiter , absoluta sorte illos salutem destinet , hos sempiternis ignibus ; num hic mundus sit optimus , ut meliorem Deus condere non potuerit ; utrum essentia rerum æternæ sint , an temporaria , & si æternæ , num necessariae in Deo , an arbitrariae ; quæque alia otiosa mens multo cum labore perpetim quærit / et vix tandem invenit ? Quorsum , quæso , ista tendunt ? Quid tot di-

spu-

sputationibus , tot velitationibus , et tricis opus est? *Vox* illa , divino ore missa , veri fide dignissima testis , & vitæ datrix certissima , vox quæ salutem nuntiat resipiscentibus & credentibus , late per omnes mundi plagas didita est. Nullum juvabit inscientiæ color , nec curiosæ indaginis indigemus ; meridiano sole clarius liquet illa Ter sancti Numinis voluntas , quæ fidelibus & a pravitate morum ad virtutis studium reversis cœlum recludit. Hanc septuennis puer & aure haurit , & animo complecti potest. Quidni hic *lines* sit , quem hoc illove modo demutare aut transire nefas ducendum? Quidni multa deficiat metu miremur , haud rimemur , cum inquiri haud deceat , quæ mortalium imbecillitas non capit , et insanientis scientiæ opus sit , plura sciscitari , quam Deus docere vult? Legem supremam veritatis continet cœleste verbum , ad cuius normam omnia omnium aliorum dicta & scripta sunt exigenda. Hæc est *annus* , ad quam cetera exæquanda ; hæc est *cynosura* , index poli fallere nescia ; hæc vera sunt *ancilia* cœlo lapsa , nulli movenda ; hic hæret ille *Terminus* , quem qui ducem sectatur , & rectam fidem amore mixtam , is solus verum videt. Et si in disciplina militari laudi habetur , imperia ducum non interpretari , sed exsequi ; quanto magis id valebit in *disciplina Christiana* , quæ sane non *contando* , sed *parendo* constat?

Vos itaque , *sacri Religionis custodes* , qui ad gubernacula reip. sedetis , vos heic compello. In eo quidem dignitatis atque eminentiæ gradu , Deo sic providente , collocati estis , ut aliis leges imperetis ; sed ipsi vobis , obsecro , hanc primam

& principalem imponite legem , ut , quantum viribus eniti , consilio providere , auctoritate movere potueritis , hoc omne *Religioni* semper sit ; ut illa in venis medullisque vestris hæreat , & omnibus consiliis vestris præsit atque intersit ; ut illi a civibus , & ceteris ditioni vestræ subjectis *pure* , non *pure litetur* ; Religioni , inquam , quæ neque supremi Patris consilia nullis sensibus eruenda irrumpit , neque in externo rituum & ceremoniarum apparatu spem atque fiduciam reponit , sed *simplici fide* , in dilucidis sacrarum Litterarum oraculis innixa , & *ardenti* in Deum hominesque *amore* absolvitur. Compescite suffenos , & stultos sui ipsorum admiratores , qui modum sibi non figunt , quem fors caduca suadet , & propriæ opinionis tenaces applausoribus gaudent , nec Regnum Dei quæritant , sed gloriam suam unice affectant. Nolite vero etiam mites esse illis , qui , dum quieti student , facile concedunt , ut veritas neglecta frigeat , ac scienda nobis lateant. Amore , gratia , benevolentia complectimini eos , qui Religionis vinculum habent sanctissimum , & persuasi estote , id quam maxime ad laudem decusque vestrum pertinere , si simplex fides , si Deo placendi & legibus obsequendi gloria , si virtuti impensum studium , si humanitatis cultus , in tota civitate vestra regnet & floreat. Sola , sola , inquam , est Religio , quæ bonis & æquis legibus auctoritatem conciliat , quæ laudabiliter factis digna præmia constituit ; sine quibus domus nulla , & civitas nulla consistere potest. Tollite utrumque , nihil jam cupiditati , nihil libidini erit exceptum , sed quidvis agendi licentia in omnes repente se vulgabit. Abrogate doctrinam de Deo , indulgentissi-

mo

mo erga pios Patre , & iustissimo adversus impios
 Judice ; suppressite cœlestia præcepta , quibus ad
 cultum veræ majestatis mentes hominum instrui
 possunt : neque metus ultra , neque pudor erit ,
 principum gratia & dignitas e sedibus suis convul-
 sæ jacebunt , & omnia divina atque humana jura
 permiscebuntur. Donec sapientes legum sancto-
 res præcepta Religioni superstruxerunt , populo-
 rum , nationumque res mirifice creverunt ; simul
 atque vilis illa haberi cœpit , justitia & æquitate
 in exilium ejecta , tyrannis arcem occupavit , cui
 quam alii colla subdere detrectarent , intestinis
 bellis turbata omnia & everla fuere. At vero
 forsitan cives in officio contineri posse putatis ,
 si audiant , non aliud ad *multifarias utilitates fru-*
ctuosius esse , quam si superioribus reverenter pa-
 reant , & legibus obtemperent. Sed nihil agitis ,
 & in cassum operam consumitis. Plures enim
 tam *hebeti* plumbeoque sunt *ingentio* , ut talia non
 percipiant ; ceteris animus ab *ignavia* & torpore
 usque adeo corruptus est , ut , quantum ista va-
 leant , non quidquam pensi habeant. Insanus *li-*
bertatis amor , & falsa de illa persuasio in auribus
 multitudinis elumbia reddunt omnia argumenta ,
 quibus legum necessitas vel ab disertissimis rheto-
 rum adstrui & evinci solet. Sapientissimum &
 iustissimum *ordinem* , ex quo salus rerum publica-
 rum pendet , improbi cives , si cupiditatibus suis
 obstat , & præjudicatis opinionibus repugnet , ita
 averfantur & detestantur , ut summa potius imis
 confundant , quam se in illum redigi patiantur.
 Quodnam remedium huic malo adhibendum ?
 Obsequentissimi profecto erunt cives , si persuasi
 fuerint , *leges* , quas ipsis servandas præscribitis ,
 L 1 2 non

non dignitatis tuendæ causâ , neque ex dominan-
 di lubidine ferri , sed ex *jussu supremi* totius uni-
 versi *moderatoris scisci* , & cum ejus voluntate op-
 pido congruere , cui si quis morem gerere re-
 nuat , acerbissimas pœnas soluturum. Cum pri-
 mum certo crediderint , reges ducesque gentium
 Dei vice clavum tenere , & rectores summa ob-
 servantia colent , & imperata obedienter facient.
 Contra ea ubi Religio prostrata jacet , unusquis-
 que sequendum sibi putat , quo indomitæ cupi-
 dinum æstu & furiis rapitur. Quæ hoc peniti-
 ore æstimatione perpendenda existimo , quo plu-
 res hac tempestate passim deprehenduntur , qui
 bellum Religioni faciunt , qui necessitatem & uti-
 litatem ejus deminuunt & extenuant , eamque ita
 dedignantur & fastidiunt , ut eos , qui vel obiter
 illius mentionem injiciunt , aut in supersticioso-
 rum numero habeant , aut fungos , bardos &
 blennos clamitent. Quin eo mali ventum est ,
 ut qui machinas speciem aliquam præferentes Re-
 ligionis arietandæ causâ machinantur , tamquam
belli & politi homines per ora omnium volitent ;
 qui fere in eo se a credulæ plebis sorte eximunt ,
 quod ea infensis animis inuadunt & rodunt , quæ
 non intelligunt , & in dubium devocant , quod
 numquam examini subjecerunt , vel ex libro ali-
 quo liberius contexto rationunculas adversus verita-
 tem consarcinant , quas memoriæ quidem man-
 dant , sed obtuso ingenio suo non adsequuntur.
 Si magni belli timor impendet , si contagiosa lues
 multos consumit , si regio magna inopia rerum
 necessariarum conflictatur , si aliis calamitatibus
 homines premuntur , nascuti isti nunc *rerum civilium*
prudentiam , nunc *naturalem causarum nexum* in au-
 xilium

xilium vocant, & ex hisce fontibus omnes illos casus derivant. Sed quem laboris fructum ferunt? Vel plurium animos offendunt, vel ut pestiferi homines & civitatum retrimenta cane peius & angue vitantur, vel alios ad liberiores vitam ultro propendentes metu, qui adhuc pravis lubricinibus frena modumque posuit, exsolvunt. Præterea nemo inficias iverit, *imperantium gloriam & potentiam* non in amplitudine finium, non in munitione oppidorum, non in equorum copia, non in sumtuoso & splendido corporis habitu, sed in *multitudine populi* sitam esse, quia per multitudinem bona, quæ pluribus communia sunt, se quaquavorsum latius diffundunt. Quænam causa est, quod homines in omnibus terrarum orbis partibus in societates coiverunt? Sine dubio id unum eos movit, quod unicus homo sibi non omnia comparare poterat, quibus ad bene commodeque vivendum, & se suaque a malignorum violentia defendendum opus habebat. Atqui multarum rerum quotidie ferme indigi sumus, & numquam non periculum est, ne latronum globus inopinantibus superveniat, nosque rebus omnibus exuat. Ex quò consequitur, longe perfectiorem & tutiorem esse societatem, quæ pluribus, quam quæ paucioribus civibus constat. Præclara est illa vox *Q. Catuli*, qui, cum *Sylla* bello civili in omnes sæviret, obviam ei factus, cum quibus, inquit, tandem victuri sumus, aut quibus imperabimus, si armatos in bello, & inermes in pace occidimus? Prudenter & callide judicabat, maximum principum ornamentum esse multitudinem populi: nam si principes populo destitutos hostis inuadat, non habent qui eos tudentur, & se in.

gruentibus periculis objiciant. Sed quomodo regionis incolas ævum traducturos arbitramini, si omnis Religio ex illa proscripta foret? Eo dementiæ & rabiei descenderent, ut quoties ipsis aliquid parum ex voto procederet, aut malum aliquod immineret, mortem sibi consciscerent. Constat, subitos & concitatos animi motus omnia in maius extollere, nec quidquam ante oculos ita nobis proponere, uti revera est. Quo facile fieret, ut quod in se leve est & moderate perpetiendum, sed vehementiore affectu ut immane & truculentum turbatæ menti repræsentatur, nos ita transversos auferret, ut impendens malum voluntario e vita exitu anteverteremus. Talibus fracti & desperantis animi consiliis promte occurrit & medetur Religio, præsertim Christiana; quippe quæ plane ac luculentur docet, quod humanæ res fluxæ & mobiles sæpius in adversas mutantur, non fortuito id casu fieri, sed provida sapientissimi Dei ac benignissimi Patris cœlestis cura & gubernatione, qui non modo varietate isthac mortales admonere velit, quantillum sint, sed etiam incommoda accepta majoribus commodis sanare, & maximum detrimentum in bonum vertere possit; et quia eadem Religio flagitiosos scelera sua æternis suppliciis expiaturus adfirmat, hac formidine multi ad emendatiores mores transferuntur, ut et sibi, et aliis, quibuscum in eadem societate degunt, prosint. Hæc *Religionis necessitas et utilitas* tam conspicua et manifesta est, ut nulli usquam gentium latores legum, nulli reges et principes populorum illam neglexerint, sed contemtionem illius gravissimis animadversionibus et pœnis vindicarint. Nec immerito. Nam
Religio

Religio arctissima societatum humanarum veluti *compages* est, qua soluta et discussa, quidquid uspiam in unum coaluit, concidat et pessum eat necesse est. Ite per veterem *Judaorum* historiam; cur illi divinæ ultionis exemplum semel iterum dederunt? Ob scdatam, et præfractæ violatam Religionem. Evolvite omnes auctores, qui initia, progressum et finem *Imperii Græcorum Christianorum* memoriæ prodiderunt; ecquid florentissimas illorum res labefecit, et ad nihilum redegit? Quo magis in omni genere flagitiorum et scelerum volutati, Christianam Religionem commaculavere, hoc propius ab interitu absuere. In memoriam revocate, quæ de *priscis gentibus* relata legistis; annon acerbitates et calamitates omnes, quibus idemtidem dilacerabantur, vel neglectim habitæ, vel violatæ Religioni adsignantur? Nam si quid negotii propitiis Diis susceptum fuerat, bene prospereque id sibi processurum sperabant, aut spe immortalitatis ad maxima quæque audenda excitabantur; e contrario fracto et demisso erant animo, quoties perperam factorum conscientia urgebantur, quia iratis superis tristem eventum metu præsumebant. Si vero illis in tanta rerum divinarum caligine et superstitionis erroribus *Religionis opinio* tantum commodi vel noxæ attulit; dubium non est, quin *veræ Religionis contemptus* plus damni in remp. laturus sit. Quocirca, *viri civitatis nostræ principes*, id eniti decet; quum ipsi boni, atque strenui sitis, uti quam optumis imperitetis: nam pessimus quisque asperissime rectorem patitur. Illi autem sunt optimi, qui Numinis reverentia a malis moribus dissentiunt, et in omni

vita sua magnopere cavent , ne quid præteritum excusandum habeant.

Vos vero , *publici Religionis doctores & præcones* , qui editas coelitus voces resignatis , date , quæso , operam , ut diurni atque nocturni , recisis inutilibus , incertis , & ad æternitatem parum profuturis , ea cum mente vestra voluatis , quæ ad fundamenta atque ornamenta Religionis Christianæ spectant , et salva salute a veris Christi Jesu sectatoribus ignorari nequeunt. Recte quidem fecerimus , si non serviliter sequuti fuerimus antecedentium gregem , nec in magistri verba iuraverimus , sed interpretum sententias ponderaverimus. Quisquis enim hoc temperamentum , dum non amore litium , nec obstinata mente , sed bono more , piaque fine fiat , improbat et damnat , omne humanitatis sacrum secludit , sibi que tyrannico ritu suprema jura , vimque dictatoriam vindicat. Quid posterius prioribus addidissent , quid docta patrum cura ad manus nostras pervenisset , si hoc jus foret ? Sed *sciendi calorem* temperemus , nec simplicia oracula sacra quæstionum ambagibus implicemus. Recta de Christo *fides perennem vitam spondet* : is malum meret , malumque habebit , cujus sitim non restinguit vita nullis temporum metis circumscripta , quam nulla vox mortalis effari , quam nulla mens corpori suo affixa capere valet. Hanc nobis metam scripta sacra limpido sermone monstrant , sufficitque talibus intexta chartis scire , et aliis scienda proponere ; et quidem ita proponere , ut mens tota divinæ veritatis amore capiatur. Neque enim putandum est , in *verbis scripturæ* eorumque *sonu* Evangelium esse , sed in

in *sensu*; non in *superficie*, sed in *medulla*; non in *sermonum foliis*, sed, uti scite ait Hieronymus, in *radice rationis*. Tunc Scriptura sacra audientibus utilis est, cum absque Christo non dicitur; cum absque Patre non profertur; cum sine Spiritu non eam insinuat ille, qui prædicat: alioquin et diabolus, qui de scripturis loquitur, et omnes hæretici, secundum divinum vatem Ezechielem, *inde sibi consuunt cervicalia, quæ sub cubito universæ ætatis ponant*. Missa *disputatrice* et sanguinante *eloquentia*, cujus usus malis moribus natus est, fila superni et non mentientis libri persequamur, et nocentem *curiositatem*, quæ Dei causæ hominem permiscet, et sequi gaudet sciri negata, coerceamus. Nam prurientis ingenii lascivia, si non salubri contineatur ordine, licenter evagatur, ac præceps ruit, ut unda torrens et rapida, aut ut effrenis fera, campos patentes nacta; quam fortibus lupatis urgere solent, ut discat jugum pati. Libido nostra sibi indulgens magis magisque crescit, cœu dirus hydrops, et semitam almæ salutis deserit, dum intimos æternæ mentis recessus penetrare tentat. Doctrina vitæ malis est odor mortis, et desperationis ansa, nisi fidum ducem nacta sit; optimus autem dux et interpret est mens abjecta, quæ nihil sibi arrogat, et soli summo Deo cuncta defert. Quid non turbarum oritur, si *ambitio*, si eminendi feruor, si cupido famæ vinci dolens animos insedit? *Vestis hæc novissima* vix ipsos recti magistros, et *sophorum principes* ante supremum diem relinquit, et idem morbus frequens corripit *sacrorum mystas*; quos ubi semel intravit hæc dira pestis, et furens famæ fames, vix ulla salutis spes restât: nec modus nec metus

vagæ mentis impetum tardat. Quum sæva odia fratres exagitant, confestim certamen atrox instat, et majus malum, quam cui medendo humanus labor par sit: interim longe fugit, nec sese dimicantibus conspiciendam præbet *sancta veritas*, *sanctæ pacis amica*. Certaminis calor, sui que pal-
pum, ac nimia æstimatio has *geminas sorores* malo & molesto divortio segregant. Accedit his & alia haud minor labes, quæ neque levamen quærit, at sibi placet. Sunt namque qui *de veri* turpitudi-
ni & *probrio ducunt*, & crimen deputant febris expiandum, si quis seorsim a sensu suo sentiat. Hæc vitia celsis etiam mentibus agnata, fastus non tolerandos arguunt, & pacis ac concordie spem intervertunt. Hæc pravitas, qua grex Dei cheu? in factiones scinditur, semper fuit, erit-
que semper ab ævo in ævum. Nulla cura expel-
lere & abigere naturam potest, rursus in sese re-
dit. Magister mentes juventæ ad recti studium decusque flectit; at non vim refingit insitam. Do-
ctrina mores in ceræ modum, lutique mollis for-
mat; at quod potens in sevit natura, nullis edo-
matur et evellitur artibus. Doctrina instar gladii est in manu insanientis, nisi *mens recta*, imperatrix atque dux mortalium, agmen ducat, & clavum regat. Nulla vero mens recta est absque supremi
Numinis metu, & *sanctæ caritatis vinculo*. Hanc disciplinæ suæ doctoribus & alumniis legavit Redemtor ad Patrem cœlestem abiturians, qui to-
tus nil nisi caritas est fuitque. Hac tessera suos orbis instaurator signat, & hoc sacramento obli-
gat. Pax & alma caritas, tantopere ab optimo Magistro commendatæ, mortale semen ex asse heredem Dei statuunt: quo quid auspiciatus ac
beatius

beatius aut ore dici , aut corde fingi possit , pro-
fecto non video. Quin ipsa vetus *legum* sanctio,
decem jussis comprehensa , & ore Celsissimi pu-
blicata , utramque paginam solo *amore* replet. Si
pacem atque caram veritatem dulci jugo una jun-
xerimus , per imprudentiam labentem , & magis
ineptiis , quam improbitate peccantem , misera-
bimur potius , inbecillitatis humanæ , cujus &
nos conscii nobis sumus , memores , & amice
corrigemus , quam , scissis sacrae pacis *Leviticus*
aut , calcabimus , & odio plebis exponemus. *Quis*
est tam lauceus , qui tantis tenebris nihil offendat , nus-
quam incurrat ? Desipere , lapsare , errare prona
gens sumus & stirpe terrena satî peccamus omnes ;
uni Deo non peccare competit , isque solus in clarissi-
ma , id est , sua luce verum videt. Dum in hac
obscuritatis valle versamur admirandum non est ,
si in aliqua parte , more gentis humanæ , quæ
multa sorte naturæ nescit , & ignorantiae nube
involvitur , nos error capiat : quo tum demum
prorsus vacabimus , si caliginoso sæculo , & se-
micæcæ palpitantium turbæ adempti , claros &
planos beatæ lucis campos incoluerimus. Interim
omnia studia , omnem curam , industriam , co-
gitationem , mentem denique omnem in eo fige-
mus & locemus , uti sanctissimam *Religionem* , quam
orationibus nostris prædicamus , *vita sanctimonia*
& morum castitate condecoremus. Si quod aliis
suademus , ipsi in actionum nostrarum cursu ex-
primimus , & ævum ita transigimus , ut , quis-
quis in nos sagaciter , & acrioribus oculis intuetur ,
certus esse debeat ; nos omnem dignitatem , ve-
rumque decus in Dei & hominum conspectu in
virtute positam existimare : cum fide audimur , &
quid-

quidquid proferimus, in pronos mollesque animos influit. Sin languide & remisse agimus, & fervor, quo in causam Domini nostri ferimur, tepescit; si vivendi ratio ab iis, quæ docemus, & credi volumus, dissidet & discordat; si adsentationibus *horum* gratiam aucupamur, & illos ob fortunæ tenuitatem despiciatui habemus; si nos atterit tam fœda servitus, ut composita dicta pectore nostro evolvamus, quæ ab intimo mentis sinu discrepent; si nunc *amori* plus, quam veritas concedit, largimur, nunc *odii* & invidiæ stimulis obsequimur; si in hominum maximis sceleribus connivemus, minora asperrime increpamus & perstringimus: qui nos audiunt, etiamsi ipsa *suada* in labris nostris sessitet, numquam nobis ex animo credent, sed, dum nos fluctuantes conspiciunt, in maximi momenti rebus fluctuari incipient, donec mens ad deteriora arripienda natura proclivior, postremo hæsitazione eo provehatur, ut sacra omnia illi sordeant, & vilipendantur. Quare sæpiusculum mecum cogitare soleo, annon culpa frivoli Religionis omnis contemptus & neglectus, quem vulgo *Atheismum* vocant, maximam partem in eos Religionis doctores recidat atque exundet, qui irreligiosius agendo Religioni vim & majestatem omnem adimunt.

Sed et huc propero, ut ceteros omnes exhorter ad suscipiendam cum vera *Religione Sapientiam*:
 „ Cujus vis, et officium (egregiis *Christiani Ciceronis* verbis utor) in eo vertitur, ut contemptis terrestribus, et abjectis erroribus, quibus
 „ antea tenebamur, fragilibus servientes, et fragilia concupiscentes, ad cœlestis thesauri æterni
 „ na

„ na præmia dirigamur : quæ ut capere possi-
 „ mus , quam primum omittendæ sunt hujus præ-
 „ sentis vitæ illices voluptates , quæ animas ho-
 „ minum perniciosissima suavitate deliniunt et
 „ inescant. Quanta felicitas existimanda est , sub-
 „ tractis his labibus terræ , proficisci ad illum æ-
 „ quissimum judicem , parentemque indulgentis-
 „ simum : qui pro laboribus requiem , pro mor-
 „ te vitam , pro tenebris claritatem , pro terre-
 „ nis , ac brevibus bonis æterna , et cœlestia lar-
 „ giatur : cum qua mercede acerbitates ac mise-
 „ riæ , quas perpetimur in hoc mundo facientes
 „ opera justitiæ , conferri , et cœquari nullo
 „ modo possunt. Proinde si sapientes , si beati
 „ esse volumus , cogitanda , ac proponenda nobis
 „ sunt non tantum Terentiana illa , molendum
 „ esse usque in pilstrino , vapulandum , habendas
 „ compedes , sed his multo atrociora. Carcer ,
 „ catenæ , tormenta patiendæ , sustinendi dolo-
 „ res , mors denique ipsa et suscipienda est , et
 „ ferenda : cum liqueat conscientiæ nostræ , nec
 „ fragilem istam voluptatem sine pœna , nec vir-
 „ tutem sine divino præmio fore. Universos
 „ igitur oportet operam dare , ut se quam pri-
 „ mum ad rectam viam componant : ut susceptis ,
 „ exercitisque virtutibus , et hujus vitæ laboribus
 „ patienter exactis , consolatorem Deum habere
 „ mereantur. Pater enim noster , ac dominus ,
 „ qui condidit firmavitque cœlum , qui solem
 „ cum ceteris sideribus induxit , qui libratam ma-
 „ gnitudine sua terram vallavit montibus , mare
 „ circumdedit , amnibusque distinxit , et quid-
 „ quid est in hoc opere mundi , conflavit , ac
 „ perfecit e nihilo : perspectis erroribus hominum ,
 „ ducem

„ ducem misit , qui nobis justitiæ viam panderet.
 „ Hunc sequamur omnes , hunc audiamus , huic
 „ devotissime pareamus : quoniam solus , ut ait
 „ Lucretius ,

„ *Veridicis hominum purgavit pectora dictis :*
 „ *Et finem statuit cupidinis , atque timoris :*
 „ *Exposuitque bonum summum , quo tendimus omnes ,*
 „ *Quid foret , atque viam monstravit tramite parvo :*
 „ *Qua possemus ad id recto concedere cursu.*

„ Nec monstravit tantum , sed etiam præcessit :
 „ ne quis difficultatis gratia iter virtutis horreret. „
 Nihil nos scire delectet , nisi quod ad salutem pro-
 fit , et scito opus est. *Cultus Dei* non situs est in
 anfractu sophisticarum captionum , nec fides Chri-
 stiana aculeorum gente gaudet : *veritas sub ictu hæ-*
ret , dum nimis contenditur. *Felix* remota factioni-
 bus vulgi *Religio simplex* , arte non laborata : quæ
 certa et persuasa , cruenta Christi morte morta-
 lium culpas dilui et expungi , hic spem , fiduci-
 amque ponit , et certo credit , gratis dari salutem ,
 promerentibus pœnam : sanctique amoris lene mu-
 nus obiens non curat altum sapere , nec minutius
 et scrupulosius inquit , an omnia ventura certa
 et immutabili lege veniant ; quomodo Rector uni-
 versi , malorum exfors , malum nolit , velitque ;
 quatenus summa causa velle nostrum potente nu-
 tu moderetur. *Felix* illa *Religio* , quæ adulta lon-
 gis temporum decursibus commenta , in veri vi-
 cem subrogata , repudiat , nec futilium et ridicu-
 lorum rituum mole , ac histrionalibus gesticulati-
 onibus mortales obruit , sed *vite puritatem* , et be-
 neficentiam , ut fidei effectus , exigit : quæ cul-
 tum divinum non in crassis , et incertis ideis , non
 in

in dogmatibus nove inventis , sed in *adoratione* Patris in spiritu & veritate constituit : quæ in precibus ad Deum fundendis non quæsitum aliquem , et veræ devotioni officientem ardorem , sed sedatum , et ab aliis curis vacuum animum , qui Deum ut Patrem placide affatur , et quid sibi ab illo dari cupiat , modeste profert , requirit : quæ *Amorem Dei & Soteris* nostri non fanatico adflatu , nec inusitato corporis motu , sed candida et prompta *Præceptorum Christi observantia* constare adfirmat. *Felices* et illi , quicumque ambitu liberi , nec vana lucra , nec leves plausus captantes , ad cœlestiores curas excitati in astra tendunt , et Deum in Servatore orbis nosse student , qua se ipse cognoscendum pandit , et suspensis gressibus per periculosas ambages ambulant , divini codicis ductum sequentes : qui non certaminum , sed solo amoris æstu flagrant , et credere , quam disputare malunt : qui non pompæ , sed vitæ exigendæ discunt , et hunc optimum esse judicant , quem minima probra fœdant , seu minus malum : qui famam verentur , at conscientiæ magis student , et culpas , quatenus bonis fas est , vitant , mores ex honesti regula formant : qui modestiæ limitem premunt , et nunc verba veritati donant , nunc silentium paci : qui id unice in votis habent , ut tota civitas Christi unum spiret , vitamque terris , fidem cœlo approbet : qui errorum et lapsuum pertæsi , ex terreo carcere emigrare gestiunt , Christoque jungi , qui salutis apex est.

Vos denique , *Adolescentes Ornatissimi* , qui vel civili prudentiæ operam datis , vel ad sanctiorem disciplinam animum advertitis , vos per æternam
misera-

miserationem cœlestis Patris, qui vos plurimis maximisque beneficiis usque a cunabulis et primis unguibus adfecit; vos *per* calentia vulnera Jesu Christi, qui gravissimum supplicium subiit, ut vos sibi adfereret; vos *per* salutiferam communionem Spiritus sancti, qui a Patre donatur, ut vos viva templa æternitati consecret; vos *per* felicitatem nulla die finiendam immortalis mentis, quæ corporis ergastulo illigata est; vos *per* parentes, qui optant, uti boni honestique vitam transeatis; *per* Patriam, de qua bene mereri, nihil ex omnibus rebus humanis præclarius est, aut præstantius; vos *per* desiderium tranquillitatis animi, quo, si quidem ex ratione agere velitis, tenemini; vos, inquam, omnibus precibus oro atque obtestor, uti neque prius neque antiquius quidquam habeatis, quam ut in hoc ætatis flore adversus caco-dæmonis insidias, adversus mundi illecebras, et juveniles cupiditates *Religione*, tamquam fortissimo propugnaculo, vos *communiatis*, et dum licet, dum facultas adest, dum integer sanguis, dum primi floret vobis temporis ætas, vos ex libidinum voragine liberetis. Illud fixum in animis vestris tenetote, tum demum vos *vivere* cœpisse, cum *Deo vivitis*. Hac sola gaza reposita beatissimi et opulentissimi eritis, donec vivitis. Virent nunc quidem vobis genua, rident genæ, rubet in vultu purpura. At profecto *pleni* nimis essetis *auricularum*, si hoc nomine spes longas inchoaretis, vobisque Nestoreos promitteretis annos. *Febriculosi* sumus *mortales*; pituitam, bilem, suspiria, tusses, et mille alia fragilitatis documenta a prima infantia in hoc caussario ac fluido perituroque corpore nobiscum circumferimus, et qui hodie

die in vitas, crassina fortassis morti proximi sumus, et ad *frigidam vitæ pausam* translati. Quam utile ergo, quam dulce et necessarium vobis erit, in tirocinii vestri cursu in primis didicisse pulchram illam rem: *animos celo inferre, ante quam animas inferatis*, et vos tota mente Deo dicare atque dedicare, ut illum diem securi expectetis, quo præses, dominusque mundi de singulorum factis, cogitationibusque judicabit. Sed esto, vos ad ipsos exactæ ætatis terminos venire, idemtidem memineritis, rogo, *laudabilem senectutem* (quod aureum verbum in foro Cracoviensis civitatis majusculis litteris inscriptum esse accepimus) *duobus quasi scipionibus niti, recordatione vitæ honestæ antea, & spe vitæ melioris*. Quæ hic expetuntur, non tantum negligite, sed effugite: potioemque animam vestram judicate, quam bona ista fallacia, quorum caduca et incerta possessio est: migrant enim quotidie, et multo velocius exeunt, quam intraverant; et tamen si vobis usque ad ultimam horam istis frui liceat, tum certe aliis relinquenda sunt. Nihil nobiscum ferre possumus, nisi vitam bene atque innocenter transactam. Ille ad Deum copiosus, ille opulentus adveniet, cui adstabunt continentia, misericordia, patientia, caritas, fides. Hæc est hereditas vestra, hæc nostra, quæ nec eripi cuiquam potest, nec transferri ad alium. Quisquis corruptelas terræ virtute calcaverit, hunc arbiter ille summus et verax ad lucem, vitamque perpetuam suscitabit: nemo divitiis, nemo fascibus, nemo eruditione confusus sit, immortalem ista non faciunt; sed fides Deo servata, sed virtus a sæculi sæce non contaminata, sed pietas ad mortem usque culta æternant. Quare, dum spi-

ritus hos regit artus , infatigabili militia Deo militemus , stationes vigiliisque celebremus , et cum hoste , quem novimus , fortiter congregiamur , ut , quum summus Imperator venerit *exercitum recogniturus & lustraturus* , non tamquam desertores et proditores pœnas luamus , sed ut *evocati , electi & fidi* , in vado felicitatis quiescentes , victorum præmia consequamur.

D I X I.



J. H. S.

J. H. SCH.

brevis & modesta

Differtationis Criticæ

ΕΠΙΚΡΙΣΙΣ;

quam Gottlob Frider. Gudianus pro *Hilleriana*
Sententia de Origine & Sensu
תור כתיב & קרי scripserat.

§. I.

Incidi novissime in perlegendis *Miscellaneis Lips-*
ensibus Novis, quæ Ampliff. & Excellentiff.
Menkenius nobis largitur, in hanc *Gudii* pro
Hilleriano Systemate Differtationem Criticam;
quæ illorum Tomo V. Parti III. inserta: & quum
hæc Varietas Lectionum in S. Codice obviarum
me non parum sollicitum haberet, summa istud
Viri Rev. Scriptum evolvi attentione; ac id eo
magis, quod is non parva fiducia hanc *Hilleri* de
illa commendavit sententiam, repetitis hanc in
rem testimoniis eruditorum illud inventum com-
probantium & collaudantium; quibus commu-
nitus *Hilleri* liber olim in lucem prodierat: quæ
vero alii de hac Sententia in contrariam partem
monuerunt, ea vel plane præterit, vel adserto
Wagenseilii elusus mihi videtur; qui adseruit,
quod pauci futuri sint, qui inventum illud vero pretio
æstimare possint, atque arduitatem ejus assequi: nam
Commate Differt. suæ VIII. simul subjungit: Opi-

nione citius illud evenit. Criticis enim dubiis solvendis minime idoneum illud esse, pronuntiarunt Viri quidam summi. Invenit hic Rev. Vir latebras, ex quibus vix ac ne vix quidem excitari poterit: omni enim ab ipso dissentienti respondere fas ipsi videbitur; „ non vero pretio æstimas *Hilleri* Sententiam, „ non assequeris ejus arduitatem: „ quod refugium perinde tutum foret, ac alterum illud; si ex sola *Hilleri* pietate & ejus in S. Litteras anxia cura hoc Systema defendere vellet; prouti illius Origines eidem in solidum tribuit. Sed nos non hisce pugnamus armis, nemo has pietatis laudes Viro beato denegatas vult, quamvis statuatur, hanc Sententiam non respondere ipsius Consilio: Verum tale responsum non expectabimus a *Gudio* unquam, dum, quæ ad *Carpzovii* respondit Objectiones, nos erudiant; ipsum longe sincerius agere solitum esse. Quod si vero Sententiam nostram libere profiteri nobis liceat; nondum omni dubio *Hilleri* Systema per *Godium* liberatum: etenim ipsius Responsa nec omnibus Objectionibus motis satis facere, nec rem in clariore luce collocare, aut prouti ipsa revera sese habet, eandem exponere mihi videntur: id quod, salva omni in Virum Rev. Observantia, paucis probatum dabimus: ubi, postquam, quæ is *Carpzovio* respondit; examinaverimus; *Hillermani* Systematis rationem principem sub incudem revocabimus: qua submotâ totum illud illico corruet; Nemo, spero, me temeritatis arguet, quod ego de re, quæ Viros in Arte Hebræorum Critica versatissimos mirum in modum vexavit; judicium ferre sustineam: nam non alias mihi sumo partes, quam veram de harum diversarum Lectionum Origine
Sen-

tentiam a Viris doctissimis jamjam nobis apertam & communicatam contra aliam, ingeniosam quidem, sed lubricam ac ruinofam defendendi.

§. II.

Lubens cum Rev. *Gudio* confiteor, hanc quaestionem de Origine Variantium Lectionum, (loquor ex Hypothesi Auctoris, quamvis diversae hae lectiones hoc nomine neutiquam dignae sint) tum in ipso Codice Sacro, tum ad ejus latus occurrentium, ac sub nomine *Cethiban* & *Karian* notarum, esse longe gravissimam ac difficillimam; quippe quae Viris sagacissimis & prudentissimis solutu difficilis fuit: dum aliis nimia in Magistros Judaeorum veneratio, aliis vero nimius inclarescendi pruritus & luxurians ipsorum ingenium imposuerit. Hinc jam tam diversa de hac quaestione sentiunt *Rabbini*, & qui illorum effata caece sequuntur, ac *Schola Critica*. Sed enarrandis diversis hac de re Sententiis facile supersedeo; adeant harum curiosi eos, qui data opera illarum historias conscripserunt, in quibus praeter reliquis eminet magnus ille polyhistor *Wolfius* in *Bibliotheca Hebraica* Tomo II.; ubi omnes Eruditorum de his lectionibus Sententias, simul cum solidissima earundem *enigmes* recenset. Duae vero vel tres earundem de principatu certant: (etenim, quae *Rabbini* de divina harum lectionum Origine & cabbalistica earundem propagatione somniaverunt; nullius sanioris Critici attentionem merentur:) Ex his prima est *Scholae Criticae*; quae natales harum Lectionum in *Schola Tiberiensi* quaerit; & sic statuit, *Masorethas Tiberienses* Codici S. variis naevis laboranti succursuros multas hoc in negotio invenisse difficultates,

quas nullo alio modo superare potuerint ; quam unam lectionem , & quidem corruptam in *columna ipsius Textus* conservando , meliorem vero , & quæ alteram emendat ad *marginem* allinendo : sufficit hanc Sententiam proposuisse , ut quis vel illius falsitatem cognoscere queat , vel accipere , quam male rem suam egissent Critici Hebræorum ; concessa hac Hypothesi ; qui non ausi fuerint , errorem manifestum expungere , & Codicem S. vero ac pristino suo decori restituere : quam falsa vero hæc sit opinio , clare docuit doctiss. quidam *Hungarus Franciscus Tsebegy* in dissertat. lectu dignissima *de Authentia selectiorum Cethibim* , quæ inserta Tomo priori *Thesauri Theologico Philologici* a Viris Clariss. *Haseo & Ikenio* editi. Id unum observo ; quod mea quidem Sententia , hic primus ac princeps omnium errorum sit , quos *Schola Criticorum* fovet : dum enim præter fidem historicam tam seram lectionibus istis attribuit ætatem ; & antiquitatem punctorum Vocalium apud Hebræos pernegat ; cum tamen utriusque Origo longe altius repetenda sit : dum has lectiones pro emendationibus Codicis ipsius , corrupti scil. & perturbati venditat , eandem sibi arrogat licentiam , lectionem , quæ sibi non probatur ; immutandi , speciosam interserens causam , Versiones antiquas hanc postulare immutationem : sed nemo hac decipietur fraude , qui cogitat , quanta libertate Vett. illi in Versionibus suis usi sint , ac quam corruptæ ad nos pervenerint : & quis honestum ac cum sana Critica conveniens esse putabit , si quis statuatur , idem & gravius adhuc malum *Textui Originali* accidisse , ac id eum tantum in finem , ut Versionum Auctoritas salva maneat.

§. III.

Altera est Cel. quondam *Tubingensium* Professoris *Matthæi Hilleri*, quam is in libro suo *de Arcano Cethib & Keri* exposuit, & cujus defensionem *Gudius* in se suscepit. is ætatem harum diversarum lectionum in *Synagoga magna* ponit primam, & sic sentit, *Esdram*, dum varios Codices Manuscriptos exararet; in illis, permittente Spiritu S., liberiori usum fuisse stylo, & mox hanc, mox illam usurpasse Vocem, mox hanc, mox illam fuisse secutum scriptionem; quod dum animadvertissent Critici Hebræorum, illos, vel ipso *Esdra* ad huc vivente, vel statim post ejus mortem, alteram lectionem ad marginem pinxisse, & hinc jam illa *Karian* orta esse. Facile quivis animadvertet, hancce Sententiam superiori multo anteferendam esse, nec tanta, prouti superior illa; post se trahere mala: ne vero quis nobis opponat, nos illam non vero æstimare pretio, aut illius non affecutos arduitate, id non prætermittendum; quod *Hillerus* quoque putet, *τὰ Karian* saltem nonnunquam præferenda esse *τοῖς Cethiban*: id non obscure innuit Observatio ejusdem p. 93. libri sui prolata; sic enim ait: „Pene omiseram septimum genus, quod est Vocum *turpiorum* iisdem, cum *honestis* gaudentium punctis., Neutiquam vero mihi persuadere possum, ut credam, *Hillerum* ipsos S. Auctores obscœnitatis arguisse, sed id tantum sibi volunt hæc Verba, Voces illas, quæ, dum ab Auctoribus usurpabantur, *honestæ ac decentes* fuerant; successu demum temporis in *turpiorem* Sensum raptas, & hinc ab *Esdra* commutatas fuisse; quam Sententiam infra paulo longius examinabimus, & contra *Hillerum* retorquebimus.

Gudius, qui hanc *Hilleri* de Sensu τὴ *Keri* & *Cethib* Sententiam primum defensusus erat, simul illam deserit, ac non amplius duorum Codd. *Esdriano-*
rum collationi has lectionum differentias attribuit, sed unius Codicis *Esdriani* & alterius *Babylonici*, a se invicem discrepantium; de qua Hypothesi mox plura dicemus.

§. IV.

Tertia denique circa harum Variantium Lectio-
num Originem Sententia, & quæ mihi omnium maxime probabilis videtur, est ea; quæ has *lectiones marginales*, s. hæc *Karian*, nonnisi *notas* Hebræorum *Criticas* esse decernit, quibus varias lectiones obsoletas & voces rariores, tum & structuras, sive Grammaticas, sive Syntacticas, insolentiores explicare voluerint: in quibus sæpius, ignorantes veram & antiquam Linguæ Hebrææ indolem hallucinati sint, & erraverint. Nollem tamen omnes hasce Observationes cum variis eruditissimis Criticis inscitæ istorum Masoretharum adscribere: sciverunt ii forsitan antiquum Linguæ Hebrææ genium, agnoverunt eundem in *lectionibus Textus*, s. *Scriptis*: sed cum is non amplius in usu erat, de eo lectores minus peritos monere volebant; & ne ipsos tales lectiones insolentiores in perlegendo Codice Sacro impedirent, quominus expedite illum legere possent; eas cum tritioribus & magis consuetis commutarunt: verum hoc neutiquam Masorethas istos plene excusat; dum nihilominus certissime constat, illos nunquam turpissime errasse, ac totum negotium præpostere confecisse. Longe enim melius integritati Codicis S. consulissent, si alio quovis modo

do sui ævi homines de his Archaismis ac Vocibus
obsoletis monuissent; quam talium notarum far-
ragine absurdissimis decretis ansam præbendo: quid
enim v. g. absurdius excogitari potest, quam Sen-
tentia Rabbiorum, & quæ in multorum Philo-
logorum Christianorum irrepsit libros: *quæ Tex-
tus obscæne exprimit, Masora caste legit.* Quodcum-
que vero jam fuerit; Sententia, quam ego veram
& omnium comprobatione dignam judico, non
longa eget demonstratione; brevi illa absolvi po-
terit: „ Si hæ diversæ lectiones, variantes diver-
„ forum Codicum forent lectiones, vel plures
„ duabus occurrerent in uno eodemque loco,
„ vel utraque æque bona foret: Sed falsum con-
„ sequens Eo &c. „ Ad consequentiam proban-
dam tantum admittatur, quod sine miraculo statui
non possit, omnes illos Codices, quos vel *Esdras*
& *Viri Synagogæ Magnæ*, vel *Masorethæ Tiberienses*
inter se contulerunt, duabus tantum lectionibus
diversis discrepasse; aut *Esdras*, qui, concessa
Hilleri Hypothesi, in repetita illa Codicis S. descri-
ptione liberiori stylo usus fuerat; duas tantum di-
versas induxisse lectiones: nam unde probari potest,
illum duos tantum confecisse Codices; & cur,
si plures exarasset, ejus libertas, quam Spiritus S.
ipsi concessit, tam arctis limitata fuit limitibus, ut
non nisi altera vice illam exercere posset? Etenim,
si quis ex eo, quod nonnisi duæ occurrant ejus-
modi lectiones, concludere vellet, *Esdras* quo-
que duos tantum Codices descripsisse; *mera princi-
pii petitio* foret: quæ autem ex *Gudii* Sententia in
contrarium adferri possent, mox expendemus.
Verum dices, optimas tantum adnotabant lectio-
nes, & de quibus merito dubites, cuinam illa-

rum primas dare velis, an illi, quam *Columna Textus* nobis offert, an alteri, quæ ad *marginem* scripta fuit & lecta; si plura duabus occurrerent, idem responsum ab his hominibus audires; sed probent nobis, utramque lectionem æque bonam, æque antiquam esse & victas ipsis dabimus manus: verum hoc opus, hic labor erit! nam longe alia a Viris in Literatura orientali verfatissimis erudimur, qui ope Dialectorum *Hebraicæ* coævarum, & imprimis *Arabicæ* nobis ad oculum quasi demonstrarunt; quod τὰ *Cethiban* longe antecellant τὰ *Karian*; & cum hoc sit, merito hæc ut spuria, & Codicem ea exhibentem ut spurium rejicere potuissent Critici Hebræi si sensu tantum communi præditi fuerunt: & quam parvam, florente tamen adhuc lingua Hebraica, & illius veram ac antiquam indolem multis sine dubio callentibus, quam parvam, inquam, illis Masprethis hi tribuunt eruditionem, dicentes, quod veram a falsa lectione dignoscere non potuerint, sed hæsitant; quam nam eligere velint, ac hinc utramque adnotarint: quod dubium magis adhuc premit *Hilleri* Sententiam, quippe quæ *Esdram* restauratorem L. H. arguit, illum, abolita vera & antiqua Linguæ suæ indole, peiores ac deteriores dedisse lectiones. Si ergo hæc *Karian* non sint lectiones tanto honore, ut hi volunt; dignæ ac Variantium Codicum lectiones; si non credibile, Criticos istos Hebræos, quibus hoc has variantes lectiones colligendi negotium tribuitur, tam stupidos ac insipidos fuisse, ut & τὸν *Karian* falsitatem introspicere, & cognoscere nequiverint, quod *Cethibim* solæ veræ sint lectiones; si hæc vera sint, clare exinde sequitur, hæc *Karian*, s. has lectiones
mar-

marginales nonnisi *notas* esse Criticorum Hebræorum, in hunc, quem diximus usum, inventas: hac enim rerum conditione non datur tertium. Prævideo hic dubium, quod adhuc removendum, scil. minus probabile quibusdam videbitur, faciem Linguæ Hebrææ ea jam ætate, qua hæ notæ Criticæ ortæ fuerunt; (quædam enim illarum non solum Mischna ac utroque Talmude, sed & ipsa LXX. virali Versione antiquiores sunt:) in tantum mutatam fuisse, ut illæ ad intellectum S. Codicis facilitandum adjiciendæ essent: non poterimus id a priori probare, monumentis grammaticis illis temporibus jam conscriptis destituti, sed id a posteriori clarissimum erit, si quæ de his *Kerium* diximus, vera sint; alias nulla ratio dari posset, quare illæ a Masorethis fuerint inventæ: & id fatum facile L. H. accidere potuit, si quæ ipsa gens Judaica in Captivitate *Babylonica* subiit fata, ea cogitemus; ubi puritas & prima Linguæ Sanctæ indoles degenerare cœpit, & in alias dialectos desciscere; hinc illa nonnisi a paucis intellecta & penitus perspecta fuit, qui ceteris consulti has finxerunt notas, nonnunquam optime consiliis ipsorum respondentes, sæpius vero iisdem contrariantes: consulantur hanc in rem, quæ Cel. *Schultens* passim in libris suis de hac lectionum diversitate monet; tum *תו"ך Cethibim* authenticam, tum *תו"ך Kerium* falsitatem & novitatem demonstrando; ut & supra laudata *Tsebregeyi* dissertat. nec non alia *Gerardi Kuypers de variis V. T. locis ex Dialectis vindicatis & illustratis*, quam *Lugd. Batav. 1743.* præside *Schultens.* defendit: non necesse est, ut nunc & alia Eruditorum scripta eandem Sententiam exponentia enarremus; ea enim, quæ citavimus tam

tam clare , tam perspicue ac tanta convictione scripta sunt , talemque nobis nosmet ex hisce difficultatibus extricandi monstrant viam , ut non tritiorum , nec meliorem inire possimus , nec amplius habeant , quod desiderent Eruditi. Miror interea ; *Gudium* , dum *Hilleri* causam egerat , nihil ad hanc monuisse Sententiam : quamvis enim non aperte illius Systema oppugnet , talia tamen in se continet , cum quibus hæc *Hilleri* opinio neutiquam consistere potest ; adeo ut , quamdiu illa non dederit refutata ; hæc corruat & ex orbe erudito exulet , necesse sit.

§. V.

Vertamus nunc nos propius ad hanc *Gudii* pro *Hilleri* Systemate Dissertationem Criticam , & pressopede illam persequamur , ab una parte momentum Objectionum a *Carpzovio* contra istud factarum expendentes , ab altera vero parte , quæ *Gudius* ad illas respondit ; examinantes.

Primum , quo *Hillarianam* Hypothesin petunt argumentum a *Silentio Auctorum Vetustorum* desumptum est , qui nobis non tradant , quod *Esdras* plures Codices ipsemet descripserit : ac instant ; titulum סופר , quo ille in Scriptura S. insignitur , nondum probare , quod is huic labori , amanuensibus potius & librariis proprio , incubuerit ; cum longe graviora ipsi superanda fuerint pericula.

Contra ea Rev. *Gudius* putat , hoc silentium nihil nocere huic *Hillariano* Systemati , dum idem tum ex officii , cui *Esdras* præerat , ratione , tum ex *Judaicæ Ecclesiæ in Patriam reducis statu & moribus* colligi

colligi possit , ac statuit , quæ *Esdra* in S. Litteris tribuuntur laudes , illas hunc Codicem S. de scribendi laborem non respuere , quippe qui neque a *Scribarum* , neque a *Sacerdotum* munere alienus fuerit : quin immo , sic pergit in ratiocinio suo ; res maximi momenti credita fuit , *Sacrum Codicem describere* , quæ non cuivis committi possit ; imprimis vero isto tempore , quo de integritate illius prospiciendum , isque ab erroribus , quibus maculatus erat , liberandus fuerat , quæ res divinum postulabat adflatum , cum Codices *אֱלֹהִים* perierant : hinc *Esdra* hoc adserto neutiquam *librarium* mercede *conductorum* turbae associatur , sed *divini* potius *Vatis Auctoritas* ipsi adscribitur.

Dispiciamus nunc , quid de hoc dissensu iudicandum sit : est hæc *questio facti* , ex monumentis historicis dijudicanda. Quod si ergo , quæ de *Esdra* in ipsius libro c. VII. v. 6. 10. & sqq. ut & *Nebem*. VIII. traduntur , expendamus ; non expressis verbis legimus , ipsum hanc laborem in se suscepisse ; neque Vocabulum סופר , quo is in S. Litteris adpellatur , id tam clare innuit. Si enim *Interpretes* audiamus ac *Lexicographos* , longe generalius quid hæc Vox significat : nimirum per סופרים , sic ait Cel. *Werchau* in dissertat. de עטור סופרים , s. *ablatione scribarum* , “ supra citato *Thesauro Ikenii & Hassei* inserta ; in specie „ *Critici* denotantur , qui artem illam Criticam „ bene calluerunt , ac circa *Scripturas Sacras* etiam „ Critice versati sunt , ita ut easdem , pristino „ suo nitori restitutas , a corruptionibus ac mendis variis quam studiosissime conservarint. In „ quorum censum ipse *Esdra* cum fidelissimis pa- „ rastatis

„ rastatis annumerandus est , qui specioso admo-
 „ dum titulo in S. Litteris insignitus est , *Esr. VII.*
 „ 6. , ubi סופר מהר בתורת משה , *Scriba celer in*
 „ *Lege Mosis* audit , &c. haftenus ille. „ Videat-
 „ tur & magnus quondam noster *Hottingerus* in *The-*
 „ *sauro Philolog.* p. 74. & sq. , ubi hujus Vocis סופר
 „ significatus exponit , qui omnes *Interpretis* ideam
 „ includunt : ex hac itaque Voce nondum patet ,
 „ *Esrām* manu propria plures Codices Sacros descrip-
 „ sisse : neque id magis clarum fit ex circumstantiis ,
 „ quæ de illius laboribus in S. Scriptura nobis tra-
 „ duntur ; ex iis enim , quæ citato Cap. VII. *Esdra*
 „ narrantur ; non alia nobis constant , quam quod
 „ *versatissimus* fuerit in *Lege Dei* , quippe qui omni
 „ cura ejus examini incubuerit , & maximo animo ,
 „ quæ in ea tradebantur præcepta , fuerit secutus :
 „ nec alia ipsi ab *Artaxerxe Rege Persarum* in manda-
 „ tis data fuerunt , quam ut *statum Judæorum* tum
 „ *civilem* , tum *ecclesiasticum* innovaret ac restauraret ,
 „ illaque curaret , quæ *Cultus publici honorem & decus*
 „ *promovere* possent : quomodo id præstiterit ; ac-
 „ cipimus ex *Nehem. VIII.* , ubi traditur ; *Esrām*
 „ *populo* legem prælegisse divinam , & explicuisse ,
 „ eundemque ad verum Dei cultum fuisse exhorta-
 „ tum ; id quod & alii Viri Sancti , ejus exemplo
 „ incitati , fecerant : nondum ergo evictum est ,
 „ *Esrām librarii* perfunctum fuisse partibus. Probare
 „ id quidem sustinet *Gudius* ex more Ecclesiæ Judai-
 „ cæ , cujus sanctiores & religiosiores Viri id fece-
 „ rint ; adeo ut hac in re non parvam Religionis
 „ suæ ac pietatis in Legem Dei partem consistere
 „ existimarent , id quod eo tempore magis adhuc
 „ ac religiosius observatum erat , quia de restituenda
 „ S. Scriptura agebatur. Sed merito quæritur ,
 „ an

an reliqua , quæ Viro huic sancto imminabant , officia , ipsi id otii reliquerint , ut sine horum periculo *Amanuensis* s. *Librarii* partes agere posset ; etenim multis contradicentibus vix ac ne vix quidem finem , quem intendebat , obtinere potuerat. Accipimus hæc tantum a Magistris Judæorum , *Esræ* omni studio operam dedisse , ut Codici Sacro veram & pristinam suam integritatem ac decus restitueret , illum hac in re a *Viris Synagogæ Magnæ* adjutum fuisse ; qui varios Codices Sacros , s. jam *ἀπογράφαι* quorundam S. Auctorum , s. tantum *ἀπογράφαι* habuerint ; inter se conferebant , a vitiis purgabant , veras lectiones confirmabant , sicque integrum Codicem S. in ordinem & canonem redigebant , ac consignabant : nunc an *Esræ* ipse manu propria Codicem Sacrum descripserit , vel an alius sub ejus intuitu id præstiterit ; perinde mihi est : an deinceps plura exemplaria illius confecerit , non curiosus , tacentibus de hoc Auctoribus vetustis , inquirō : id unum observo , quod si quis hoc ex pietate ac sanctitate Viri hujus probare vellet , ob quam ei hoc negotium præ ceteris hominibus creditum fuerit ; quod talis , inquam , non parum detraheret laudibus Vatum divinorum , ipsi coævorum. Sed incidit jam gravior quæstio , an *Esræ* hac in re liberiori sit usus stylo , illumque pro lubitu commutaverit ; adeo ut ipsius posterī ex Collatione horum Codicum illius manibus consignatorum , istam differentiam deinceps adnotare debuerint ? Non video , quomodo hæc cohæreant , & supra jam monuimus , quod hoc ratiocinium non multum differat ab errore , qui vocatur *petitio principii* , dum his , deficientibus tamen monumentis historicis , ut certa inhæreat Veri-

Veritas, (§. 2.) non plures duobus ab *Esa* fuisse exaratos Codices, ac ipsi soli hanc libertatem concessam fuisse: cur ergo reliqui Viri sancti illa privati erant; cum tamen non minor *iisdem*, quam *Esdrae* & pietatis & sanctitatis sint tribuendae laudes, quippe quorum Scripta divinam quoque testantur inspirationem? Si vero & illis eodem jure, ut huic, utraque convenit libertas; quis sine miraculo, vanissimo sane; accidisse putabit, ut omnes isti, in descriptione Codicis Sacri tali libertate usi, nonnisi duabus lectionibus discreparent? Ut ne dicam, quod haec agendi ratio plane contraria fuisset prudentiae & sapientiae Virorum horum piissimorum: nam disjecta plane erat & diruta tum temporis Judaeorum Religio, Codices plerique Sacri variis librariorum mendis erant devastati, & perpauci veras exhibebant lectiones; huic malo obicem posaturi Critici isti omnes illos errores tollere volunt; & hinc Codicem probatissimis & omnium optimis instructum lectionibus in lucem protrahunt; at tam negligenter, quam semel adoptarunt lectionem, propagant; ut illam pro lubitu immutent, non cogitantes, quod hac licentia plebi haud levia dubia de Codicis Sacri *authenticitate* & integritate ingeri possent, quae ipsis iterum eximenda fuissent; sic novo malo suos ipsi auxissent labores, ac periculum fuisset, ne ipsa tandem Religio gravissima ex hac Negligentia sentiret mala: quis vero credet, Viros tam pios & sanctos, tam prudentes ac sapientes rem istam tam praepostere confecisse.

§. VI.

Videtur ipse *Gudius* has difficultates sensitisse; hinc omissa Hypothesi ista *Hillari*, saltem de ejus eviden-

evidentia nonnihil dubitans ; *Carpzovii* arripit opinionem , quæ statuit , hæc *Karian* ex collatione Codicis alicujus *Babylonici* , qui melioris notæ fuerit , cum alio , *Esra* manu consignato , orta esse ; & hinc nonnisi duas occurrere lectiones discrepantes. Justa foret consequentia ; si antecedentia extra omnem dubitationis aleam posita essent : sed quem novum in hæc Ora adferunt hospitem ! nam , I. nullius tam antiqui Codicis *Babylonici* mentio ab historicis antiquis & Judæis facta fuit ; nisi quis *Ligtfootum* sequens , quæ in *Talmude Hieros. Cod. Taabnit* , de triplici in atrio templi reperto traduntur ; ad triplicem Codicem triplici Judæorum cœtui , scil. in Judæa , Babylonia & Ægypto , respondentem trahere velit : sed hic idem locus tunc Sententiam huic plane contrariam doceret ; ostenderet enim nobis , quod Critici Hebræi duos illorum Codicum , qui conveniebant ; secuti fuerint , tertium vero dissentientem rejecerint : Unde ergo ortæ hæc variantes lectiones ? II. Vel *Gudius* Verbis tantum a *Carpzovio* dissentit , revera autem cum ipso convenit ; vel quem *Carpzovius* protraxit Codicem , admittere nequit : putat enim *Carpzovius* , hunc Codicem *Babylonicum* post *Antiochi* demum *Epiphanis* tempora *Hierosolymas* fuisse deportatum , & cum alio ibidem existente collatum ; sed *Hillerns* , cujus hic causam agit ; contendit , hanc collationem , vel *Esra* adhuc vivente , vel statim postquam is diem obiisset supremum ; institutam fuisse : quomodo itaque *Gudius* hanc temporum discrepantiam conciliabit ; & quibus monumentis historicis nobis hunc antiquum Codicem comprobabit ? Nam talem tantum fingendo rem nondum absolvet. III. Hoc adserto divina , quam

Tom. IV. N n *Esra*

Esræ alias hoc in negotio tribunt; Auctoritas multum minuitur; dum is, adjuvante tamen Spiritu S., non potuerit corruptas emendare lectiones; adeo ut Codex S. non prius vero suo restitutus fuerit decori, quam Sors meliorem obtulisset Codicem: quam exiguum hi *Esræ* fingunt Criticum! quam exiguas Spiritui S. tribuunt laudes! IV. Concedamus per momentum hanc Hypothesin; sed tunc quæritur; quibus legibus *Esræ* suum sanciverit Codicem; ne illius lectiones deinceps unquam quisquam immutaret, & si meliores offenderet: ac utrum posterius ipsius tam scrupulosi fuerint, qui id sibi permittere non fuerint ausi? siquidem Auctoritas Ducis sui apud ipsos præ Veri Amore prævaluit: at his hominibus, præter rationem sufficientem, talem tamve malam notam inurere, minus honestum duco. V. Adsertum hoc valde mihi cum probabilitate pugnans videtur: etenim qua ratione reliqui libri, post *captivitatem* demum *Babylonicam* scripti, illi inserti fuerunt, & quomodo in his lectio fuit mutata? VI. Hæc *Karian* neutiquam probant, quod Codex iste tam bonæ fuerit notæ; nam illa est eorum conditio, ut eorundem novitas, & repugnantia a vera ac antiqua L. H. indole manibus qu. palpari possit. VII. Ut tandem ad Rev. *Carpzovii* Hypothesin quædam moneam; vel hoc solo illa refutari poterit, quod quorundam saltem *Karian* origo altius repetenda sit, quam ipse putat; quum LXX, viralis Versio jam nonnulla istorum sit secuta.

§. VII.

Altera a *Carpzovio* contra *Hilleri* Systema mota
Objectio hæc est: *illam constantiæ Spiritus S. in iis,*
quæ

quæ semel tradidit, repugnare: „ Etenim non pro-
 „ babile esse, ait, quod Spiritus S., qui per
 „ Amanuenses primos unam tantum & simplicem
 „ adhibuerat lectionem, post multa demum Se-
 „ cula variam & diversam *Esæ* manu inferere vo-
 „ luerit textui & quidem data opera. Contra ea
 „ Deus sibi semper & ubivis constans in Verbo
 „ suo mansit; & infirmitati pariter ac simplicitati
 „ fidelium consuluit; ut & petulantium ingenio-
 „ rum proterviæ obicem posuit, si non passus
 „ fuit, Vocem aliquam intercidere, vel muta-
 „ tionem aliquam subire, talem inprimis, quæ
 „ ingenio & analogiæ linguæ adversetur, ac ma-
 „ nifestam sapiat contradictionem. „ Objectio
 hæc satis gravis non æque gravi corroboratur ar-
 gumento; quippe contra quod non levia excipi
 possunt: dum constantiæ Dei in Verbo suo nihil
 detrahitur, quamvis is non præcaverit, ne lecti-
 ones quædam immutarentur; id quod & accidisse
 nemo dubitabit, qui variantes Codicum lectiones
 rite observavit: hoc vero integritati S. Scripturæ
 nihil nocet, dummodo ope Critices sanioris opti-
 ma ex iis variantibus erui queat. Audiatur de
 hoc Anonymus quidam eruditissimus, qui in Schedi-
 asmate *de Literis in S. Codice suspensis*, quod *Sym-*
bolis Literar. Bremens. T. I. P. II. insertum est; sic
 ait: „ Uti enim, (egerat antea de variis Erudi-
 torum circa has litteras suspensas Sententiis, qua-
 rum una declarat, quod eæ sint lectionum vari-
 antium indicia:) „ qui rationalem integritatis S.
 „ Codicis, providæque Dei circa eandem curæ
 „ conceptum sibi formant, minime ad eam requi-
 „ rent, ut nunquam in toties repetita descriptio-
 „ ne tantæ molis libri, neque in ulla litera, er-

„ raturum sit , quod sane absque perpetuo miracu-
 „ lo ne concipi quidem potest ; quale autem fin-
 „ gere absque sufficiente fundamento , ἀλογον fo-
 „ ret & ἀφιλόσοπον : sed potius ad id sufficere co-
 „ gnoscet , si vera lectio inter variantes conserva-
 „ ta sit , adhibitisque adminiculis erui queat. „
 Haecenus ille : Hac sola ratione , ni sensus omnes
 me fallant ; tota illa & longa *Carpzovii* argumen-
 tatio refutatur.

Verum nunc alio modo formemus quæstionem ;
 & quæ magis stringit *Hillerianam* Hypothesin : ni-
 mirum , an cum Sapientia Spiritus S. convenisset ,
 duplicem talem lectionem inducere ; an *Eras* le-
 gibus Critici boni satisfecisset , si data opera le-
 ctionem , quam semel adoptaverat ; commutas-
 set : hæ sunt difficultates istæ , quibus *Hilleri* Sy-
 stema quam maxime premitur. Clar. *Schultens* in
Institut. ad Fundam. L. H. p. 97. prius dubium tam
 grave esse decernit , ut ob id solum omnis *Hil-
 leriano* ἐνυρήματι denegandus sit assensus ; en ipsum
 audiemus : „ Apparet ingeniose excogitatum ἐνυ-
 „ μα , ad utriusque Lectionis *Authentiam* , quin
 „ *Auctoritatem divinam* fanciendam. Id magno
 „ primum plausu exceptum , gravissimis laborat
 „ incommodis : Clar. *Wolfio* , *Carpzov.* aliisque
 „ propterea laudem potius , quam assensionem
 „ novæ inventioni tribuentibus. Potuisset Cl.
 „ *Hillerus* pro bona parte consensum impetrasse ,
 „ si non geminam *Authentiam* induxisset , sed du-
 „ plicem Lectionem Vett. Codd. , inter quas optio
 „ difficilis atque in medio relinquenda visa. „
 Posteriorem vero Objectionem vehementer urget
 Cel. *Wolfius* in *Bibl. Hebr. T. 2.* p. 517. „ Non
 „ pro-

„ probabile, inquit, mihi fit, *Esræ*, si plures
 „ Codices ejus manu exaratos credamus, destina-
 „ to consilio, tum literas, tum verba transpo-
 „ nere, permutare, addere alia, alia abolere
 „ voluisse. Ex mutatione enim ista commodum,
 „ quoad video, nullum omnino sperandum, in-
 „ commodum vero non unum, v. c. dubius
 „ apud lectorem animus in deligenda lectione, ti-
 „ mendum erat. Hæc ille, & ita revera res se
 „ habet: nihil jam dicam de diversitate lectionum
 „ in unicus tantum literis consistente, quam diversa
 „ movendi, construendi ac derivandi ratio induxit;
 „ hæc enim plerumque tanti non est, ut cui de sen-
 „ su S. Literarum dubium injicere possit; quamvis
 „ & hujus quædam exempla recenseretur possent, quæ
 „ non admodum levia sunt: sed datur talis & tanta
 „ diversitas lectionum in integris Vocibus occurrens,
 „ ut sensum plane diversum præ se ferat, & eum
 „ novo ac diverso vestiatur habitu, v. g. illa, quæ
 „ circa *א* & *י* versatur, de qua alia occasione
 „ plura dicemus; ut jam alia exempla silentio præ-
 „ tereamus, quæ Viri illi supra laudati in scriptis
 „ suis adnotaverunt, & explicuerunt: nunc merito
 „ quæritur, an Spiritus S. salva constantia sua
 „ hanc talium lectionum commutationem *Esræ* in-
 „ spirare, an hic salva integritate Codicis sacri,
 „ salva Conscientia sua, salvis legibus Critici sani
 „ ac prudentis eam studio qu. & meditatione insti-
 „ tuere potuerit, & an is officio suo bene functus
 „ esset, si hac in re humani quid ipsi accidisset?
 „ Utrum horum admittas, multum detrahes laudi-
 „ bus, *Esræ* alias debitis, & talis criminatio, nam
 „ quis criminationem non adpellaverit, Virum hunc
 „ pium & sanctum negligentiae in re accusare, quæ

summam requirebat diligentiam; quin immo eadem has perverſas ac falſas adſcribere lectiones? hæc & tanta, inquam, Criminatio pia adhuc illinitur fraude, dum adſerit *Hillerus*, Spiritum S. bene præcaviſſe, ne ulla inſtituatur mutatio, quæ ſenſum perturbatura fuiſſet: ſed ſi dantur talia exempla, quæ plane contrarium docent, quis amplius in hoc *Eſræ* labore divinum reperiet auxilium?

§. VIII.

Quæ hætenus diſputavimus, nunc paulo accuratius explicandi occaſionem nobis Reſponſum ſuppeditabit, quod *Gudius* ad hanc *Carpzovii* Objectionem dedit. Dicit primum, Cl. *Hillerum* ipſum prævidiſſe hæc tela; ſed illum eadem retudiſſe equidem non crediderim. Rejicit quidem iſtorum opinionem, qui hæc immutationes eum in finem factas fuiſſe putant; ut, quod ab Auctoriſus ſacris inculcius ſcriptum fuerat; curis deinceps ſecundis corrigeretur, ac emendaretur: Deum, ait, nihil unquam dictitaſſe, quod deinceps ſcriptum nollet; hætenus recte omnia fluunt; ſed nunc ſic pergit: Si *Deus*, in explicandis animi ſui Senſibus, rem eandem variis modis elocutus eſt; probabile eſt, & tale fuiſſe initium lectionum variantium in Codicibus *V. T.*, qui manibus populi a captivitate *Babylonica* reduciſus terebantur. Sed bone *Deus*, qualis nexus, quæ conſequentia! ego iſtam introſpicere non valeo; nam quod profert exemplum, huc non quadrat, uti mox videbimus: contra ea in ipſius aſſerto apertam me detexiſſe exiſtimo contradiccionem, nam antea p. 24. *Arcani ſui* ſtatuerat, *Deum* nos ad *Verba ſemel revelata* ita adeg-iſſe, ut ne
latum

latum quidem unguem ab iis recedere cuiquam nostrum
 liceat : nunc vero contendit , *Ezra* id licitum fuisse.
 „ Nimirum *Ezra* , inquit , filius Seraja , Scriba
 „ in Lege Moſis expeditus , Ez. VII. 6. , Scriba
 „ Legis Dei cœlorum abſolutus v. 12. , (redi ad
 „ §. 5. huius noſtræ Diſſertat.) Scriba Verbo-
 „ rum , Præceptorum DOMINI & ſtatutorum
 „ ad Iſraelem. Ille , inquam , EZRA , ut tan-
 „ torum nominum meſuram impletet , ſacra
 „ Volumina iterum atque iterum ſua manu de-
 „ ſcripſit , vel deſcripta ab aliis recensuit , ut
 „ Eccleſia ſacrorum Librorum abſque mendis
 „ Scriptorum copia inſtrueretur. Cæterum in
 „ illa multiplici deſcriptione , aut recenſione , Vir
 „ Θεόπνευτος non ubique iisdem verbis , literis
 „ aut apicibus inſtitit , ſed in nonnullis Codicibus
 „ (Senſu tamen dictorum ubique integro & in-
 „ violato) literas , aut Verba permutavit , vel
 „ tranſpoſuit , addidit alia , alia abolevit , non-
 „ nulla denique ex Chaldaismo adſperſit. , &c.
 Nonne hic *Hillerus* apertis Verbis ſibi ipſe contra-
 dicit , & quam ſemel ſtatuerat Sententiam , ite-
 rum pernegat ? Vel enim *Eſras* æque ut reliquum
 hominum genus ad obſervationem religioſiſſimam
 eorum , quæ ſemel revelata fuere , tenebatur ;
 vel non : Si prius , quæritur , quo jure is alias
 induxerit lectiones ; ſi hoc , quæritur , quis illi
 hanc conceſſerit libertatem ? Dicunt Spiritum S.
 hoc direxiſſe negotium : ſed nova iterum occurrit
 quæſtio ; an Spiritus S. lectiones illas antiquas in-
 venerit obſcuriores , ac inſolentiores ; quas cum
 aliis commutare conſtituerit ; ut eo melius S. Lit-
 teræ intelligerentur ? Cedamus hoc , cur ergo hæc
 in prima deſcriptione Codicis S. conſervatæ fue-
 runt ?

runt? Dicent, ne, quod semel revelatum fuit; aboleretur: ponunt ergo ipsi aliquod discrimen in illis duabus lectionibus; & sic adsertum ipsorum corruet, *nihil mutatum fuisse in Sensu, quamvis Voces mutarentur*: Nisi quis, eloquar ne an si leam? Nisi quis tam ineptum & puerilem de S. Literarum divinitate conceptum sibi formare velit, ut illam ex quantitate literarum æstimare, & non levem illius partem in earundem figura quærere velit; ac Linguam Hebræam confusionis arguere, cujus Synonymæ Voces nihil discrepent: sic jam ex parte aliam refutavimus instantiam; cujus nunc mentionem faciemus; scil. ut omnes animadverterent, nihil in Sensu mutatum fuisse, ideo utramque lectionem fuisse conservatam, forsitan quidam dicent; & ipsi *Hillero* hæc insedit opinio, qui & istam *ἀφιλόσοφον* de divinitate S. Scripturæ statuit sententiam: sic enim is p. 25. *Arcani sui* ait. „ Ne igitur, quod semel inspira-
 „ tione & instinctu Numinis scriptum, (de qua
 „ opinione supra jam §. 7. differuimus) *qualecum-*
 „ *que id fuerit*, e Sacro Codice periret, ipsius
 „ *Ezræ* ætate, vel certe proxima, Viri Zelo &
 „ pietate pleni, quos per me vel *Masorethas*, vel
 „ *Viros Synagogæ Magnæ* dixeris; in eam curam
 „ totis Viribus & stupenda diligentia incubuere,
 „ ut lectiones has discrepantes, quarum aliæ a
 „ prima, aliæ a secunda sacri Notarii manu ve-
 „ nere, uno quodam Symbolo, in textu posito,
 „ comprehensas in apographis suis ad posteritatis
 „ memoriam transmitterent. „ Sed quem in finem?
 Hæ lectiones antiquæ vel obscuriores erant & insolentiores, & hinc cum tritioribus commutatae, vel non: si illud, quis Judex sedere potuit, quod
 illa

illa Vocum & Lectionum mutatio nullam in ipso Sensu post se traxerit? si hoc, dicendum erit, Spiritum S. sine ratione sufficiente novam inspirasse lectionem: utram ergo harum admittas; ad absurdum illa perducipotuit, nec cum Sapientia Dei conciliari. *Eras* porro vel Codicem S. de novo composuit, ac restauravit; vel illum ex probatoribus Codicibus collegit: Si prius, facile comprehendo, quare stylus diversus sit ab illo, qui primum erat revelatus; (& hæc sine dubio ratio est, ob quam in S. Litteris eadem res variis ac diversis expositæ fuerunt verbis:) si vero alterum locum obtinuit; omnes Artis Criticæ leges ab ipso postulabant, ut omni fiducia ac sinceritate, adservatis quam diligentissime optimis lectionibus, id effectum daret: cum vero non aliud, quam hoc posterius, ipsi incumberet onus; necessario has sanctissimas leges sequi debuit; & si hoc verum ac constans sit, per se clarum est, quod non licitum fuerit *Esræ*, studio & data opera quasdam immutare lectiones, quin potius ipse sedulo cavere debuerit, ne tale illi imprudentiori accideret vitium.

§. IX.

Videamus interea, quomodo *Gudius* hanc de suo amplificaverit & exornaverit sententiam: putat ipse, *Hillerum* rem suam monelis istis callidissime & sapientissime propugnasse; dum mutationes illas a *Masorethis* adnotatas libero Spiritus S. reliquerit arbitrio, non curiosus rationum, ob quas hanc vel illam Vocem per *Esam* mutatam voluerit.

Utique brevissima hæc est via, omnes refutandi Objectiones, quam tamen quivis inire poterit,

& sic brevi omnes eruditorum cessabunt rixationes : sed valde dubito , an futurum sit , ut quis in hoc adquiescat responso , quod tam solidum non est , adeo ut *Gudius* coactus fuerit , ad inquirendas quasdam hujus instituti rationes , quas vel divinando quasi sese detexisse putat : liceat adeoque nobis illas percurrere. Existimat igitur primum , *Estram* , dum hoc fecerat ; *Orthographiæ* , *dialectorum* & *Vocabulorum* usus , ante & post *captivitatem Babylonicam* diversi , quibusdam in locis rationem habuisse ; eadem jam *Hillerus* dixerat , cum , uti supra vidimus ; statueret , *Estram* nonnulla ex *Chaldaismo* adpersisse : at valde hæsito , an hæc non ampliorem desiderent probationem : Nam , I. quos hi *Chaldaismos* & recentioris dialecti indicia esse putant ; ea forsitan æque antiquam illam L. H. indolem sapiunt , ac reliqua ; de quo *Cel. Schultens* adeatur in *Institut. ad fundam. Linguae Hebraicæ*. II. Quæritur , concessa hæc Hypothesi , quemnam illorum duorum Codd. pro illo antiquioris notæ vendiderit ; ac prius exaraverit ? III. Cui usui hoc inservierit , & annon , si ipsi mens erat , antiquas illas lectiones cum talibus commutandi ; quæ magis tritæ ac consuetæ erant ; melius fuisset , si illas plane non redintegrasset , & has tantum dedisset : nemo sane de authentia ac auctoritate Codicis S. , ab *Estra* restaurati , dubitasset , quamvis is alteri horum laborum supersedisset ; nimia enim illius apud suos erat auctoritas : & si ob indicatas rationes istæ mutationes ab *Estra* profectæ fuerunt , scil. ut potior gentis Judaicæ pars , antiquæ illius *Orthographiæ* & usus *Vocum* obsoleti ignara , eo melius S. Codicem intelligere posset ; nonne alter ejus labor , antiquas illas lectiones

ctiones exhibendi , inutilis plane fuit & supervacaneus ? Verum *Essam* tam vanam quæsiſſe gloriam , temerarium foret effatum . IV. Si hoc fuit ejus conſilium , & omnes id cognoverunt ; quæritur merito , cur Codex ille , qui tamen obſoletam illam & antiquam L. H. indolem referebat , receptus & alius , qui intellectu faciliores lectiones exhibebat , ſit rejectus ? Nam V. probabile non eſt , vel *Essam* ignoraffe , quod hæc lectiones non amplius triti ſint uſus ; vel tam brevi temporis ſpatio dialectum illam adeo mutatam fuiſſe , ut is in repetita ejus descriptione , & ſi verſus finem ætatis *Esdra* demum illa facta fuiſſet ; hæc mutationes inſtituere debuerit : & ſi hæc *Gudio* inhæreret opinio , ei magis adhuc obſtaret quartum , quod propoſui dubium ; dum ſic experientia didiciſſent Maſorethæ , quod Codex , antiquis illis ac obſoletis inſtructus lectionibus , parum proſit genti Judaicæ ; ac quod recentiores lectiones plane reſpondeant antiquis ; ex quo clare ſequi puto , quod ii hunc Codicem , quem nunc habemus ; plane abrogare , ac contra ea alium , ex quo τὰ *Karian* collecta , ſtabilire debuiffent : cum vero hoc non ſit factum ; VI. Magis adhuc probabilis redditur illa Conjectura , quod hæc *Karian* nonniſi notæ ſint Criticæ , illuſtrationis gratia inventæ ; & ſi inſtent , *Essam* illorum eſſe Auctorem ; dicendum erit , illas nonniſi hanc Job cauſam ab ipſo fuiſſe margini adſcriptas .

S. X.

Alterum , quo Systema hoc probare vult , argumentum tale eſt : Si *Spiritus S.* ad *Amanuenſium* ſuorum temperamenta ſtylum accommodavit , nihil obſtat ,

obstat, quominus statuatur, *Spiritum S.* quoque suis librariis libertatem concessisse, in *formandis Vocum terminationibus* seculi morem sequendi, imo Vocibus quas ætate sua pro *obscænis* habebat usus, alias substituendi, quas tunc pro *honestis* habebat hominum opinio: Sed magnus hic est saltus: probandum enim antea incumbit *Gudio*, quam hæc admittamus, quod eadem sit ratio componendi librum, & illum demum describendi; quod eadem sint jura primi ejus Inventoris, s. *Auctoris*, ac *Librarii*; quod Spiritus S. eodem modo direxerit, vel inspiraverit Auctores sacros & illos, qui hos denuo integros & liberos ab omni vitio ac errore, quem injuria temporum & Scribarum incuria illis intulerant; genti suæ largiti fuerant. Facile concedo, Spiritum S. accommodasse stylum ad *temperamenta S. Auctorum*, alias eum non tam diversum reperiremus in libris sacris; sed leges, quibus *Esræ* ac *Viri Synagogæ Magnæ* tamquam *librarii* ac restauratores Cod. S. tenebantur, nos impediunt, quominus statuamus, idem & in illorum negotio accidisse. Nolumus jam repetere illa, quæ supra jam movimus dubia, cur ergo Codex ille antiquiores exhibens lectiones, omni ævo pro authentico, genuino, fuerit venditus ac conservatus: cur non potius Codici, recentioribus ac tritioribus instructo lectionibus, illæ antiquiores fuerint adscriptæ, hocque usæ sit Ecclesia Judaica? Verbum tantum addamus de hoc *Gudii* asserto, ubi dicit, *opus fuisse, ut, quæ usus pro obscænis habuit Vocabulis, cum honestis commutarentur*: quamnam igitur ambarum lectionum putat esse *honestiorem*? Hactenus creditum fuit, *marginalem* s. *Keri* illam esse; sic saltem tradiderunt Rabbini,

Rabbini, sic statuerunt plerique Philologorum Christianorum, & hæc, si quid video, quoque sententia est Rev. Gudii; dicit enim, usu temporis *Voces honestas fieri obscenas*: illa igitur Vox, quæ antiquitatem magis olet præ altera; hoc factum subiit; nunc vero evidens est, *Lectiones scriptas*, s. *Cethibim* longe antiquioris ac remotioris indolis esse, quam *Lectiones lectas* sc. *Kerim*, illas vero conservarunt, & sic maluerunt; ut hæc *obscenitatis* nota Codici S. illata, ipsi adhærerent, absit invidia Verbo; quam ut hac, aliis lectionibus *honestioribus* ipsi illatis, liberaretur: videant, qui ita sentiunt; quomodo Auctores S., quin & ipsum Spiritum S. ab hac, quam minus prudentes illis adspargunt, injuria salvos reddant. Interea tamen valde dubito, an *Keri castius* sit *תפ* *Cethib*: conferantur tantum ea, quæ supra citatus *Tsebregey* de commutatis Vocibus שכל & שכב ex fontibus purissimis monuit: at quid tunc de *Esra*, quid de *divino Spiritus S. auxilio* dicendum erit; quo hac in re is adjutus fuisse existimatur! hoc itaque adjuvante, hoc inspirante *Esræ obscenis* fuit usus vocabulis, & *honestiora* cum illis transmutavit: videt quisque, quam absurda hæc sit sententia, ut nullus dubitem, quin omnes quam lubentissime illam deserturi sint opinionem, ac in nostras transituri partes, quod, quas *variantes* putant esse *lectiones*, illæ nonnisi *notæ* sint *Criticæ Hebræorum*; quibus non raro Codicem S. *perturbant* potius, quam *illustrant*.

S. XI.

Instat nunc *Gudius*, sufficere, quod discrepan-
tiæ illæ Spiritus S. constantiam factam & rectam
relin.

relinquant , nec is a mente sua unquam recesserit , nec mutatio hæc vel genio & analogiæ linguæ adversetur , vel contrarium Sensem suppetet , vel Scriptorum corruptionem prodat.

Varia hic congerit Rev. *Gudius* , quorum pleraque jamjam præoccupavimus , adeo ut in his refutandis breves esse possimus. Maxima , ni fallor , difficultas in eo versatur , an his talibus mutationibus Sensus nunquam fuerit turbatus : Ut , quæ supra jam de hoc monuimus , adhuc magis confirmentur ; paucula quædam adjiciemus , quæ non leve iisdem addent pondus. Nimirum , nemo inficias ire poterit , quod in *Verbis Synonymis* aliquod detur discrimen ; ubi unum altero significantius , ac quodvis Schema exprimit singulare : posito hoc per se clarum est , quod per commutationem talium *Vocum Synonymarum* & ipse Sensus alicujus libri immutetur , saltem non amplius ea vi ac Emphasi , qua antea , efferatur , sed novo vestiatur colore : si vero alterutrum horum Codici S. per istas commutationes , ab *Esa* factas , accidisset ; non amplius ea determinatione , qua antea , expositam haberemus mentem Dei , novo potius ab ipso cumularemur decreto ; etenim sensus Verborum in S. Scriptura semel elatorum nequiquam vagus est , sed perquam determinatus. Nemo me Contradictionis accusabit , si jam statuam , nullam talem mutationem factam fuisse , & a Spiritu S. *Esa* inspiratam , quippe cui constantia Dei in Verbo suo obstitisset , cum tamen supra dixerim , illam Dei Virtutem salvam , sartam & tectam manere , si ope Critices ex variis illis lectionibus ea elici queat , quæ optime

me cum] Sensu Auctoris conspirat : probe enim distinguendum est inter mutationem , quæ fato , s. jam incuria Amanuensium , s. injuria temporis ; accidit , ac inter mutationem spontaneam , studio institutam , immo ab ipso Spiritu S. inspiratam , saltem ab ipso concessam , & in libera ejus voluntate sitam ; qualis hic fingitur , & quæ cum Scopo Dei in Verbo suo sibi proposito consistere nequit.

Tertium , quod nunc *Gudius* adfert argumentum , desumptum ab instituta collatione inter *Ps. XVIII.* & *2. Sam. XXII.* , ac deinceps ad collationem τὸν *Cethibim* & *Kerim* translata , infra examinabimus , ubi ad hanc *Hilleri* Hypothesin principem explorandam pervenerimus.

§. XII.

Dicit porro Rev. *Carpzov.* , illam esse τὸν *Karian* & *Caiban* conditionem , ut neutiquam omnia illorum vel ad hanc Hypothesin examinari , vel in eundem sensum redigi queant ; est hæc generalis Objectio , quam deinceps specialioribus quibusdam exemplis comprobata dat : idem jam monuerat *Clar. Wolfius* in *Bibl. sua Hebraica T. 2.* , ubi ait : „ Ut taceam , non ubique diversam „ Scriptionem per *Cl. Hilleri* interpretationem ita „ conciliatam , ut in eundem prorsus Sensum „ collineet , nec altera alteri præferri mereatur. „ Hactenus ille : quid vero jam ad hæc respondet *Gudius* ; nihil plane , sed tantum auctoritate pugnat *Hilleri* , ad quem provocat , cujusque citat testimonia , quorum unum objectionem hanc plane non ferit , reliqua vero duo non parvam de suo
Invento

Invento probant ipsius *Hilleri* opinionem ; quasi vero hoc , quo *Gudius* hic utitur , argumentum , nimirum αὐτὸς ἔφα , adhuc quicquam valeat ! nam quomodo *Hillerus* probat & demonstrat suas Hypotheses ? Fingit sibi quasdam regulas , quas ex collatione istarum diversarum lectionum eruit , has nudas ponit , & sub singulis istis singulas illarum lectionum species enumerat : sed ostende tunc mihi rationes , quibus has suas leges corroboret ac confirmet ; & magnus mihi eris Apollo , si ullam inveneris : non docet nos , quod ejusdem precii sint lectio *textualis* & *marginalis* , quod utraque antiquam & primævam L. H. indolem æque fortiter sentiat : præsupponit potius , quam probat ; Voces in utroque latere positas eundem nobis exhibere sensum , eandem hujus in illis esse vim ac emphasin : audiamus , quid is de talium Vocum genere vexatissimo dicat : „ Pene omiseram , „ inquit p. 93. *arcani sui* , septimum genus , quod „ est Vocum *turpiorum* iisdem cum *honestis* gaudentium punctorum שגלת *compressa* es. קי ha- „ bet שכתב *violata* es. Jerem. III: 2. ישגלנה *vi-* „ tiabit eam , ישכבנה *cubabit cum ea*. Deut. XXVIII: „ 30. תשגלנה *vitiabuntur* , תשכבנה *concubitu vio-* „ labuntur. Jesaj. XIII: 16. Zaehar. XIV: 2. „ En totum *Hilleri* mysterium ! quam brevissimus is certe in demonstrationibus suis est , & non tangit , quæ tamen explicanda forent , si res ipsius salva sit , oportet ; nam nos erudiendi fuissetemus , I. quod altera harum Vocum *obscæna* sit , altera vero *casta* , s. *honestæ* ; & quæ ipsi talis videatur. II. Quod hæc duæ Voces , seposito hoc præjudicio , eundem gerant Sensum , nec una illarum præ altera significantius quid in fronte gerat : nam

III. observandum, *Hillerum* in determinandis hæ-
rum vocum significatibus summa imis miscere,
ac præter rationem eosdem utrique tribuere. IV.
Dubium remove debuiſſet valde probabile, &
quod plerorumque, qui hic variantes agnoſcunt
lectiones, inhæret animis; has commutationes
non eſſe emendationes iplius textus, ſed voces illas
demum ſucceſſu temporis in *pejorem* & *deteriorem*
partem fuiſſe raptas, cum contra ea altera vox
revera *honeſtior* ſit ac *caſtior*: ſi vero hoc ſit, ſcur
tamen vox iſta *turpior* in illo Codice fuerit conſer-
vata, de quo decreverunt, ut iſ authenticus &
genuinus eſſet, dum illo uſi fuerunt? Sed forſitan
quis inſtabit, ideo illam fuiſſe retentam, quia
antiquiores quoque Codices eam exhibebant: at
nonne *Eſras* ex *Hilleri* opinione *turpioſiorem* iſtam vo-
cem cum *honeſtiori* commutavit, nonne Spiritus
S. hanc libertatem ipli conceſſit, quin immo ipſe
ex horum opinione, (nimium tamen hi divini-
tatem *Eſdræ* ac divinum hac in re auxilium extol-
lere ac urgere mihi videntur:) per *Eſram* hæc
commutavit vocabula? nonne hoc ipſo authentia
ac auctoritas divina & huic alteri *Eſræ* Codici ad-
ſcribitur, quin eidem priores dantur partes, quod
in illo voces, quæ lectoris animum ſuſpenſum re-
linquere potuiſſent; per meliores ſint expoſitæ?
& tamen hæc bona, hominibus iſtis nota, ex
noſtro nunc exulant Codice! ac utique ſine pe-
riculo illis caremus; ſi, quæ hætenus expoſui-
mus; cum vero non pugnent.

§. XIII.

Venimus nunc ad exempla, quæ Rev. *Carpzovius*,
tamquam *Systemati Hilleriano* minus con-
Tem. IV. O o grua

grua citat; quæ hæc sunt. *Nehem.* VI: 8. בֹּדַאם,
[Bodaam] קי habet יתיר א; 2. *Sam.* XXIII: 9.
[Aahharav] ואחרו קי, ac eodem versu,
נָכְרִים, cui præmittitur Vocalis Patach, sine Con-
sona, hinc הַנִּכְרִים קי. Votum ardentissimum *Gudius*
effundit, *utinam hæc Exempla Hilleriano Sys-
temati obesse evicisset Carpzovius*: quamvis hæc exem-
pla neutiquam sint omnium repugnantissima, in-
vertere tamen istud *Gudii* votum poterimus: *Uti-
nam Hillerus harum diversarum lectionum convenienti-
am non tam præsupposuisset, quam potius probatam de-
disset.* Nam quisquis has pias *Gudii* preces legens
optimam sine dubio expectabit demonstrationem
Hilleri, qui ita convenientiam harum diversarum
lectionum demonstraverit, ut non habeas, quod
contra illum excipere possis; sed lynceus sit oportet,
qui ullam animadverterit probationem: videamus,
quid de citatis istis exemplis moneat *Hil-
lerus*: quod igitur primum attinet, speciminis lo-
co ipsius verba hic transcribemus; p. 43. libri
sui sic ait: „ Si puncta Scriptionum in *Kethib*
„ uniendarum, fuerunt eadem & comparia, fere
„ emerſit *Kethib* effabile: „ (nititur hoc assertum
opinionem, *Kethib* exhibere punctationem תִּי Keri:
dubito, an hæc Hypothesis tam universaliter sit
adfirmanda; multa enim dantur exempla, quæ
tantum ob hanc causam virgula a Criticis Hebrai-
cis notata fuerunt, quod ii in textu insolentiorum
animadverterint punctationem, quæ is vero tunc
Kethiban ineffabilia appellat; sed unde nobis pro-
babit *Hillerus*, ista *Katban* punctis תִּי *Karian* esse
instructa; nonne nos longe majori verisimilitudi-
ne contendimus, contrarium locum habere, pro-
priis illa gaudere punctis, & punctationem hanc
info-

insolentiorē quidē, sed ab Analogia ac indolē primæva L. H. non abhorrentem; uti id reliquæ Dialecti Orientales clarissime docent; illas post se traxisse notas criticas:) „ Effabile sex admodum habet genera. primum, quod a *Keri* „ *marginali* differt, solum literæ radicalis elisione. „ & pag. dein 44. exempla ista recenset; qua ima sic differit: „ [*Bodaam*] כּוּדָאם, *comminiscens* eos, „ יתּר אִי i. e. *redundat Aleph*, altera sc. *Scriptione*. Scribendum ergo [*Bodam*] בּוּדָם, *comminiscens* eos. *Nebem. VI: 8.* Sic Nodus secatur, non solvitur: & explicatio Notæ liberrima nobis datur: vel quis *Hillerum* docuit, sic explicare illud יתּר, quis ipsi hoc inspiravit supplementum? porro, si Consequentis aliquod pretium tribuerem, non nimis coacta foret illa, si quis ex his *Hilleri* verbis conjiceret; illum existimasse, quod תּא *Karian* emendent תּא *Kethiban*, illaque his ut corruptis sint præferenda: ac denique quæritur, quare Spiritus S. hanc mutaverit vocem ac *Scriptionem*: fuit ne vox textualis obscurior? fuit ne Orthographia insolens & minus sueta? sic placuit ipsi, dicent, qui *Systema Hillerianum* arripiunt & amplectuntur; liberæ ejus voluntati hoc cedimus, nec nimium curiosi in causas, quæ nos latent; inquirimus: Sed si ea est hujus diversitatis conditio, ut non possit esse varians lectio; quid tum? mihi saltem probabile est, Auctores hujus notæ Criticæ non probe calluisse Vim & Emphasin voces כּרָא, cujus partic. *Benoni Kal* cum affixo plur. 3. p. m. ם locus noster exhibet: illa vero de excessu, s. exorbitatione in *Sermone* usurpatur; prouti id clarissime docuit magnus & incomparabilis *Schultens* in *Commentar. ad Jobum* p. 287. in auxilium

vocans Arabicum כרא, f. כרו, videatur etiam
 Cl. Clodius in *Lexico Hebraico selecto* p. 66: hinc
 cum Radix illa non amplius illorum Masoretha-
 rum ætate in usu esset, aliam sibi finxerunt, sive
 jam כרה, quæ plane idem significat, f. כרר,
 quæ tandem per multas Conjecturas, quibus non
 raro favebant isti homines, ad Sensum a vero non
 omnino abhorrentem trahi potest: Vel etiam, &
 quod longe vero similis mihi videtur, Critici isti
 illud *quiescens* animadvertentes, illud extrusum
 volebant, & sic apocapatam præferebant forma-
 tionem ac scriptionem (v. Schult. inst. Hebr. 2.
 p. 112.) Quod vero jam alterum spectat exem-
 plum, 2. Sam. XXIII, 11. אחרו, ubi קי habet
 אחרו; quæ diversitas lectionis jam v. 9. & in aliis
 quoque locis occurrit: de illis exemplis observan-
 dum, quod textus apocapatam exhibeat Scriptionem;
 quam, ne ea cuiquam moras neceret; Critici isti He-
 bræi, f. Masorethæ suppleverunt in nota margini ad
 scripta; utraque lectio sensum eundem fundit, at
 exinde plane non sequitur, quod istæ lectiones
 ex duobus variantibus Codicibus sint collectæ: si
 enim res ita se haberet, brevi lineæ ductu ad tol-
 lendum hoc vitium opus fuisset; quod ita merito
 appellandum, si quis consuetas & usitatas regulas
 grammaticas sanctius sequi vellet: unde conclu-
 do, non fuisse alium Codicem, qui כר Keri præ-
 se ferebat: nec video, quomodo hæc diversi-
 tas Scriptionis diversus Dialecti *Babylonicæ* ac *Hie-
 rosolymitanæ* Character haberi posset; nam sic
 constanter in Cod. S. lectio apocopata occurre-
 ret. Ultimum denique exemplum, de quo di-
 sputatur; occurrit quoque 2. Sam. XXIII, 9. hic
 inter

inter duas voces בשלשה, & illam subsequentem גברים est Vocalis *patach*, destituta sua Consona, hinc קי habet הגברים. Sensus est idem, ac omnia plane hic conspirant; sed merito quaeritur, an hæc diversitas sit variatio Codicum: ego potius existimo *Keri* esse notam Criticam, quam ideo Masorethæ excogitaverunt, quod *patach* ante vocem גברים Consona sua destitutum viderunt, id quod ob acceleratam pronuntiationem accidit, ut vero *ellipsin* טז ה demonstrativi sentirent lectores, minus periti, id in margine suppletur. Manca forsitan quibusdam, quæ hæcenus protulimus; videbuntur: tentabimus ergo unico argumento rem nostram extra dubitationem ponere. Eorundem eadem est ratio, ergo & omnium *Karian* eadem est ratio: Si illa eidem causæ s. rationi sint adscribenda, non variantes Codicum diversorum erunt lectiones, sed ut טז *Catban* unicæ, veræ & genuinæ sunt lectiones; sic טז *Karian* non nisi notæ erunt Criticorum istorum Hebræorum, ex Hypothesibus suis, s. grammaticis, s. Rhetoricis, ad illustrationem effectæ: nam multæ harum lectionum tam aperte falsæ sunt, ut Codicem illis instructum merito in corruptionis suspicionem adduxissent: si ergo pleræque harum lectionum marginalium hoc clare indicent, quid impedit, quominus & reliquas in hunc notarum censum referamus? Ac spes mihi est certissima, fore ut brevi & illorum, quæ adhuc obscuriora sunt *Karian*, rationes detegantur, & *Catban* suis ac propriis restituantur sedibus, si Philologi ac Critici, quam alii monstrarunt viam; indefessi pergant.

§. XIV.

Pervenit nunc *Gudius* ad examinandam differentiam contradictoriam, quam *Hilleriano* Systemati objecerat *Carpzovius* oblectionem וְ & אֲלֵ. Sed cum hæc loca, de quibus disputatur, ac quæ ipse dicit, longius requirant ac maturius examen; illa nunc mitto, ac in aliud tempus differo; id unicum adhuc moneo, quod וְ *adfirmativum*, neutiquam respondeat כִּי אֲלֵ *negativo*, quippe cui & *originatio* & *Analogia* (est enim illud ex particula וְ & adfixo tertiæ personæ sing. m. 1 cum *cholem* conflatum) obstant; est adeoque in his locis, ubi *Cethib* habet אֲלֵ *negativam particulam*, *Keri* vero וְ *pronomen cum præfixo*; aperta contradictio, adeo ut Spiritus S. neutiquam diversæ hujus lectionis Auctor statuendus sit, id quod alia occasione longius exponemus.

§. XV.

Pergit *Carpzovius* in sua Crisi ad illa loca, de quibus dubius hæserat *Hillerus*, quamnam ex collatione istarum diversitatum eruere debeat, ac quam velit præferre; sunt illa 2. *Sam.* XIV, 21. 1. *Reg.* VIII, 48. ubi *Hillerum* nescivisse dicit, an *primæ*, an vero *secundæ* sint personæ; item *Ezech.* XLVII, 12. *Dan.* IX, 10. num *singularis*, an *pluralis* locum obtineat. Quod si responsum *Gudii* ad has considero objectiones, nescio amplius, quid mihi dicendum restet; an ipsum lusisse *Carpzovium*, an hujus non intellexisse objectionem dicam. Ni fallor, hæc sibi vult oblectio *Carpzovii*; ipsum *Hillerum* hic non decernere; quamnam lectionem eligere debeat, ipsum hinc utramque divinam statuere, sed sic sibi ipsum contra-

contradicere, dum contenderit, hac instituta & a Spiritu S. inspirata mutatione nunquam mutatum fuisse Sensum: sed quis hic non agnosceret Sensum mutatum, cum altera lectio ex *Hilleri* opinione *secundam*, altera *primam* exhibeat personam; una *plurale* numerum, altera *singularem*: hæc est *Objectio Carpzoviana*; nunc quid ad istam respondet *Gudius*? „ Ego autem, inquit, dubia omnia superasse credo *Hillerum*, citata loca commodissime interpretatum, ut contextui quam optime conveniant. Auctoribus etiam iis obviam ivit, non perterritus, qui, alterutram lectionem in mendo cubare, sibi persuaserunt. „ De hoc posteriori jam non quæritur; sed potius, annon talis lectionum mutatio & ipsum Sensum S. Scripturæ mutasset, an talis duplex divina inspiratio tunc ab eo admitti posset, qui tamen statuit, nihil unquam Deum inspirasse, quod tamen nollet factum? vel nonne si altera lectio aperte alium gerit Sensum, prius inspirata abrogantur verba? nonne hoc novo Schemate, quamvis id contextui optime respondeat; priori aliqua inconvenientiæ nota adspargitur, quippe quam Spiritus S. non adeo pulcrum, ut alteram, inveni-
nerit, & hinc cum hac commutaverit? hæc, hæc solvat dubia *Gudius*, nec illa aliam inferendo causam, quæ in jus non vocatur, eludat! Examinemus nunc paucis ista loca, & novo argumento sententiam nostram de *Origine & Sensu τῶν Κερίων* corroboremus. Primus locus 2. *Sam.* XIV, 21. sic se habet; הנה נא עשתי את הרכל הזה [hgasitai] Ecce fecisti hanc rem, sic vertit *Hillerus*: קי habet [hgasiti], עשיתי *Facio hanc rem*: & hoc exemplum in iis recenset *quiesc. Lamed He,*

quorum persona discrepat; sed nonne plane diversum diversa hæc lectio exhibet Schema? & non dubito, quin $\tau\omega$ *Cethib* duas ob rationes primas dem partes, quarum una est, quod magis conveniat adfectui tenerrimo Davidis in Absalomum, qui ipsum primum impediabat, quominus statim propositioni Joabi annueret; hinc dubitanter illi respondit; *Ecce hoc fecisti, huc me adegisti, abi ergo* &c. Altera ratio ob quam $\tau\omega$ *Cethib* pro genuino agnosco, & contra ea $\tau\omega$ *Keri* vel plane respuo, vel nonnisi notam Criticam esse puto, hæc est, quod vertendum sit, *Ecce fecisti hoc mihi, ecce huc me adegisti* &c.; est enim, illud, quod otiaur plane, affixum primæ personæ sing., & cum Masorethæ istud quiescens, s. otiosum invenissent; errorem in ipsa punctatione esse putaverunt, & hinc primam personam in Margine, illo decepti, exsculperunt; quo clare docetur, quam frivole nonnumquam sint illorum notæ. Alterum exemplum occurrit 1. Reg. VIII, 48. [baniti, sine, matre Voc. long.] בְּנִיתִי *קי* habet בְּנִיתִי ; putat *Hillerus Cethib* punctandum esse [banita] בְּנִית , sed hæc emendatio falsæ nititur Hypothesi, quod *Cethibim exhibeant puncta* $\tau\omega\upsilon$ *Kerim*: potius statuendum, Masorethas apocapatam invenientes scriptionem, illam supplevisse, & $\tau\omega$ *Chirek* suum addidisse augmentum; cujus & alia plura exempla in S. Literis invenimus: quod si punctatum invenissent [banita] בְּנִית , hac nota forsitan careremus; quamvis tunc hæc lectio corrupta fuisset, quum contextus orationis illam non admittat, & tamen *Hillerus* illam textui inserit; abeat cum hac sua divina inspiratione, quæ omnino cum Sensu pugnat! Pergamus nunc ad ea exem-

exempla, quæ *Hillerus* in numero discrepare existimat; nimirum *Ezech.* XLVII, 12. הוי [hajav] קי habet היה [hajah]: putat *Hillerus Cethib* esse punctandum, היו [hajuu.], sed præter necessitatem, exhibet enim id scriptionem primam ac originalem; omnia enim verba, quæ nunc in grammaticis nostris *quiescentia Lamed He* audiunt, origine sunt *quiescentia Lamed* vel *Je* vel *Vav*: alterum exemplum est *Dan.* XI, 10. [jitgaræv.] יתגרו, [jitgaræh] *Hillerus Cethib* iterum punctat [jitgaruu] יתגרו, at eadem recurrit responsio, hoc enim antiquam & nativam exhibet scriptionem, ut illud consuetam & in grammaticis nostris nunc receptam præ se fert. Exulent itaque hæ lectio- nes variantes ex Codicibus Sacris! Authentia τῶν *Cethibim* agnoscatur, & falsitas τῶν *Kerim* refutetur!

§. XVI.

Ultimo denique loco *Carpzovius* ad voces *apocapatas* provocat, quæ non diversarum formarum Symbola esse possint: v. gr. *Jerem.* XL, 16. [thahgase] תעש, nec non ad illas, in quibus otiosum in fine redundaret. Quod priorem at- tinet Objectionem, illam sic refellit *Gudius*, has lectiones *apocapatas* omnino esse diversarum forma- rum Symbola, ac *Hillerum* in libro suo indicasse, quod [thaghase] תעש indicet, alterum Codicem habuisse תעש, alterum vero תעשה: sed precaria est hæc explicatio, nullo nixa fundamento, nul- lis probata antiquioribus Codd. & monumentis; multo potius, usquedum meliora erudiemur, statuemus, Masorethas apocapatam reperientes scriptionem ac vocem hanc, uti nunc est, pun- ctatam; illam integritati suæ in Margine restituiss-

se, & hinc illud *Keri* fuisse ortum. Nititur hoc nostrum adsertum generali illo Argumento, quod supra §. 13. protulimus. Alteram quod spectat Objectionem de, in fine *otioso*, quod *paragogicum* vocat, de illo recte sentit *Hillerus*, quod 2. pers. sœm. præter., ut & pronominis adfixum *antiquam*, adde & *plenam originalemve* exhibeat scriptionem; altera vero scriptio, ubi illud deest; sit consuetior ac tritior: sed num exinde jam duplex probari poterit Codex, qui diversam hanc exhibuerit lectionem? vel nonne verosimilius est, Masorethas insolentiozem illam Scriptionem, quæ in columna textus occurrebat, (v. Schult. in institut. ad fundam. L. H. p. 117. & 281.) per tritiozem in Margine explicuisse.

§. XVII.

Quarta Obiectio, quam Rev. *Carpzovius* contra *Hillerianum* Systema movit, hæc est; quod per illud Symbolorum, s. *Cethibim* puncta Scriptoris *Ⲛⲉⲟⲣⲧⲉⲩⲱⲥ* manui eripiantur, & Viris piis ac sanctis asserantur, ideoque non pro divinis; sed humanis, habeantur; ac quod sic multæ voces divina & authentica priventur punctatione. Non respondet quicquam ad hanc Objectionem *Gudio*, sed aliam ex *Carpzovii* Systemate desumptam eidem opponit, & sic dubium, gravissimum sane, eludere quærit: insistamus paulisper ei, & per partes, quæ *Gudio* & reliquis hanc Hypothefin sequentibus solvenda incumbunt, indicemus I. *Hilleri* Systema punctationem multarum vocum authenticam valde dubiam facit, dum statuat, *Cethib* vel integrum esse instructum punctis *ⲛⲉⲟⲣⲧⲉⲩⲱⲥ* *Keri*, vel saltem quædam hujus illi subjuncta. II. Hoc totius

tius punctaturæ Authentia in periculum gravissimum perducitur, si enim, uti hi, sese vidisse, sibi persuadent; illa in quibusdam locis certissime mutata fuit; nonne idem & in aliis locis accidere potuit? quæ ergo nobis erit certitudo, nos habere adhuc verum Sensum S. Literarum, quem primi istorum inventores ac auctores intendebant. III. Sic omnibus liberum in S. Scripturas conceditur exercitium, mutandi in iis ea, quæ ipsis non arrident. IV. Unum ex gravissimis pro antiquitate punctorum Vocalium infringitur argumentum, quod a Notis his Masorethicis ob insolentiores punctationem ortis desumitur. V. Salvum vero id est, donec ex antiquioribus monumentis ac Codicibus convincamur, quod ii, qui, uti hæc, sed false, innuit sententia; ex alio Codice in Margine alteram adscripserunt lectionem, quod ii, inquam, puncta τὴ Cethib tali ratione commutaverint, ut lectores eo citius alteram lectionem, seu Keri animadverterent. VI. Nunc apparet, quam vana sit gloriatio Hilleri a Gudii denuo recocta: „Quantillus etiam ap-
„pareat, octingentos amplius Scripturæ Sacræ
„locos, quos corruptos partem, partem inex-
„plicabiles, Critici nostri putarunt, integritati
„& puritati suæ restitutos, explicavimus., Scil.
tot tantaque præsupponendo, quæ nunquam nobis probavit ac demonstravit, nodosque hos Criticos secando potius, quam solvendo.

§. XVIII.

Expositis hisce contra Gudii Dissertationem Criticam Objectionibus, nunc paucis adhuc princeps Hilleri pro suo Systemate argumentum examina-

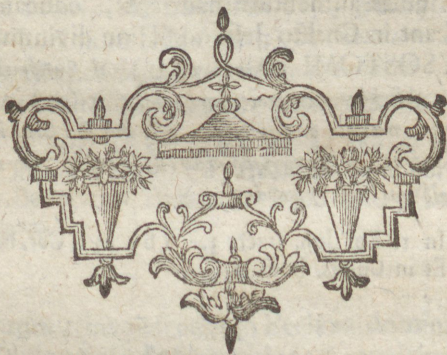
minabimus ; cui & Rev. *Gudius* fortiter insistit ; sic enim argumentatur : „ Si Spiritus S. , dum „ bis nobis exponeret Psalmum XVIII, sc. in „ ipso libro Psalmorum , & deinceps 2. Sam. „ XXII, nonaginta & plures admisit differitates , „ quæ tamen omnes cum grammatica analogia „ optime conspirant ; sequitur, eum in aliis quo- „ que locis eadem libertate uti potuisse , cum „ Volumina sacra, vel secunda, vel tertia vice de- „ scribi curasset. „ Atqui verum prius. Eo &c. At quis non videt, quod I. probanda incumbat consequentia , non sequitur , hoc Spiritus S. hoc certo tempore in re certa præstitit , eo & alio tempore in alia re idem effecit. II. A posse ad esse non valet Consequentia. III. Ni fallor, non potuit hoc facere , saltem non fecit Spiritus S. per eos , qui Codicem S. integritati suæ restituerunt , quippe quibus non novum inspiravit decretum divinum , sed per quos illud jam revelatum denuo describi curavit ; & si , quas supra exposuimus leges Librarium sanctæ ac nunquam violandæ sint , Spiritus S. potius cavit , ne contra illas impingerent , quam, ut id facerent, iussit.

§. XIX.

Quod denique differentiam istam hujus Cantus Davidici in duobus illis libris diverso modo expofiti attinet ; illa neutiquam huc quadrat ; ac tum demum illud , quod *Hillerus* innuit, verum foret , si is certior esset , Auctorem librorum Samuelis illum cantum ex *αὐτογράφα* Davidis descripsisse , & tamen Spiritum S. in hoc negotio hanc libertatem ipsi concessisse : quod si vero quis ex me quæreret , unde ergo hæc differentia hujus
Cantus

Cantus orta [sit] ? huic nunc duplicem & divinam
regerem inspirationem : Auctor scil. Librorum
Samuelis non agebat hac in re Amanuensis perso-
nam , sed uti erat Vir *θεοπνευστος* ; denuo qu.
illud Davidis composuit poema , Sensu illius as-
servato , sed Spiritu S. Stylum ad temperamen-
tum Auctoris horum librorum accommodante :
vel etiam David ipse duabus diversis vicibus hoc
poema composuit , & unum in Libro Psalmo-
rum , alterum vero in Chronico Samuelis asser-
vatum fuit exemplar , quod divinæ illius inspira-
tioni non repugnat.

T A N T U M .



J. J. W.

J. J. W.

DISSERTATIO

de

EDITIONIS GRÆCÆ NOV. TEST.
AUTHENTICA VERITATE.

Thes. I.

PRÆCLARE quidem Augustus ille Hipponensis Ecclesiæ Doctor (a) *Vetus & Novum Testamentum*, Ecclesiæ tanquam matris nostræ duo ubera esse dixit, quibus inhiantes Filii Dei, indies alimentum hauriant, educantur & adolescant in Christo Jesu. Hinc divinum beati CHRYSOSTOMI κέλευσμα (b) Οἱ βεβλόμενοι τῶν θύων, προσεχέτωσαν ταῖς γραφαῖς. Et (c) Ἀκούσατε παρακαλῶ πάντες οἱ βιωτικοί, καὶ κτᾶσθε βιβλία φάρμακα ψυχῆς. Τέτο γὰρ πάντων αἷτιον τῶν κακῶν, τὸ μὴ εἶδέναι τὰς γραφάς.

- (a) In 1. Ep. Joh. tract. 3. (b) In 1. Cor. homi. 6.
(c) Et in Coloss. hom. 9.

II.

Cæterum (a) τὸ λογικὸν ἄδδλον γάλα, *sincerum illud lac sermonis ex fonte Hebræo Veteris, & Græco Novi Testamenti omnium purissime scatere, antiquitas ipsa pie credidit. Sic enim HIERONYMUS (b): Sicut in Novo Testamento, si quando apud Latinos quæstio exoritur, & est inter exemplaria varietas, recurrimus ad fontem Græci sermonis, quo novum*

novum est scriptum Instrumentum : ita in Vet. Test. si quando inter Græcos Latinosque diversitas est , ad Hebraicam recurrimus veritatem , ut quicquid de fonte profisciscitur , hoc queramus in rivulis. Idem (c) : Latinorum codicum vitiositatem , quæ ex diversitate librorum omnium comprobatur , ad Græcam originem , unde & ipsi translata non denegant , volui revocare ; quibus si displicet fontis unda purissimi , cœnosa rivulos bibant. In hanc sententiam AUGUSTINUS (d) : Latine linguæ homines , inquit , duabus aliis ad Scripturarum divinarum cognitionem opus habent , Hebræa scilicet & Græca , ut ad exemplaria præcedentia recurratur , si quam dubitationem attulerit latinorum interpretum infinita varietas. Et AMBROSIIUS (e) : Ita in Græcis codicibus (Novi Testamenti) invenimus , quorum potior est auctoritas. Quin & ipse GRATIANUS suum addit calculum (f) , verba Hieronymi ad Luciniam adducens : Ut veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda est : ita novorum veritas Græci sermonis normam desiderat.

- (a) 1. Petr. II : 3. (b) Ep. ad Sun. & Fretellam.
 (c) Ep. ad Marcel. (d) De Doctr. Christ. lib. II. c. XI.
 (e) De Incarnat. Dom. c. 8. (f) Dist. 9. Can. ut veterum.

III.

Verum , invalescente in Ecclesia dominanteque tristi Idolomania & superstitione , cum ignorantia linguarum & tetra barbaries adeo Clericorum pectora occupasset , ut (a) in Latinis authoribus Græce nosse suspectum fuerit , Hebraice prope hæreticum : fieri aliter non potuit , quin passim sordescerent fontes , ac turpiter negligerentur. Donec tandem Patres conciliabuli Tridentini (b) solam Vulgatam ,

gatam, (quo nihil magis portentosum ætas nostra vidit) authenticam (c) pronunciarunt, horrendo anathematis fulmine denunciato, si quis contradiceret. Cui decreto ut ne suum deesset integumentum, non ἀνθεντία modo fontium & ἀναμαρτυρία in dubium vocata: sed iidem fontes antiquæ puritatis laude spoliati, scædissimæ corruptionis & depravationis qua voce qua calamo palam insinulari cœperunt.

- (a) Claud. Espensæus Episcop. in 1. Tim. III.
- (b) Casaubonus contra Baronium Exercit. II: 19.
- (c) Sess. IV. Decreto 1, & 2.

IV.

Constitui igitur ξὺν Θεῷ Editionis Novi Testamenti veritatem hac disputatione ita asserere ac demonstrare, ut tum ἀπλῶς absolute hodiernum contextum Gr. a corruptelis immunem, tum σχετικῶς relate ita liberum esse, ut omnium Versionum, adeoque etiam Vulgatæ, norma merito sit & amussis, vel ipsa luce clarius evincam. Cujus sane quæstionis solida tractatio nequaquam ingenii humani lusus, adeoque inutilis & supervacanea, sed magni momenti res est ad veritatem divinam in cordibus nostris confirmandam. Si enim, ut Guil. AMESIUS (a) ait, neque Hebraici veteris, neque Græci N. T. codices sint fontes puri, tum nulla est pura Scriptura in Ecclesia Dei. (b) Quid ergo restat, nisi ut valere æternum jubeamus sacras literas; si nullum illarum exemplar verum est?

- (a) Bellarm. enerv. Tom. I. p. 19.
- (b) Sim. de Muis assertione Hebraicæ veritatis altera p. 168.

V. Sim-

V.

Sinceritatem igitur ac puritatem editionis Græcæ N. T. præter cæteros Ecclesiæ Rom. doctores in primis oppugnat Gordonus HUNTLÆUS Jesuita (a): *Quod attinet*, inquit, *ad Novi Testamenti Græcum textum*, qui jam circumfertur ab adversariis, in quo etiam illi singulare suum perfugium collocant, dubium non est, quin ille in variis locis sit corruptus, partim INCURIA LIBRARIORUM; partim FRAUDE ANTIQUORUM HÆRETICORUM, & consequenter non adeo idoneus est ille textus ad gignendam fidem, ut existimant adversarii, nisi accedat Ecclesiæ auctoritas. Quare, infert idem (b), qui rejecta antiqua versione Latina, confugit ad Græcum qui vulgo extat, is procul dubio a certis recurrit ad incerta, dubia & depravata.

(a) Controv. I. cap. XII: 1. (b) Cap. XIII: 10.

VI.

En crimen, en causam, cur turbidæ Græci fontis aquæ fluant. De utrisque igitur tum Librariis, tum Hæreticis, quibus culpa corruptionis imputatur, sigillatim dicemus. Ad Librarios quod attinet, optandum foret, ut aut ipsa sacrorum scriptorum ἀὐτοῦργρα, aut saltem eorundem ἀπόγραφα talia ad nos transmissa essent, in quibus nulla mutatio, nulla varietas, nullum corruptelæ alicujus appareret vestigium. Quis, obsecro talem sibi Codicem non impense gratularetur? quis non avidè amplecteretur? Verum, si ita esset, deberet utique Librarios (ut Lud. CAPPELLI verbis utar (a),) qui ab ipsis Prophetarum temporibus ad hanc usque diem sacris libris describendis vacarunt, suis-

se in universum omnes inter describendum Θεορνεύς ;
ita ut ne vel in minimo quidem apiculo a primo auto-
grapho discesserint. Mirum itaque videri non debet,
temporum intervallo injuriaque , seculorum bar-
barie , scribarum & correctorum inscitia , negli-
gentia & temeritate accidere facile potuisse , ut in
describendis exemplaribus varii errores committe-
rentur. Non est metuendum , ait Cl. HEINSIUS (b) ,
ne , qui S. Hieronymum ceterosque criticos antiquos le-
git , ea sit vel impudentia , vel imperitia , ut in sacris
aliquid per negligentiam a scribis vel omissum , vel ne-
glectum , vel corruptum , in vocibus præsertim , & quæ
rem præcipuam non trahunt , admiretur.

(a) De punctorum Hebr. antiquitate lib. 2.

(b) Aristarchi sacri p. 510.

VII.

Hinc orta multiplex illa Lectionum varietas, quæ
jam imprimis in nobilissima editione Græca N. T.,
quæ ex officina Rob. Stephani typis admodum ve-
nustis A. 1550. Paris. in fol. prodiit, annotata cer-
nitur. Cujus varietatis multa insuper exempla at-
tulit Cl. BEZA in doctissimis Annotat. in N. T.
De quo opere magnus SCALIGER ,

- - Fætus supra caput extulit omnes
Ille tuorum operum summa caputque liber.
Quo penetrare novi referatur fœderis , & quo ,
Discussa lucem nocte videre datur.

quæ tamen varietates magnam partem circa vo-
cum accidentia versantur , adeoque leviores sunt ,
quam ut ipsimet Pontificii Græcum fontem pro-
pterea corruptum dicere audent. Quid enim refert
live legamus (a) ποιότητα κατὰν ἀξίον , live κατὰν
786

πρὸς ἀξίως ? (b) ταῖς ἀδελφαῖς ἡμῶν , sive τῇ ἀδελφῇ ? (c) οἶδαμεν ὅτι Μεσσίας ἐρχεται , sive οἶδα ὅτι Μεσσίας ἐρχεται ? Quid vero sensui detrahitur , sive Apoc. IV : 8. ter , sive novies vox ἅγιος repetatur ? In Ecclesia veteri , ait Isacus CASAUBONUS (d) , illa formula δοξολογίας , sanctus , sanctus , sanctus ex Esa. VI : 3. vel semel usurpabatur , vel ter. De quo notatu digna sunt verba DAMASCENI in libro de Trisagio : Επειδὴν τὸν τρισάγιον ὕμνον ἐν ταῖς συνήθεσιν εὐχαῖς τρίτον φάμεν , ἅγιον καὶ περὶ τούτου διαλαβεῖν ὅτι περὶ ἑχ' ἅπαξ τῷ πατρὶ , καὶ ἅπαξ τῷ υἱῷ , καὶ ἅπαξ τῷ Ἁγίῳ πνεύματι τὸν τρισάγιον ὕμνον προσάγομεν . ἀλλὰ κοινῶς τῇ ἀγίᾳ τριάδι τὸν τρισάγιον ὕμνον προσφέρομεν. Hæc ille. De his igitur vere cum Jacobo CAPPELLO (e) pronunciare licet : Sunt sanè in Græcis codicibus quædam lectionum diversitates : sed omnes ejusmodi , ut vel utraque lectio possit esse vera , vel facile placari possit ista pugna.

(a) Matth. III : 8. (b) Rom. VIII : 26. (c) Joh. IV : 25.
(d) Exercit. contra Baronium p. 82. (e) In Heb. X : 2.

VIII.

At præter ista inveniuntur etiam alia quædam majoris momenti loca , quæ licet Græci Codices (quos nobis quidem videre contigit) non varient , Viri tamen docti vel commodioris sensus causa , vel ad conciliandum τὰ ἐναντιοφανῆ , aliter legenda esse suspicati sunt.

I. Ut cum SCALIGER (a) ad Actor. XIII : 42. pro εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον , in sequens Sabbathum , legit εἰς τὸ μεταξὺ σαββατῶν , tempore intermedio inter Sabbathum. Marc. IX : 49. pro πᾶς γὰρ πυρὶ ἀλλοθιῆται omnis (homo) igne salietur (b) ident

legit πᾶσα πυρία ἀλιθύνεται, *omne sacrificium salietur*. Sic 1. Cor. XV : 31. pro κατ' ἀνθρώπον secundum hominem, reponit κατ' ἀνθρώπων adversus homines.

2. Daniel HEINSIUS (c) Joh. XI : 1. legit Ἦν δέ τις ἀδελφῶν Λάζαρος, ἀπὸ Βηθανίας τῆς κώμης, Μαρίας καὶ Μάρθας ἀδελφός. *Erat autem aegrotus quidam nomine Lazarus, ex vico Bethania, Mariæ & Marthæ frater* : ac deinde (d) v. 2. αὕτη ἦν Μαρία ἡ ἀλείψασα. *Hæc erat illa Maria quæ unxit &c.* Et Joh. XIX : 29. pro ὑσσόπῳ περιθέντες hyssopo circumdatam sc. spongiam, legit οἶσυπον περιθέντες.

3. Sic Lud. CAPPELLUS (e) Luc. II : 2. Κυρίως pro κυντίλιν, vel Κ. Ουάρις h. e. Q. Vari irreplisse suspicatur. Et (f) Jac. II : 18. pro ἐκ τῶν ἔργων ex operibus, legit ἔξω τῶν ἔργων præter opera.

4. Matth. XXVII : 35. Zacharias a Judæis interfectus dicitur filius Barachiae, cum tamen 2. Par. XXIV : 20. filius Jehoiadae appelletur. Hic BEZA Barachiam pro Jehoiada per errorem irreplisse autumat. Quamquam alii patrem Zachariæ δῶνυμον fuisse ac Barachiam & Jehoiadam dictum volunt. Non negligenda videtur ad hunc locum observatio Constantini PEMPEREUR (g), qui Servatoris verba per anticipationem dicta, & aoristum pro futuro positum existimat ; ut per quem occideritis non male reddantur verba ὃν ἐφρονεύσατε. Enim vero, inquit ille, JOSEPHUS lib. IV. de bello Jud. c. XIX. Christi prophetiam impletam narrat, cum Zachariam filium Barachiae non diu ante urbis excidium interfectum dicit ἐν μέσῳ τῷ ἱερῷ in medio templo ; ubi veluti digito locum a Servatore designatum notare videtur : nam medius ille locus in ἱερῷ templo, erat ante τὰς αὐλὰς, quam ut Servator alibi, sic Josephus hoc loco

loco templi late sumti partem facit. Hæc ille. Et sane, quid occurrit crebrius (CASAUBONI verba (h) sunt) in veteri aut novo federe quam hujusmodi anticipations? Talis est Joh. XII: 4. καὶ Ἰηδὰς ὁ Ἰσκαριώτης, ὁ παραδὼς αὐτόν: qui Christum, postea nempe, prodidit.

5. Matth. XXVII: 9. Jeremias nominatur, cum verba sint ex Zacharia (i). BEZA errorem notat librariorum. AUGUSTINUS (k) vult nullius Prophetæ nomen ab Evangelista expressum fuisse, sed scriptum ut habet Syriaca versio, *Quod scriptum est per Prophetam*, sicut alibi passim. Eod. versu JUNIUS, PISCATOR & DEODATUS verba hæc ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ referunt ad remotius ἔλαβον, quod interpretantur, non *acceperunt*, sed *accepi*, atque ita pro ἔδωκεν legunt ἔδωκα, cui sane lectioni cum sequentibus, cumque Propheta optime convenit: atque hanc correctionem etiam probat Vir Clariss. Fr. HOMBERG Parerg. S. ad h. l.

6. Luc. III: 36. Ponitur Cainan inter Arphaxad patrem, & Sala filium, quos Moses (l) immediate conjungit, nulla Cainanis mentione facta. Quod dubium, ut & reliqua in Genealogia Christi occurrentia, erudite ventilant Clariss. Theologi, Fr. GOMARUS, & Frideric. SPANHEMIUS (m). Quorum ille Mosen & Lucam ita conciliari posse docet, ut vel Lucæ verba τῷ Σαλᾷ τῷ Καϊνᾷ tanquam hominis unius duo nomina intelligantur, & ad nomen Sala alterum Cainanis expositionis gratia subnectatur. Vel, ut apud Mosen Arphaxad tanquam avus Salachum nepotem per filium Cainanem mediate; apud Matthæum vero Cainan ut pater Salachum filium proxime generalasse, dicatur. SPANHEMIUS vero (n) gravissimis

simis adductus rationibus, nomen τὸ καὶ πάντων irrepsisse asseverat. Utut sit, non tam curiose quaerenda videtur in hac Genealogia difficultatum solutio, ut pie monet *Abrahamus SCULTETUS* (o), quam consideranda secundi Adami gloria, nostraeque consolationis amplitudo, ut qui certo inde sciamus, Christum ex iis patribus ortum esse, quibus promissiones traditae fuerant, &c.

7. Actor. VII: 14. dicitur Jacob Patriarcha cum 75. animabus in Aegyptum descendisse, cum a Mose (p) septuaginta tantum animae numerentur. BEZA pro πέντε hic πάντες legendum dicit, ut sensus sit, ἐν Ἰουδαίᾳ ἐβδόμηκοντα πάντες, qui omnes erant animae septuaginta. At non minus vero similis est *Lud. CAPPELLI* conjectura (q), secutum esse Stephanum LXX. Interpretes, qui in Genesi versum integrum addiderint quo recensentur quinque insuper animae, quarum in Hebraeo mentio nulla fiat.

8. Eod. cap. v. 16. *Translati sunt* (Patriarchae) *in Sichem, & positi in monumento, quod emit Abraham pretio argenti a filiis* (r) *Hemor* τὸ σοχέμ. Atqui ex V. T. non Abrahamum, sed Jacobum a Filiis Hemor agrum emisit constat. Conjicit hic BEZA nomen Abrahami ab imperito quopiam, qui absque eo sententiam imperfectam fore putabat, adjectum. Alii aliter sentiunt. Nec contemnenda eorum conciliatio, qui, *Sal. GLASSIO* (s) referente, Abrahamum metonymice sumi asserunt pro Abrahamide, hoc est, pro Jacobo Abrahamae nepote. Sicut 1. Reg. XII: 6. David pro nepote Rehabeamo: & cap. XV: 6. Rehabeam pro filio Abia ponitur. Ea nempe est parentum & liberorum conjunctio, ut facta parentum
rentum

rentum filiis, & contra, imputentur. Atque hæc & similia *Gordono* (t) ansam præbent, ut nos ipsos *sæpe rejicere contextum Græcum ut depravatum*, affirmet. Sed fallitur Jesuita. Neque enim depravatus ille codex dicendus est, in quem ex incuria & ignorantia nonnulli errores inveci sunt, quod in omnibus libris, etiam sacris accidere potest. (u)

- (a) De emendatione temporum mihi p. 261.
- (b) Not. in N. T. (c) Arist. sacr. p. 435.
- (d) Id. p. 513. (e) Historia apostolica p. 107.
- (f) Spicilegio p. 126. (g) Lib. Middoth c. II: 6.
- (h) Exercitat. p. 333. (i) Zach. XI: 12.
- (k) De consens. Evang. lib. 7. cap. VII.
- (l) Gen. X: 24. (m) De Geneal. Christi cap. II.
- (n) Dub. Evang. 23. (o) Exercit. Evang. lib. 1. c. XLI.
- (p) Gen. XLVI: 27. (q) Spicileg. p. 73.
- (r) Gen. XXXIII: 19. & Jos. ult. XXXII.
- (s) Philologia l. p. 219. (t) Controv. r. c. XIII: 1.
- (u) FR. SPANHEMIUS Dub. Evang. P. I. 23. §. 29.
S. Scriptura omnino reverenter tractanda: Interim
eo ipso debita S. Scripturæ reverentia inviolata ser-
vatur, quando illa resecantur, quæ Scriptores Sa-
cros inter se committunt, falsi quid infarciunt, &
S. Scripturæ auctoritatem labefaciunt.

IX.

His ita præmissis, examinanda deinceps videntur ea N. T. loca, quæ manifestæ corruptionis adversarii insimulare solent.

1. Matth. VI: 13. *Quia tuum est Regnum &c. Non nos*, ait MALDONATUS (a), hæc verba (ex vulgata) *detraimus: sed Græci solenni precati-
oni addiderunt: unde credibile est, in Evangelistæ con-
textum fuisse translata.* R. Imo magis credibile est, nihil hic, ut Laur. VALLA (b) dicit, a Græcis additum, sed a Latinis detractum esse. Reperi-

tur enim ista clausula in plerisque omnibus Græcorum Codicibus, ipso fatente *Bellarmino*. Eandem habent Patres Græci, (*Chrysostomus*, *Isidorus Pelusiota*, *Euthymius*, *Theophylactus*,) quorum hic potior habenda ratio quam Latinorum. Quid vero hæc *δοξολογία* heterodoxi habet, ob quod expungenda videatur? Equidem non diffitemur, Cl. *BULLINGERUM* nostrum (c) τὸν μακαρίτην, in eorum inclinasse partem, qui verba hæc aliunde irrepsisse existimant. Cui sententiæ, ut non pertinaciter refragamur, ita mirari subit (d) *Cottoni* & (e) *Gordonii* Jesuitarum bonam fidem, qui verba *Erasmii*, Clausulam hanc (f) *nugas* appellantis, a Bullingero adducta, tanquam ipsius Bullingeri essent, proferre non erubescunt. Plura de hac *δοξολογικῇ* videantur apud *CHAMIERUM* (g), *PAREUM*, (h) *TURRETI- NUM*, (i) *GLASSIUM* (k) & alios.

2. Marc. XIII: 32. Οὐδὲ ὁ υἱὸς. *Neque filius* novit. Hæc verba ab *Arrianis* in contextum illata esse ad oppugnandam Christi divinitatem, *Cottonus* & alii contendunt. R. Non ergo melior vulgata, quæ hæc ipsa quoque legit. (l) *Cur vero ea non agnoscamus, cum constet fuisse in libris antiquis fere omnibus?* Et quomodo hunc locum adducere potuerunt *Tertullianus*, *Irenæus*, & *Syrus Interpres*, quemadmodum illum diu post falsaturi erant *Arriani*? Patribus itaque tribuenda erit corruptela, si corruptela est (m). Unde non miror, callidiores ex adversariis inter loca depravata hunc non numerasse.

3. Luc. I: 35. Vulgata, quod nascetur ex te. At *Calvinus* & Græca omnia *Genevensia* omitunt illud ex te EX TE: hanc tamen agnoscit ipse *Beza* deprava-

depravationem esse *Eutychianorum & Monothelitarum*. Hæc *Gordonus* (n). Respondeat ipse sibi *Jesuita*: *Vulgata habet & Græcus textus correctior*, EX TE (o). Et *MALDONATUS* hæc verba ἐν σὲ non in omnibus, sed in plerisque Græcis Codicibus non legi, affirmat. Ergo non est hæc universalis omnium Codicum depravatio: sed aliqui saltem hæreticorum evasere corruptelam.

4. *Luc. II: 14.* Ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία, In hominibus beneplacitum. Non dubito affirmare, inquit *MALDONATUS*, Græcos nunc Codices hoc loco esse corruptos, legendumque εὐδοκίας, bonæ voluntatis. R. Ita quoque *BEZA* existimat. Verum utrovis modo legas, num inde legitimo sensui ac veritati quicquam detrahitur?

5. *Joh. VII: 39.* οὐπω γὰρ ἦν πνεῦμα δεδομένον. (p) Nondum erat Spiritus datus. *Vulgata* vero habet: Nondum erat Spiritus Sanctus. Ista depravatio est *Macedonianorum & aliorum hæreticorum*, qui negabant Spiritum Sanctum esse verum Deum. R. *Lucas BRUGENSIS* testatur additum esse δεδομένον in *Vaticano* exemplari Græco. Neque hic de Spiritus S. essentia, sed de donis ejus in Apostolos miraculose collatis agitur, ut sensus sit, Spiritum S. nondum Apostolis datum fuisse, quod in die Pentecostes accidit. Quodnam vero hinc *Macedonianis* præsidium?

6. *Rom. V: 14.* Regnavit mors etiam in eos qui NON peccaverunt. At legendum erat: Qui peccaverunt, omissa negativa, teste *Ambrosio*. Sic *Gal. II: 5.* Græca habent, quibus NEC ad horam cessimus. *Hieron.* autem, quibus ad horam cessimus. R. Græci utroque in loco constanter retinent negativam; retinet quoque *vulgata*, & optime
 pp 5 sensus

sensus cum Apostoli scopo convenit. Quid est ergo, cur hic editio Græca vel minimæ corruptionis arguatur?

7. Rom. XI: 6. *Sin ex operibus, jam non est gratia: alioquin opus jam non est opus.* Hæc verba BELLARMINUS Græcæ editioni per corruptionem inserta esse contendit. R. Nervosum vero argumentum. Non legit ista Vulgatus Interpres: Ergo in Græco redundant. Quin potius sic retorquemus. Extant hæc verba in omnibus Codicibus Græcis. Ergo e Latina fuerunt eliminata. Accedit quod Theophylactus & Oecumenius ita legunt, Quin & CAJETANUS (q), in Latina, inquit, editione deest una integra sententia, quæ priori e regione respondet. Viderat nempe ad veram fidei & operum antithesin, quam hic Apostolus instituit, pericopen hanc omnino necessariam esse.

8. Rom. XII: 11. Accusat nos BELLARMINUS, qui legamus, τῷ κυρίῳ δουλεύοντες, Domino servientes, cum Græci veteres habeant, τῷ κυρίῳ temporis sc. servientes. R. Imo vero plurima exemplaria Græca habent τῷ κυρίῳ, ut fatentur Lucas BRUGENSIS & Arias Montanus. Sive autem τῷ κυρίῳ, sive τῷ κυρίῳ legas, sensus uterque Scripturæ conveniens est.

9. I. Cor. XV: 47. Vulg. Secundus homo de cælo cælestis. At (r) Græca, ὁ δεύτερος ἀνθρώπος ὁ κύριος ἐξ ὀρνέ, sic corrumpente Marcione, ut testatur TERTULLIANUS lib. 5. adversus Marc. R. Bona & orthodoxa est lectio Græca. Quam Arabs & Syrus; Chrysost. item & Theophylactus, Marcionis hostes, sequuntur. Epiphanius autem, qui loca a Marcione corrupta enumerat, hujus non meminit. Tertullianus non hunc, sed alium quendam

quendam hujus cap. locum esse corruptum monet. Quin potius ex solo Græco textu Tertullianus effregit & convulsit Marcionis amentiam, ut Mortonus probat (s), quem consulas licet.

JO. I. Cor. XV : 51. Πάντες μὲν ἔκκοιμῶμεθα, πάντες δὲ ἀλλάγησόμεθα. Omnes quidem non obdormiemus, omnes autem immutabimur. Vulgatus : Omnes quidem resurgemus, at non omnes immutabimur. Ergo Græca editio, si STAPLETONO (t) credimus, corrupta est. R. Cur non potius corruptam dicimus latinam ? Omnes fane Græci Codices ita legunt, nec inde quicquam absurdi consequitur. Et quale foret hoc mysterium, quod Apostolus se revelaturum promittit, si latina lectio obtineret ? Unde Sixtus Senensis (u), authoribus in utramque partem allatis, rem in medio relinquit. Cajetanus vero in hunc locum, Legendam arbitror, omnes quidem non dormiemus, sed omnes immutabimur.

II. I. Joh. V : 7. Tres sunt qui testificantur in celo, Pater, Sermo & Spiritus Sanctus, & hi tres unum sunt (w). In plurimis Codicibus Græcis, ait BELLARMINUS, deest testimonium pulcherrimum Trinitatis (x). R. Quis miretur, verba tam illustria olim fuisse expuncta ab Arianis ? Sufficit autem, in plerisque (y) Codicibus Græcis mansisse. Quodque hic locus genuinus sit, copula & in versus principio, testiumque cœlestium & terrestrium pari numero oppositio, diserte ostendunt. Notandum porro quod ERASMUS (z) testatur, Paulum Bombasium suo rogatu locum hunc ad verbum descripsisse ex Bibliothecæ Vaticanæ Codice pervetusto, in quo non extiterit testimonium Patris, Verbi, & Spiritus. Et tamen Gordonus (aa) ad

ad hoc exemplar, tanquam ad *correctissimum & antiquissimum*, cui cum Vulgata in omnibus conveniat recurrendum esse monet. Sicut enim, inquit, in veteri lege asservabatur *correctissimum exemplar Legis* in ipso templo a summo Sacerdote: ita in nova lege servatum semper fuit Romæ *correctissimum illud exemplar Græcum Novi Testamenti*.

12. 1. Joh. IV: 3. Vulg. *Omnis Spiritus qui solvit Jesum, ex Deo non est, & hic est Antichristus.* (bb) Et ita, inquit HUNTLEUS, legit antiquissimus Irenæus. Jam adversarii legunt ex suo Græco corrupto: *Omnis Spiritus, qui non confitetur Jesum Christum in carnem venisse, non est ex Deo. Quæ est depravatio Nestorianorum, qui solvebant Christum, ut testatur Socrates.* R. Conspirant hic Gr. Codd. omnino omnes, cur ergo vulgatæ lectionem præferamus? Miror autem, qui Nestoriani hanc lectionem finxisse dicantur, cum aliquot ante seculis ita legerint (cc) CYPRIANUS & (dd) POLYCARPUS, antiquissimi patres. Quid, quod ipse CAJETANUS Græcam lectionem magis convenire phrasi Johannis fatetur. Ex his vero ipsa luce clarius apparet, aut loca ista Græcæ editionis, & si quæ sunt alia, ab omni depravatione aliena esse; aut, si quæ ex librariorum & correctorum incuria, ignorantia vel etiam temeritate immutata sunt, non talem hinc emergere corruptionem, qualem adversarii somniant. Longe ut meliori jure de Græco fonte dici possit, quod de Vulgatæ suæ rivulis Nic. SERARIUS Jesuita (ee): *Nullus est error, qui virtuti, fidei, bonis moribus, ac tutissimæ lectorum obedientiæ sit adversus.*

(a) Comment. in hunc locum. (b) In Orat. Dom.

(c) Decad. 5. serm. 5.

(d) Contr.

- (d) Contr. Genev. præfat. cap. IX.
- (e) Contr. 1. cap. XII: 3.
- (f) Annotat. in Matth. VI. (g) Tom. I. p. 458.
- (h) Comment. in Matth.
- (i) Contra Cottonum Tom. I. p. 87.
- (k) Philolog. f. p. 185.
- (l) Casaub. notis ad Matth. XXIV: 36.
- (m) Et videtur omnino verosimile, ab orthodoxis quibusdam omissum fuisse, metuentibus ne in malam illud partem Hæretici interpretarentur, ut in illo Luc. XXII: 43, 44. factum est teste IRENÆO Videatur WHITBY Exam. Var. Lect. p. 30.
- (n) Contr. 1. cap. XII.
- (o) WHITBY. l. c. p. 117. Non una ex sexcentis pari atque hæc lectio autoritate nititur.
- (p) Loco jam citato Gordonus.
- (q) Comment. in hunc l.
- (r) Bellarm. de Verbo D. l. 2. cap. VII.
- (s) Apolog. parte 2. l. 1. cap. VI.
- (t) Antidot. p. 812. (u) Biblioth. l. 6.
- (w) Lib. 2. de Verbo D. cap. VII.
- (x) Hier. præf. in Epistol. Can.
- (y) Immo in nullis Græcis Codd. conspicitur; sed habent Tertullianus, Cyprianus, antiqua Latina. &c.
- (z) Annot. in hunc l. (aa) Controv. 1. c. XIII: 9.
- (bb) Cont. 1. c. XII: 4. (cc) Contra Jud. l. 2. c. VII.
- (dd) Epist. ad Philip. (ee) Pag. 120.

X.

Quod si Hæretici fontes inficere, & ad mon-
 strosa dogmata sua detorquere tentarunt, ut GOR-
 DONUS ex (a) Irenæo, (b) Tertulliano & (c) Ori-
 gene probat, frustra tamen fuit eorum conatus,
 quia *numquam*, (d) teste BELLARMINO, *de-*
fuerunt Catholici, qui eorum corruptelas detexerunt,
& non permisissent sacros Libros corrumpi. Perverte-
 rint illi sane Codices suos, Orthodoxæ Ecclesiæ
 Codices, a qua nos Novum Testamentum habea-
 mus, pervertere non potuerunt. Nam, ut præ-
 clare

clare monet, cujus supra mentio facta est, *Si-
meon DE MUIS* Profess. Regius Paris. (e) *Deus
ne tandem passurus erat, principes & archetypas divini
Testamenti tabulas nebulonum & fanaticorum hominum
arbitrio misere adulterari ac vitari?* Hinc SIXTI SE-
NENSIS, Viri Pontificii verbis (f) concludimus,
& dicimus: *Eum Græcum Codicem, qui nunc in Eccle-
sia legitur, eundem illum esse, quo Ecclesia Græca tem-
poribus Hieronymi, & longe antea usque ad tempora
Apostolorum usa est, verum, sincerum, fidelem, &
nullo falsitatis vitio contaminatum &c.*

- (a) Lib. I. c. 29. (b) *Contra* Marc. I: 5.
(c) Rom. XVI: 25. (d) L. I. de Verbo D. c. VII.
(e) *Affert.* Hebr. verit. altera. p. 18
(f) *Biblioth.* I. 7.

XI.

Quærat fortasse nonnemo si in Cod. Græco
locus occurrat, qui aliter atque aliter legatur, utra-
tum lectio utri præferenda sit? Annon ea quam
Vulgata emendatissima translatio sequitur? Respon-
demus, sæpenumero utramvis lectionem sine
omni incommodo retineri posse, inprimis cum
varietas est in singulis dictionibus. Sin autem
manifesta deprehendatur lectionum dissensio, &
pugna talis, ut utraque approbari nequeat, sed
alterutra tantum legenda sit, tum respiciendum
ad Codices antiquiores & probatiores, ad lectio-
nem atque interpretationem Patrum, Syriaca in-
super editione adhibita. Quorum omnium au-
thoritas & consensus magni a nobis æstimari debet.
Sed, quia hæc ipsa plurimis in locis non conspi-
rant, idcirco omnium tutissima hic norma est
sensus veritas, & analogia fidei, ut ea nobis le-
ctio

cio videatur melior, quæ sensum veriore, magisque antecedentibus & consequentibus totique Scripturæ analogum & consentaneum parit. Hunc veluti Lydium lapidem secuti (a) Joach. CAMERARIUS, & post illum (b) Daniel HEINSIUS, Joh. IV: 35. hanc lectionem probant: ὅτι τετραμηνός ἐστι, *quadrimestre tempus est*, sublata voce ἐτι *adhuc*, quæ contrarietatem involvere videtur. Contra CASAUBONUS (c) Marci XVI: 2. cum Gregor. Nysseno [d] & Eusebio [e] addit particulam ἐτι, legitque ἐτι ἀνατελλαντός, vel ἀνατέλλοντος τῆ ἡλίου, *dum adhuc sol oriebatur*. Sic enim Marcus ipse secum, & cum reliquis Evangelistis conciliari optime potest. Ita locus Joh. I: 3. a Macedonianis ita distinctus fuit: [f] καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο ἔδδ' ἐν. ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ, ζωὴ ἦν. *Et sine eo sermone factum est nihil. Quod factum est in ipso, hoc est Spiritus Sanctus, qui per ipsum factus est, Vita erat*. Unde Spiritum S. esse creaturam colligebant. Hic nos, missa tam inepta lectione, receptam nostram & analogiæ fidei, ipsique contextui convenientem, retinemus.

- (a) Annot. in hanc l. (b) Arist. sacr. p. 369.
(c) Contra Baron. p. 675. (d) Serm. 2. de resurrect.
(e) Demonstr. l. 10. (f) Chrysost. hom. 4. in Joh.

XII.

Quod si Vulgata quoque Versio hac in re consentiat, eam, neglectis omnibus aliis, sequendam censemus. Unde Hebr. IX: 1. vocabulum σκηνῆς rectius cum Vulgata omitti dicimus, quia series orationis postulat, ut hic ab antecedentibus suppleatur vel intelligatur vox *σκηνη*. Ita CASAUBONUS Baronium laudat, quod cum vet.
Inter.

Interprete [a] recte legat. Luc. II: 22. τὴν καὶ ἀ-
 γισμὸν αὐτοῦ, non αὐτῶν. Loca plura vide apud
 eundem CASAUBONUM, BEZAM, ERAS-
 MUM &c. quibus Vulgata haud vulgariter com-
 mendatur. Neque enim ita rigidi sumus, aut
 odio hujus editionis fascinati [quod nobis affin-
 git Bellarm. [b]] ut laudes illi suas detrahere co-
 gitemus. Sed eam Ecclesiis pro AUTHENTICA ob-
 tradi, idque cum anathematis denunciatione, si quis
 ULLO PRÆTEXTU eam rejicere audeat vel præsumat,
 illud est quod indignamur. Nec immerito sane. Ec-
 quid enim a Gordono & aliis nefarie fontibus obji-
 citur, quod non Versioni Vulgatæ exprobrari ve-
 rissime possit?

(a) Contra Baron. p. 189.

(b) De Verbo D. lib. 2. Sixt. Amama censura in
 Genes. p. 19.

XIII.

Nam [ut de hac nonnulla subjiciamus] si vel
 in solo Codice N. T. consideres lectionum varie-
 tatem, atque errores non modo librariorum, sed
 etiam interpretis, [a] [quem non esse Hierony-
 mum, ipsi saniores Pontificii concedunt] Deum
 immortalem! quanta horum farrago erat atque
 vorago, cum illud Tridenti factum est decretum. [b]
 Et tamen quadragesimo quarto demum post anno
 Sixtus V. hanc versionem ab erroribus [c] (quos
 Lucas Brugensis notavit) ita, si Diis placet, re-
 purgatam, publicavit, ut illam pro emendatissima
 illa vendicaret. [d] Hac nostra, inquit, perpetuo
 valitura constitutione de venerabilium fratrum nostrorum
 Cardinalium deputatorum consilio & assensu, & ex no-
 stra certa scientia, deque Apostolicæ potestatis plenitudi-
 ne

ne statuimus ac declaramus, eam *Vulgatam sacræ tam V. quam N. T. pagine latinam Editionem*, quæ pro authentica a Concilio Trident. recepta est, sine ulla controversia censendam *HANC IPSAM* quam nunc evulgamus. Unde mox ad hanc suam veluti amussim reliquas omnes in posterum editiones conformari vult, ne minima quidem particula mutata, addita vel detracta. Utque serio rem agi omnes intelligerent, si quis non obtemperet, in eum, declarat, si Antistes fuerit, etiamsi Episcopali, Primatiali, vel alia majori præfulgeat dignitate, interdicti ingressus Ecclesiæ; sin autem inferior, excommunicationis sententiam ipso facto incurrendam &c. Sed bene habuit, quod nulli Sixtus hanc pœnam intentavit successori. Nam vix biennio exacto Clemens Octavus nova Biblia edidit, quibus Bullam suam, Sixti superciliosa illa valere iussa, præmisit. Quantam vero errorum suo iudicio copiam e Sixtina Clemens sustulerit, Thomas JAMESIUS quondam Bibliothecæ Oxoniensis Proto. Bibliothecarius in Bello-Papali suo diserte ostendit, e quo pauca exempla hic subjicere lubet.

SIXT.

Marc. VIII: 34. Qui enim me confessus fuerit - & filius hominis confitebor eum.

Joh. VI: 65. Qui essent credentes.

Actor. III: 11. Cum viderent autem Petrum & Johannem.

Act. XIV: 5. Et ibi evangelizantes erant. Et

Tom. IV.

CLEM.

v. 38. Qui enim me confusus fuerit - & filius hominis confundetur eum.

Qui essent non credentes.

Cum teneret autem Petrum & Johannem.

Et ibi evangelizantes erant. Et quidam Vir

Q q

com.

mota est omnis multitudo in doctrina eorum. Paulus autem & Barnabas morabantur Lystris. Et quidam Vir Lystris infirmus &c.

Rom. VII: 4. Mortificati estis - ut fructificetis Deo.

Mortificati estis - ut fructificemus Deo.

Jac. V: 15. Tristatur autem aliquis vestrum: oret æquo animo & psallat.

13. Tristatur aliquis vestrum? Oret: æquo animo est? Psallat.

2. Joh. V: 11. Operibus ejus malignis. Ecce prædixi vobis, ut in die Domini non confundamini: plura habens vobis scribere &c.

Operibus ejus malignis: plura habens vobis scribere &c.

En tibi, e sexcentis paucissima, unde tamen liquido constare possit, quam bene inter Papam & Papam, Sixtum & Clementem, Quintum & Octavum conveniat.

(a) Vide inprimis Guilel. Budeum annot. in Pandect. p. 163. vehementer in eos detonantem, qui edit. Vulg. authorem Hieron. statuunt.

(b) An. 1546.

(c) In libello, cui titulus: Romanæ correctionis loca aliquot insigniora. Qui Bibliis Interlin. Genevæ recosis adjunctus cernitur.

(d) Sixtus V. in Bulla Bibliis suis præfixa.

(e) Anno 1592.

XIV.

Quin ergo, dicat aliquis, hanc ultimam Clementis editionem, post *Huntanii*, *Stephani*, *Lo-vaniensium*, *Isid. Clarii*, & ipsius *Sixti* Papæ labores

bores emaculatissimam tandem atque emendatissimam recipimus ! Minime vero. *Quis enim præstet* [verba supra laudati Simeonis DE MUIS (a)] *hanc quam habemus hodie , latinam editionem omnibus mendis carere ?* Sed & ipse Clemens , Sixto longe modestior , in præfatione sua *Vulgatam omnibus numeris absolutam pro humana imbecillitate affirmare difficile esse , fatetur.* Nolo hic prolixè commemorare hujus Clementinæ editionis ineptias & barbarismos , quos cum LINDANO diceremus (b) *Interpreti nulla cum morositate condonandos esse :* (c) at idem Græco textui passim addit , detrahit , sensum mutat atque pervertit : vel , ubi fontem sequi videtur , non tamen assequitur ejus τὴν ἐν ἀγγλιστῶν καὶ ἐν ἐγγρεῖταιν , quo nomine ab ipsismet Pontificiis , Jansenio , Salmerone , Brugensi , Maldonato , &c. vapulat , & a (d) Guiliel. BUDEO in Pandect. (e) false perstringitur. Viderit igitur Gregorius de VALENTIA , quam vere dicat (f) : *Tantum insunt in Vulg. Lat. lapsus Typographorum , alioqui emendatissima ab omni errore , purgatione nulla indiget.* Viderit quoque AZORIUS (g) , quæ religione amplectatur sententiam eorum , qui existimant Latinam non modo in rebus fidei & morum , sed & in cæteris OMNIBUS errore carere ? Hinc alii ; cum viderent Vulgatam ab erroribus omnino liberari non posse , nec tamen Tridentini Decreti auctoritatem extenuare vellent , hanc viam ingressi sunt , ut dicerent , esse in Vulgata lat. errores non solum vitio scriptorum , sed etiam ipsius interpretis incuria vel ignorantia : *Verum Religionis mysteria , divinæque voluntatis consilia , in quibus totius Scripturæ S. cardo vertitur , ita fuisse reddita , ut nihil quod ad fidem constituendam , Religionem firman-*

dam, moresque informandos pertineat, interpretis fraude fuerit additum, aut inscitia prætermisum. (g) Cautius adhuc BELLARMIN. (h) In iis PRÆSERTIM quæ ad fidem & mores pertinent, nulla esse in hac versione interpretum errata. Hos sequitur Simeon de MUIS; Vulgata non est ab erroribus interpretis qui illam edidit, castigata. Errores Interpretis dico, absque enim ut errores contra fidem aut mores intelligam.

- (a) Assert. Hebr. Verit. 1. p. 46.
- (b) Panopl. l. 4. c. LXXX.
- (c) Wittakerum contr. 1. q. 2. cap. XII. Chamicorum Tom. I. lib. 14. c. XCI. & 13. Thom. Mor-ton. Apol. p. 1. l. 2. cap. XI.
- (d) Videfis p. 162. & seqq.
- (e) Analyfi fidei lib. 8. cap. V.
- (f) Institut. moral. lib. 8. cap. III.
- (g) Andrædus defens. Concil. Trident. p. 357. b.
- (h) De Verbo D. lib. 2. cap. XI.

X V.

At enim si hanc penitius intueamur, facili negotio deprehendemus, illam pluribus locis ad placita Episcopi Romani accommodatam & detortam, adeoque in iis etiam quæ ad veram fidem pertinent, depravatam esse.

Nam, Pro infallibilitate Conciliorum, locus Joh. XIV: 26. ita redditur: Spiritus S. vobis ingeret omnia quæ dixerò vobis, At Græca ἀπαντα ὅσα εἶπον, *quæ dixi. (a)*

Pro Matrimonii Sacramento. Eph. V: 32. Hoc est magnum Sacramentum Gr. *Mysterium.*

Pro adorat. Imaginum. Hebr. XI: 21 Jacob. adoravit *fastigium* virgæ. Gr. ἐπὶ τὸ ἄγκυον τῆς ῥάβδος, *ad fastigium virgæ.*

Pro

Pro Meritis Hebr. XIII: 16. Talibus victimis promeretur Deus. Gr. *εὐαρεσῆται ὁ Θεὸς*, *delectatur Deus.*

Pro libero Arbitrio I. Cor. XV: 10. Non ego, sed *gratia Dei mecum.* Gr. *ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί.* *Gratia Dei, quæ mecum est.*

Pro intercessionem Sanctorum. 2. Petr. I: 15. Dabo operam & frequenter vos habere post obitum meum, ut horum memoriam faciatis. Gr. *Dabo operam, ut subinde vos possitis post exitum meum facere horum mentionem.*

Pro effectis extremæ unctionis Jac. V: 15. Et alleviabit eum Dominus. Gr. *ἐγερσὶν eriget, &c.*

Festivum quoque est, quod (b) CASAUBONUS de Bellarmino (c) refert, qui ex versione corrupta loci Joh. XXI: 17. probat omnes sine exceptione Petro [intellige autem Papam] esse subjectos. „Com-
„misi, inquit, Dominus Petro curam AGNORUM,
„id est populi Judaici; & AGNORUM, id est po-
„puli gentilis; & OVIVM, id est eorum qui agnos
„istos pepererunt in Christo, qui sunt Apostoli & Epi-
„scopi. „ Corruit lepida hæc observatio, si tex-
tum Græcum intueamur, qui sic habet: *βόσκει τὰ ἀγρία μὲν· ποιμαίνει τὰ πρόβατά μὲν· βόσκει τὰ πρόβατά μὲν.* *Pasce agniculos meos: pasce oves meas:* *pasce oves meas.* Tam ergo congrue hic Bellarm. argumentatur, quam olim *Alphonsus DE CASTRO*, Inquisitor Hispanus (d), qui primatum Petri eo stabilire voluit, quod cæteris quidem Apostolis dicatur: (e) *Quæcunque ligaveritis in terris, ligata erunt in COELO:* Soli autem Petro: (f) *Dabo tibi claves regni COELORUM:* Et *quodcunque ligaveris supra terram, ligatum erit in COELIS.* Si valet ista consequentia, Petrus ipso Christo major erit,
Qq 3 qui

qui singulari contentus numero dixit : *Mihi data est omnis potestas in COELO & in Terra* [g]. Judicet nunc æquus rerum æstimator , jurene an injuria Patres Conciliabuli Tridentini Vulgatam editionem emendatissimam , authenticam , nulloque prætextu rejiciendam XL. annis & amplius antequam illa extitisset , nulla fontium mentione facta , pronunciarint.

- (a) Vide Chamierum, Wittakerum, Chemnitium, &c.
- (b) Contra Baron. p. 711. (c) De Rom. Pontif. I: 16.
- (d) Adversus hæreses Tit. Papa.
- (e) Matth. XVIII: 18. (f) Matth. XVI: 19.
- (g) Matth. XXVIII: 18.

XVI.

Authenticum in Jure Civili proprie nihil est aliud quam *Originale*. Unde *authenticæ tabulæ, authenticum instrumentum*. Hoc sensu editio Hebræa & Græca sola authentica dicitur. Quo igitur sensu Vulgata? Docet hoc Greg. de VALENTIA [a]: *Esse versionem aliquam authenticam, nihil aliud est hoc loco, quam esse eam OMNINO in sententia conformem Scripturæ originali*. Assentitur Lud. de TENA [b], *Latinam editionem in omnibus suis locis & partibus ita esse authenticam, ut non solum nullum contra fidem errorem contineat, sed etiam infallibilem veritatem & Spiritus S. mentem in omnibus suis partibus, quantumvis minimis non minus quam originalis Scriptura, unde fuit transumpta*. Neque ut fidem faciat, indigere recursum ad illam, vel aliam. Hoc autem esse falsum, etsi modo ex ipsis ostendimus adversariis: tamen operæ pretium est rursus audire Sim. de MUIS, qui contra Job. Morinum, fidei nostræ desertorem, ac fontium utriusque fœderis hostem acerrimum, inter

inter alia [c] sic inquit : *Sed est aliud quod te velim , Morine. Pro AUTHENTICA versio Vulgata approbata est à Synodo Tridentina , quod primigenium textum , ex quo conversa est , fideliter repræsentet , inquis. Quæso te , quando ita fideliter textum illum repræsentavit ? Anne statim quem Synodi Decreto pro authentica adprobata est , an quum ejusdem vi decreti postea expurgata fuit atque emaculata ? Non quum primum approbata est : alioquin nulla opus fuisset emendatione , quam tum edixit Synodus. Nunc vero quæ Synodus , aut quis summus Pontifex sancit Vulgatam versionem ab omnibus omnino mendis ac vitiis , quæ in eam quoquo modo irrepsérant , esse emaculatam , ut dici illa possit primigenium illum textum , unde expressa est , non sane hodiernum , qui cum non ita bene interdum convenit , fideliter repræsentare , nec quicquam a primigenia interpretis scripture degenerare , quod tu affirmas ? &c.*

(a) Anal. fid. l. 8. cap. V.

(b) Isag. ad script. l. 1. diff. 6. Sect. 1.

(c) Assert. Hebr. Verit. 1. p. 119.

XVII.

Atque hæc est discors illa Romanæ Ecclesiæ Doctorum concordia , dum alii Codicem Græcum & Librariorum & Hæreticorum ; alii Librariorum tantum culpa corruptum volunt. Sic cum de Vulgata editione agitur , sunt qui asserant nullos esse in ea Interpretis errores : alii , esse quidem in ea fatentur Interpretis errores , non autem in iis quæ ad fidem & mores pertinent. Sed manum de tabula. Ex hac igitur Græcæ & Lat. edit. *συγγίτης* manifestum est , *Vulgati* quidem Interpretis , *Pagnini* item , *Ariæ Montani* , [a] *Ti-*

gaurinorum aliorumque latinas editiones autoritate sua debita non destituendas : præcipuam tamen auctoritatem esse circa Originalem , ut Hebræum veteris , ita Græcum N. T. contextum : adeo quidem , ut ex hoc fonte , in usum Ecclesiæ derivati omnium translationum rivuli , sint examinandi , & cum opus fuerit emendandi & expurgandi. Orandus autem est cœlestis ille [b] agricola , ut perpetuo fideles excitet [c] *συνεργός* , qui vivis [d] sanæ doctrinæ aquis e limpidissimo Verbi Divini fonte haultis , [e] arvom ipsius rigare non cessent : Ipse vero quotidiana largiatur incrementa , ut tandem liquor ille Spiritus S. virtute fiat in cordibus nostris [f] fons aquæ salientis in vitam æternam.

CASAUBONUS , contra BARON.

p. 649.

Græca Novi , aut Hebræa Veteris Testamenti contemnere novitia est hæresis , Tridenti primum inventa.

- (a) De quorum edit. illustre extat Aug. Thuani encomium lib. 36. ad annum 1564.
- (b) Joh. XV: 1. (c) 1. Cor. III: 9.
- (d) 1. Tim. I: 10. (e) 1. Cor. III: 6 , 9.
- (f) Joh. IV: 14.

T A N T U M.

DIS-

DISSERTATIO CRITICA

quæ scrutatur & expendit Cauſſas, ob quas

ΔΟΞΟΛΟΓΙΑ

IN ORATIONIS DOMIN. FORMULA

apud S. LUCAM deſideretur.

Auctore

J. J. BREITINGERO.

§. I.

QUum duæ ſint, & quidem adverſæ, de Clauſulæ Orationis Domin. apud S. Matthæum auctoritate Sententiæ, utpote quam alii ab ipſo Domino proſectam & tanquam partem cum ipſa Precum Formula conjunctam concioni populi ab ore ejus pendentis in monte dictatam traditamque fuiſſe ſtatuunt: alii vero quarto demum poſt Chriſtum natum Sæculo ex uſu Græcorum Liturgico in S. Matthæi textu huic Precum Formulæ forte adhæſiſſe cenſent: Pro diverſa hac hypothefi utique alia atque alia erit ejus Quæſtionis, quæ omiſſæ apud S. Lucam doxologicæ hujus Clauſulæ cauſſas ſcrutatur, facies, atque diverſa plane ejus tractandæ ratio. Itaque cum mihi conſtitutum ſit hac Diſſertatiuncula, illam *de S. LUCÆ in hac cauſſa Silentio* Quæſtionem, quam omnes, quos hactenus conſului, Scriptores vix leviter & quaſi aliud agentes attigerunt, deſcripta opera accuratius expendere, id mihi incumbere

bere probe intelligo, ut quantum singulæ harum opinionum in hac Quæstione disceptanda momentum habeant, ita ad liquidum perducam, ut rectius cognoscatur, utra ex his duabus de Clausulæ apud S. Matthæum auctoritate opinionibus Quæstioni nostræ de Lucæ Silentio plenius satisfaciât; & vicissim utra harum opinionum ex ipso hoc S. Lucæ Silentio majorem probabilitatis fidem acquirat. Quum enim a multis hoc ipsum S. Lucæ Silentium in alterius opinionis præsidium, alterius vero invidiam trahi soleat, erit omnino operæ pretium diligentius inquisivisse & penitus habere perspectum, an aliqua in hac causa & quanta huic Argumento, quod mere negativum esse videtur, vis tribuenda sit.

§. II.

Manifestum autem est, hanc Quæstionem, cuius nunc tractationem suscipio, originem suam trahere ex priorè illa, quæ Clausulam O. D. in S. Matthæi textu genuinam & a Domino traditam esse statuit, sententia: Hac enim admissa, non potest non mirum & insolitum videri, quod Ætiologia isthæc doxologica, quæ ad divini Nominis laudes, fideique nostræ firmitatem tantum conferat, & qua Christus Dominus perfectissimam precum Formulam, cum primum illam & ultro in montano Sermone traderet, concludi & obsignari voluerit, in ea, quam S. Lucas exhibet Formula, quamque privatim a Discipulis rogatus dictasse Dominus memoratur, prorsus desideretur. Quapropter, quum isthæc Sententia, quæ Clausulæ hujus apud S. Matthæum *ἀνδρῶν* propugnat, dubiæ huic Quæstioni occasionem dederit, ante omnia

nia examinabimus, quibus rationibus isti, qui hanc Sententiam amplectuntur, Clausulæ hujus omissionem apud Lucam tueri aut excusare satagant, ne S. Lucæ Silentium suæ opinioni aliquid derogare videatur. In hac autem hujus Silentii vel defensione vel excusatione, quoniam illud vel a consilio vel ab errore proficisci debuit, mirum non est, non omnes eandem insistere viam: Illi enim, qui hoc Silentium a certo consilio profectum esse reputant, prætermisionem hujus Clausulæ vel ipsi Domino, Formulæ hujus auctori, vel sacro Scriptori, S. Lucæ, transcribere debent; si qui vero sint, qui errore aliquo aut incuria Clausulam excidisse sibi possunt persuadere, eos a priscis Librariis ejus defectum arcescere oportet. Quod si enim ab ipso Domino, eo quo S. Lucas commemorat tempore, cum Oratione Domini. etiam ipsa Clausula fuit tradita, necesse est, illam a S. Scriptore fuisse præteritam, cum hanc Domini de precibus institutionem in litteras referret. Si quis vero contenderet, eam a Domino traditam & a S. Luca fuisse consignatam, tum non aliud superesset, quam priscorum Librariorum culpæ hanc omissionem transcribere.

§. III.

Atqui vero hæc postrema suspicio, quæ hujus prætermisionis culpam omnem in Librarios transfert, nullos quod sciam auctores habet, atque adeo ab omni probabilitatis specie est remota, ut nemo ejus defensionem suscipere fuerit ausus: Nullum enim ex omni antiquitate, ne levissimum quidem vestigium aut indicium produci potest, ex quo *Δοξολογίαν* unquam in ea Formula, quam
S. Lu.

S. Lucas nobis exhibet, extitisse quisquam suspi-
cari possit; omnia quippe cognoscendæ veræ Le-
ctionis Subsidia, nimirum Patrum tam Græcorum
quam Latinorum Commentaria, Interpretationes
N. F. antiquæ & primæ seu immediatæ, atque
etiam quotquot hodie adhuc supersunt MSS. Co-
dices Græci & Latini in excludenda a S. Lucæ
Textu Doxologia amice consentiunt. Recte igitur
concludimus, hanc O. D. Clausulam doxolo-
gicam a S. Lucæ Textu non errore aliquo, sed
sapienti consilio abesse, sive eam ab ipso Domi-
no hanc precum Formulam dictante, sive a S.
Luca, quæ dictata erant calamo excipiente, præ-
termittam esse sumamus: Cum enim tertia, quam
inter possibiles causas retulimus, ne quidem lo-
cum habere possit, oportet alterutram ex his dua-
bus causis valere, atque hanc omissionem vel ab
ipso divino Orationis Domin. Auctore, vel a S.
Scriptore esse profectam: horum vero uterque
cum ab omni erroris suspitione longissime sint re-
moti, quin consilio ita egerint, ut Clausulam præ-
terirent, dubium nullum superest. Hujus vero
Consilii rationes oportet fuisse haud proletarias,
tantoque graviores, quo arctior & magis necessa-
rius hujus Doxologiæ cum reliqua Orationis for-
mula nexus & conjunctio esse statuitur.

§. IV.

Immo vero si supponatur, Christum Domi-
num hanc precum Formulam, utrique S. Scrip-
tori memoratam, nonnisi semel dictasse, atque S.
Lucam Cap. XI. 1 - 5. eandem nobis rem commemo-
rare, quam etiam apud S. Matthæum Cap.
VI. 9 - 13. consignatam legimus; tum utique, si
quidem

quidem Clausula apud Matthæum genuina est, ejus apud Lucam prætermisio ne quidem ad Dominum posset referri, sed in solidum S. Lucæ tribuenda foret, atque ita ad unicam causam hæc omisio rediret. Id ergo primum nobis cognoscendum est, utrum Matthæi ac Lucæ narratio una eademque sit, atque ad eundem temporis articulum referri possit? Quod a plurimis jam sua ætate fuisse affirmatum ORIGENES in illo περὶ Ἐυχῆς Libello S. XVIII. auctor est: καὶ πρὸ πάντων γε παρασημειόν, ὅτι ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Λευκάς δίδουσι ἀν τοῖς πολλοῖς τὴν αὐτὴν ἀναγεγραφέναι ὑπολήπτωμένην πρὸς τὸ δεῖν ἕτως προσεύχεσθαι προσευχὴν. Atque etiam CALVINUS in eandem propendere videtur sententiam in Harm. Evang. ad h. l. Incertum est, inquit, semel ne an bis hanc orandi formam Christus discipulis tradiderit. Quibusdam hoc secundum videtur magis probabile: quia Lucas rogatum fuisse dicit; Matthæus vero inducit ultro docentem. Quia tamen diximus, Matthæum præcipua quæque doctrinæ capita colligere, ut melius ex continua serie totam Summam perspiciant Lectores: fieri potest, ut Matthæus occasionem, quam refert Lucas, oniserit: quanquam de hac re cum nemine pugnare velim. At vero hanc persuasionem, quæ omni prorsus fundamento destituitur, jam suo tempore ORIGENES l. c. his fere argumentis impugnavit; λεκτόν πρὸς τὴν ἕτως ὑπολαμβάνοντάς, ὅτι πρῶτον μὲν τὰ ῥήματα ἐκ καὶ γεννηθῆναι τινὰ ἔχει ἀλλήλοις, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις διαφέρειν φαίνεσθαι. ὡς ἐρευνῶντες αὐτὰ παραστήσομεν. Δεύτερον δὲ ὅτι ἐκ οἷον τέ ἐστι τὴν αὐτὴν προσευχὴν καὶ ἐν τῷ ὅρει λέγεσθαι. — καὶ ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τόπῳ τινὶ προσευχόμενον, ὡς ἐπαύσατο, ἐξηστὶν πρὸς τινὰ τῶν μαθητῶν ἀξιόσπουδον διδάχθηναι προσεύχεσθαι, ὡς καὶ Ἰωάννης ἐδίδασκε τὰς

μαθηταὶ αὐτοῦ. Πῶς γὰρ ἐνδέχεται, τὰς αὐτὰς λόγους, χωρὶς πάσης γενομένης πεύσεως ἀπολαίνῶς εἰρησθαι, καὶ πρὸς ἀξίωσιν μαθητῶν ἀπαγγέλλεσθαι. Et profecto quicumque serio occasionem perpendit, quam S. Lucas Cap. XI. v. 1. prolixè ac diserte memorat Domino esse datam, ut cuidam discipulorum, adducto etiam ad persuadendum S. Joannis Bapt. exemplo, in hoc religionis exercitio institui cupienti, eam, quam deinceps v. 2-5. exponit, Precum Formulam traderet; is facile intelliget, hæc nullo modo posse cum S. Matthæi narratione ita conciliari, ut ad idem tempus referantur: Matthæus enim non tantum, ut Calvinus perhibet eam, quam refert Lucas Domino fuisse oblatam, occasionem omisit; sed prorsus aliam ac diversam, cum verba ad populum in monte faceret, ex orationis serie eum arripuisse tradit. Atque quum S. Lucas jam supra Cap. VI. Summam hujus Sermonis in monte habiti pertexuerit, demum autem Cap. XI. ad hanc narrationem redeat, quam ab longe alia origine arcessit, quis poterit sibi persuadere, id quod hic memoratur, accidisse in medio illo Sermone a Domino in monte habito, adeoque utroque loco eandem prorsus rem sub diversis tantum circumstantiis referri? Accedit, quod Viri docti, qui IV. Evangelistarum historiam in ordinem temporum redegerunt, communi fere consensu docent, sesquiannum fere effluxisse, ex quo Christus in Sermone in monte habito hanc Orationis Formulam primum dederit, antequam eam, rogatus ut precari doceret, altera vice repetierit. Conf. *Ligtfootum* Chronic Temp. N. T. p. 38. & in *Hor. Hebr. in Matthæum.* p. 303. inquit: *His a Servatore tradita fuit hæc Oratio: primo in Sermone*
hoc

hoc in monte, cum non esset rogatus; & postea, cum rogatus, fere post sesquiannum Luc. XI.

§. V.

Neque vero tamen omni difficultate carere videtur isthæc opinio, quæ a Matthæi diversam esse Lucæ narrationem, & inter utramque aliquantum temporis intercessisse statuit: posset enim mirum alicui videri, qui factum sit, ut discipulo illi in mentem venerit, ut novam a Domino Precum Formulam tam anxie flagitaret, quasi ante sesquiannum nulla fuerit tradita. ORIGENES l. c. duas comminiscitur rationes, quibus hunc scrupulum diluat, fingit enim discipulum illum, cum primum Oratio Domin. fuerit tradita, τότε μὴ παρόντα, ὅτε ἔλεγε τὸ κατὰ τὸν μαθηταῖον, ἢ μὴ κεκράνηκότα τῶν ἐξημένων πάλαι. Atqui & Matthæus & Lucas diserte narrant Discipulos adfuisse, cum Dominus in monte doceret, immo Dominum orationem suam præcipue ad Discipulorum institutionem direxisse; adeoque illud commentum de Discipuli absentia omni plane fundamento destituitur. Ita quoque Discipulum illum, si quidem huic Sermoni interfuit, adeo religionis incurium & obliviosum sibi fingere, ut post sesquiannum non potuerit amplius reminisci ejus Formulæ, quam Summus Magister sectatoribus suis cotidie usurpandam commendaverat, perinde nullam habet probabilitatis umbram. Immo vero, cum ex Lucæ narratione manifestum sit, Discipulum illum non suo tantum, sed collegarum omnium, qui tum quidem præsentés erant, nomine de tradenda aliqua Precum Formula Dominum compellasse, neutra ex rationibus ab Origene allatis

allatis subsistere potest : non illa de Discipulorum absentia , cum primum hæc Formula in monte traderetur ; Discipulos enim huic Sermoni interfuisse , & Matthæo & Lucæ testatum est : non altera , quia omnes in eandem oblivionis & levitatis culpam vocaret , quam vel uni ex eorum numero hac in causa impingere religioni mihi dicerem. Neque hic cogitari de alio Discipulorum ordine potest , quam de duodecimvirali collegio , qui individui Domini comites erant , & qui h. l. suam sortem cum sorte Discipulorum Joannis Bapt. comparantes , eandem sibi a Domino felicitatem exoptant atque promittunt , ut concepta aliqua Formula præeat , quam in adoratione sequantur : nimis clara & perspicua est S. Lucæ narratio , quam ut in alium sensum rapi possit ; ita enim habet : Εἰπέ τις τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς αὐτόν. Κύριε, διδάξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι, καθὼς καὶ Ἰωάννης ἐδίδαξε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. Εἶπε δὲ ἅπτοισι. Ὅταν προσεύχησθε, λέγετε. At vero ipsa hæc Discipulorum petitio idoneam rationem subministrat , ob quam potuerint Discipuli novam Precum formulam a Domino expetere , quanquam non fuerint obliti ejus Formulæ , quam Dominus in montano Sermone promiscuæ turbæ præscripserat : etenim , uti Joannis Baptistæ exemplo constat , & a *Ligtfooto* , *Sauberto* , aliis , pluribus testimoniis confirmatum est , jam ea ætate in more positum fuit Judæorum Doctoribus , peculiare Oratiuncularum formulas sibi ipsis struere , easque discipulis suis tradere ; quod procul dubio de privatis cujusque Scholæ precibus accipiendum est : Postquam igitur Discipuli Dominum ac Magistrum suum sæpius in secessu a turba remoto

remoto diutius vacare ac immorari precibus animadvertissent, simul vero etiam rescivissent, Scholam Joannæam a Magistro suo peculiarem precandi Formulam accepisse; quid mirum Discipulos Domini nostri his exemplis fuisse excitatos, ut novam etiam aliquam precum formulam rogarent, quam non haberent cum cæteris communem, sed qua ipsi seorsim uterentur, atque qua sese tanquam disciplinæ Jesu Christi alumnos omnibus probarent; quum non potuerint ignorare, priorem illam Formulam in Sermone montano promiscuæ turbæ fuisse commendatam. Neque cum Claris. *LIGTHFOOTO* *Hor. Hebr. in Luc. p. 525.* dubito, quin Joannes Baptista, de cujus Schola *Luc. V: 33.* diserte memoratum legimus, *Να-
σεύσιν πάντα, καὶ δεήσεις ποιοῦνται*, cum doctrina novam quoque precandi formam induxerit, & quidem talem, quæ doctrinæ ac Ministerio ejus quam maxime fuerit attemperata: Quum enim Joannenses de regeneratione, de imminente Messiae Regno, de fide salvifica, de adoptione particulari, de Sanctificatione Spiritus, aliisque illucescentis doctrinæ evangelicæ capitibus, quæ erant a Scholis & Synagogis Judæorum aliena, essent edocti, quis ambigat, Joannem pro istis ac istiusmodi rebus docuisse suos orare? Itaque quum Discipuli Domini nostri Jesu Christi non ignorarent, quantum Doctor ille suus, quo uterentur, etiam ipso Joanne B. dignitate præstaret, & quantum sæpe tempus sacro huic exercitio ipse impenderet, procul dubio per aliquem e suo grege rogantes, ut de precandi formula, quæ Scholæ ejus propria esset, ipsos institueret, pleniorē aliquam & copiosiorē formulam, quæque cum ejus docendi ac vivendi ratione minus
Tom. IV. *R r* *austera*

austera ac rigida, atque Joannis B. fuerat, melius conveniret, expectabant: quandoquidem universa Scholæ Jesu Christi disciplina a Phariseorum atque etiam a Joannis B. institutis multum diversa erat, uti clarissime constat ex Marc. II: 18, 19. ubi interrogantibus Joannis Discipulis: Διατί οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου καὶ οἱ τῶν Φαρισαίων νηστεύουσιν; οἱ δὲ σοὶ μαθηταὶ οὐ νηστεύουσιν; respondet Dominus: Μὴ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ Νυμφῶνος, ἐν ᾧ ὁ Νυμφίος μετ' αὐτῶν ἐστίν, νηστεύειν. κτλ. Quando autem Dominus, præter Discipulorum suorum expectationem, non novam iis, sed eandem, quam pridem omnibus promiscue commendaverat, precandi formulam iterum inculcat, quid aliud significare voluit, quam succinctam illam precum Formulam, jam olim a se traditam, omnia illa, quæcunque desiderare possint, abunde comprehendere; Discipulorum suorum necessitates, a reliquorum hominum, qui suæ disciplinæ se traderent, necessitatibus non ita esse sejunctas, ut peculiarem ipsis, qua divinam opem implorarent, precum Formulam impertire opus sit; perinde eam ipsis tanquam futuris Doctoribus, atque promiscuæ Christianorum turbæ apprimè convenire: adeoque se eum morem non omnino probare, quem Judæorum Doctores & Magistri, in componendis Precum formulis, quibus quisque suam Scholam ab aliis ambitiose magis quam religiose distingueret, usurparent. Ad eundem fere modum huic scrupulo occurri posse censuit Clariss. LIGTHFOOTUS l. f. c. dicens:

„ Credimus nos & arbitramur, Discipulum illum minime expectasse eandem precum formulam repetitam: Sed cum oculus ejus intentus

„ fuerit

„ fuerit in orationes Joannensium, expectasse
 „ eum formam aliquam pleniorē & copiosio-
 „ rem, & quæ particularius fufiusque exprime-
 „ ret petenda, quod factum, ut probabile, in
 „ forma præscripta a Joanne. At novit divina
 „ Sapiētia Salvatoris satis in ista sua esse com-
 „ prehensum. Et sicut inter Judæos erat *פיו*,
 „ *Summa brevis*, octodecim suarum Orationum,
 „ in epitomen contractarum; sic & hanc suam
 „ esse *פיו*, Summam brevem omnium peten-
 „ dorum. „ Ubique tamen *Ligtfootus* in accom-
 „ modandis Judæorum ritibus ad Christi Domini in-
 „ stituta, & quidem iis aliquando, quos utrum ea
 „ ætate jam invaluerint admodum incertum est, ni-
 „ mius est & plura suo ingenio studioque Rabbinico,
 „ quam veritati indulget. Cæterum pia est
 „ illa TERTULLIANI observatio *Libr. de Oratione*:
 „ Docuerat, inquit, & Joannes Discipulos suos adora-
 „ re. Sed omnia Joannis Christo præstruebantur, donec
 „ ipso aucto totum præministri opus cum ipso Spiritu trans-
 „ iret ad Dominum. Ideo nec extat in quæ verba Joan-
 „ nes docuerit adorare, quod terrena celestibus cesserint.

§. VI.

Quandoquidem igitur nihil obstat, quominus
 O. D. Clausula, quam ab ipso Domino apud
 Matthæum profectam & additam esse sumimus,
 cum secunda vice eandem repeteret, æque a Do-
 mino atque a S. Luca POTUERIT omitti, proxi-
 mum est, ut disquiramus, utra harum opinio-
 num majorem probabilitatis fidem mereatur. Vin-
 cet autem illa opinio, quæ graviores omissionis
 hujus rationes producere potest, sive eam ipsi Do-
 mino, sive S. Lucæ vendicet. Priorem Senten-

tiam propugnandam suscepit Clariss. LIGTHFOOTUS, atque ut persuadeat nobis, Christum Dominum, cum altera vice eandem Precum Formulam commendaret Discipulis, deliberato animo prætermisisse Clausulam, duabus præcipue nititur rationibus, quas nunc singillatim qua fieri poterit diligentia sub examen revocabimus. Prima igitur hæc est: Omissam esse a Domino Clausulam doxologicam, ut Discipulis rogantibus satisfaceret, qui ad Joannis exemplum Formulam aliquam requisiverint, quæ non Judæorum more ex meris Benedictionibus & Doxologiis constaret, sed quæ tota *δενικὴ* esset, qualis fuerit etiam illa, quam S. Joannes B. discipulis suis tradiderit; quod manifestum esse putat ex Luc. V. 33. ubi Scholæ Joannææ disciplina ita describitur: *Οὐ μαθητὴς Ἰωάννου ὑψεύσονται πυννὰ, καὶ ἀεὶ δεινέειν ποιεῖνται*. Ita enim Vir ille Clariss. Hor. Hebr. in Luc. p. 525. in hanc Sententiam differit: *Credimus itaque Discipulum hunc, qui Dominum orat, ut doceat suos orare καὶ δὲ καὶ Ἰωάννης, orationes Joannensium tales respexisse, cum Christum videamus obsecrationi & voto ejus annuentem formam Orationis tradere mere petitionaria. Quod & ex ipsa tota compage Orationis constat, & ex hoc præsertim, quod Coronis doxologica omittatur. Nam Dominus Orationem *δενικὴν* sive supplicatoriam rogatus ut doceat, talem tradere apud se statuit, quæ sit mere supplicatoria. Et huic rei attestantur ea quæ sequuntur, de homine a vicino suo petente panes, addita & ista exhortatione: *Petite & dabitur, quærite & invenietis.* &c. At cum omnia, quæ hic a Clar. Viro temere affirmantur, omni prorsus fundamento careant, nihil eorum Dominum movere potuisset, ut Clausulam doxologicam omitteret, cum eam iterata jam*

jam vice inculcaret. Primum enim precario sumitur, Judæorum preces, neglectis supplicationibus & deprecationibus, ex meris εὐλογίαις fuisse compositas: Satis enim constat in Judæorum precandi Formulis receptis τὰς Δεήσεις, petenda, ne-
tquam fuisse exclusa: Hinc MAIMONIDES in *Hilcoth Tephil.* c. I. Preces complecti debere præcipit, *Enarrationem laudis*, qua divinæ virtutes & perfectiones celebrantur; *Supplicationes & Petitiones* rerum necessariarum; & *Gratiarum actiones* pro beneficiis a Deo acceptis: Adeat, cui volupe est, *Celeb. VITRINGÆ de Synagog. vet. Libr. III. Part. II. Cap. XIV.* ubi *Schemon-Esre*, quæ a Judæis sanctissima habetur, collata cum Liturgiis, ex *Maimonide* tota exhibetur, ut cognoscat suisque fidem habeat oculis, quam multi sint Judæi in suis Precibus, non tantum in Eulogiis, sed etiam in supplicationibus & petitionibus frequentandis. Immo quando ipsi illi Viri docti, qui cum *Lighthfooto* sentiunt, perhibent, has ipsas Δεήσεις seu petitiones, quæ Oratione Dom. comprehenduntur, αὐτολεξεί (*) ex Hebræorum esse formulis repetitas, annon ipsi alterum hoc assertum de neglectis a Judæis supplicationibus maximam partem convellunt & asciam suis ipsi cruribus impingunt? 2.] Eam autem Formulam, quam S. Joannes B. discipulis suis tradidit, mere fuisse supplicatoriam, unde fidem faciet *Lighthfootus*, si quidem O. D. uti apud Matthæum cum Clausula legitur, hoc nomine, ob additam nim. doxologiam, indignam

R r 3

nam

(*) Vide in hanc rem Cl. WITSIUM de O. D. Exerc. VI. §. 32-38.

nam censet? Vix serio hanc causam agere videtur, cum phrasin illam a S. Luca de Joannis discipulis usurpatam, ΔΕΗΣΕΙΣ ποιεῖναι, tantopere urget, quasi ex illa confici possit, formulam illam a Magistro acceptam, qua Joannæi usi fuerint, mere fuisse δεινὴν: quasi vero Christi sectatores, quum Orationem Dom. cum Doxologia conjunctim usurpant, minus recte dici possint Δεήσεις ποιεῖσθαι: Quid quod? hic ipse locus Luc. V: 33. nullum plane inter Scholas Doctorum Hebræorum & inter Scholam Joannæam, quod ad precum formam adtinet, discrimen facit, sed eandem phrasin etiam de Phariseorum Discipulis adhibet: Οἱ μαθηταὶ Ἰωάννη νηστεύουσι πυνὰ, καὶ δεήσεις ποιεῖναι, ὉΜΟΙΩΣ καὶ οἱ τῶν Φαρισαίων. Quod si igitur, secundum *Lighthooti* argutias, phrasis illa Δεήσεις ποιεῖσθαι, excludit omnem Doxologiæ in precibus usum, consequens est, etiam Phariseorum Scholas nullas omnino ברכות *evlogias* aut δοξολογίας in usu precum admisisse; quod *Lighthootus* tantum abest ut concedat, ut hanc inter præcipuas rationes referat, ob quas contendit Christum Dominum Doxologiæ, quam O. D. primum subjecerat, usum deinceps revocasse, ut se nim. hac ratione, ad Joannis exemplum, Judæorum in usurpandis benedictionibus & doxologiis nimio studio opponeret. 3.] Neque vero ego mihi unquam persuadeo, Joannem B. vel etiam ipsum Dominum eam orandi rationem, quæ cum Supplicationibus & δεήσεσι, Doxologias, vel unam, vel plures, conjungit, improbasse aut in vitio posuisse; nondum enim intelligo, quinam dari possit in divino Nomine laudando ac celebrando excessus. Dicere vero Dominum, Joannis B. exem-

exemplo , ut a Judæorum in suis precibus nimio
 εὐλογίας studio se alienum esse ostenderet, Doxo-
 logiæ usum, quem non ita pridem Discipulis suis
 & promiscuæ auditorum turbæ tanquam partem
 cum reliqua Oratione conjunctam tantopere com-
 mendaverat, post sesquiannum fere iisdem suis dis-
 cipulis, ut eam deinceps omitterent, auctorem
 extitisse, quid aliud est, quam ipsam Doxologiam
 ut supervacaneam & minus opportune additam
 repudiare? Neque vero majoris momenti est altera
 ratio , qua Cl. *Lighthootus* probare vult, hanc Do-
 xologiæ apud Lucam omissionem Domino esse
 transcribendam, quasi Dominus omissa Clausula
 doxologica hanc precum Formulam a se traditam
 privato usui magis accommodatam reddere vo-
 luerit. Ejus verba in *Hor. Hebr. ad Matth. p.*
302. seq. ita habent: In Liturgia publica in templo
commemoratio regni Dei fuit pro Antiphono, sc. hac for-
mula: Benedictum sit nomen gloriæ regni ejus in
sempiternum! Et mox deinde: At hoc videtur in
caussa fuisse, cur secundo formulam Orationis flagitarent,
nempe quod primam istam pro publica Orationis formula
reputarent, cum & ex adjectione Coronidis, Antiphono
publico in templo adeo similis, præsertim vero ex adje-
ctione AMEN, nonnisi in cætibus usitati, hoc facile ar-
gueretur: Oratur ergo iterum, ut privatim eos orare do-
ceat, & ille eandem repetit formulam, omissis vero Co-
ronide & Amen, quæ publicum usum sapuerunt. Ha-
bes ergo in Coronide signum publici usus, ex consonantia
ejus ad Antiphonum in templo. &c. Atqui in supe-
riore illa de Clausulæ O. D. 'Αυθεντία Dissertatione
Musei Helv. partic. XI. inserta p. 405. seq. satis
me ostendisse arbitror, quam levis & frigida hæc
sit ratio, qua Vir Clarissimus Dominum fuisse in-
 ductum,

ductum, ut quæ non ita pridem summa auctoritate tradiderat, retractaret, sibi persuadere potest. Et profecto parum sibi constant hi Viri in suis argutiis, mox enim confidenter perhibent, Christum Dominum se, quantum sapienter ac sancte fieri potuerit, populi genio accommodantem, quæ bona apud Judos inveniebantur, suis usibus applicuisse, atque publicas ipsorum preces adeo probasse, ut non tantum voces, phrasas & petitiones fere omnes ex Liturgiis illorum in suam formulam transferret, sed etiam Doxologiam insuper adjiceret, ut eam privato usui consecraret: mox vero iterum, Dominum nova aliqua formula, quæ publico usui inserviret, liturgicas preces, quod eas minus probaret, castigare voluisse. Est vero admodum manifestum Dominum apud Matthæum in sermone montano nihil de publicis precibus præcepisse, quemadmodum ex cap. VI. v. 6. patet: Σὺ δὲ ὅταν προσεύχῃ, εἰσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σε, καὶ κλείσας τὴν θύραν σε, πρόσευξαι τῷ Πατρὶ σε τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ. - - - "Οὕτως ἔν προσεύχῃσθε ὑμεῖς. ΠΑΤΕΡ ἡμῶν. κτλ. Id vero, quod sibi fingit *Lighthootus*, quasi Discipuli mentem Domini non recte affecuti hanc Orationem pro publica formula reputarint, id ne quidem fieri potuit; Neque poterant in hunc errorem induci per adjectam Doxologiam, nisi docere possit *Lighthootus*, omnem εὐλογίας usum a privatis precibus penitus exulasse. Fac autem Discipulos in hunc errorem deduci potuisse, an credibile est, Dominum propterea tantum iis indulgisse, ut formulam illam precum antea ipsis traditam præclara aliqua sui parte truncaret. Et si hæc ratio quicquam valeret, omnia alia, quam quæ *Lighthootus* vellet, pro.

probaret: etenim si publico usui hæc precum formula fuisset destinata a Domino, quid opus fuisset Clausulam, tanquam Antiphonon publico usu receptum, neminique ignotum, adjicere? Tum vero etiam, si Dominus ob eam rationem Clausulam secunda vice omisisset, ut Oratio usui privato magis esset accommodata, non recte & præter Domini mentem hodie adhuc Clausula illa in privatis precibus adhiberetur. Adeoque quum leves & tantum non frivola sint hæ rationes, aut aliæ gravioris ponderis sunt producendæ, quæ Dominum permoverint, ut Doxologiam Orationi a se traditæ primum adjectam, mox iterum excluderet; aut dicendum est, si quidem hæc Clausula apud Matthæum a Domino fuerit addita, apud Lucam non fuisse a Domino omissam, quia hujus retractationis idonea & Domino digna nulla dari potest ratio.

§. VII.

Quod si vero sumamus Clausulam hanc doxologicam ea quoque occasione, quam S. Lucas memorat, a Domino cum ipsa Orationis Formula fuisse repetitam, non aliud superest, quam ut dicamus, eam a sacro Scriptore Luca, non per errorem aliquem, sed certo Spiritus S. stylum ejus ita moderantis consilio fuisse prætermisam. Atque hæc altera illa est hypothesis, qua Clausulæ a Lucæ textu absentiam excusare debent & solent, quotquot illam apud Matthæum genuinam & a Domino profectam esse contendunt: Itaque nos, pro instituto nostro, etiam ejus Hypotheseos rationes, quibus illa sibi fidem facit, expendamus oportet, ut cognoscamus, quantum eti-

am huic excusationi tribuendum sit. Quanquam autem plerosque in hanc Sententiam propendere admodum probabile sit, nemo tamen quod sciam, hanc disputationem de S. Lucæ in hac causa Silentio dedita opera ita ingressus est, ut quibus Hypothesis illa, cui quisque favet, rationibus sese tueri possit, distincte exposuerit: paucissimi vero eam vix leviter attigerunt, ut conjectando interdum prope non possis assequi, cui parti hic vel ille accedat, aut utram ex his Hypothesibus præferat. Atque ex hoc genere est Clariss. de CANSTEIN Harm. Evang. p. 336. *So viel sehen wir aus Vergleichung der beyden Evangelisten, daß der Beschluß nicht ein eigentlich Stück des Gebetts als Gebetts sey; sondern ein Lobspruch zur Stärkung des Glaubens, der deswegen nach dem Luca, zuweilen ohne Sünde ausgelassen werden kan: Nach dem Matthæo aber billig ordentlich darzu gesetzt werden soll.* Huc trahi etiam possunt, quæ leguntur apud ERASMUM in *Annotat. ad Luc.* quasi de sola Clausula essent dicta: *Præscripserat hanc precandi formam non Episcopus quispiam, non Pontifex Romanus; sed ipse Christus: Et tamen in tantula precatumcula, quantam partem omisit Lucas? Et certe consentaneum vero est, eam sic orasse, ut nobis orandi formam tradit Autore Christo. Et ubi sunt interim qui misere trepidant, quoties ex humanis preculis vacula fuerit omissa? At iidem fortes sunt & intrepidi, quoties virulenta lingua fratris lacerant famam. Nec hoc dixerim, quominus attentius simus in precibus, sed ne præpostere simus superstitiosi.* Nititur vero ista Hypothesis hac una ratione, quod S. Lucas in suo Libro alia quoque carptim perstringat, quæ S. Matthæus prolixius tradiderit, alia

alia vero penitus omittat; in cujus rei fidem provocant ad Sermonem Domini in monte habitum, & a S. Matthæo V. VI. & VII. Capitibus recensitum, cujus plurimas sententias S. Lucas prætermittat, quando Cap. VI. ejusdem Sermonis compendium nobis exhibet. At mihi parum ad rem facere ista videtur ratio: Illa enim nos plane incertos relinquit, quid S. Lucam permovere potuerit, ut hanc Doxologiam iteratis a Domino vicibus traditam supprimeret atque silentio præteriret: adeoque huic Hypothesi, ad quam confirmandam adhibetur, nullam fidem facit, sed ejus absolutam impossibilitatem tantum excludit, quum docet, id quod in aliis factum esse constet, etiam circa hanc Doxologiam usu venire POTUISSE. Quanquam vero concedatur *non impossibilem* esse hanc Hypothesin, eam tamen, nisi *probabilem* quoque esse possit doceri, quominus jure merito rejiciamus, nihil impedit: non enim quicquid possibile est, idem statim etiam est probabile. Atqui plura sunt, quæ hanc Hypothesin minime probabilem esse ostendunt. Etenim quum Dominus Evangelicam Historiam per plures consignari & in Scripta referri voluit, consequens utique erat, ut in variis rebus, rerumque ordine & conjunctis varie inter se discrepant, tum ne in suspicionem incurrerent quasi ex composito egerint, tum quia nihil opus fuerat idem prorsus eodem modo a pluribus in litteras referri: propterea nemo miratur, in rebus historicis & dogmaticis, quæ in uno desunt, ex altero suppleri, atque omnino hactenus sapientem operarum inter Evangelistas distributionem, qua fit ut alii alios illustrent, facile agnoscimus: Ita nemini dubium est,

quin

quin S. Lucas Cap. VI. Sermonem illum Domini in monte pronunciatum, omiſſis plurimis, quas S. Matthæus perſequitur, præceptionibus, omiſſa etiam tota illa de precibus inſtitutione, in epitomen contraxerit; quia utrique Scriptori de eodem tempore & de eadem re ſermo eſt. Sed longe alia ratio eſt omiſſæ Doxologiæ in O. D. Formula, cujus perpetuus in Eccleſia Chriſtiana deinceps foret uſus, quemadmodum conceptis verbis a Domino fuerat tradita. Etenim quum S. Lucas Cap. XI. aliud plane factum commemoret, de quo apud cæteros Evangeliſtas altum ſilentium; quum Dominus a Diſcipulis anxie fuerit rogatus, ut perfectam ſibi, quam religioſe ſequerentur, precandi formulam dictaret; quum idem eandem præciſe formulam cum Claufula doxologica conjunctam, qualem fere ante ſeſquiannum in monte ultro tradiderat, nunc altera vice repetat; quum diſerte præcipiat ὅταν προσεύχησθε λέγετε, quo ſine dubio & diſcipulis & univerſæ Eccleſiæ Chriſtianæ hujus formulæ, uti conceptis verbis fuerat edita, uſum commendare voluit: quæ dari poteſt probabilis ratio, qua adduci Lucas potuerit, ut totam partem doxologicam expungeret? Certe nulla: neque aliud geminum tam improbabilis omiſſionis aut correctionis exemplum in tota Hiſtoria Evangelica reperies. Longe probabilior eſſet excuſatio, ſi hæc Doxologia apud Matthæum, quum primum Dominus ultro hanc precum formulam tradidiſſe legitur, deſideraretur; apud Lucam autem, ubi rogatus diſcipulis eandem iterum dictaſſe memoratur, addita foret; tunc enim aliquantum valeret illa ratio, primum quidem ſatis fuiſſe Domino docere, quis invocari & quid
peti

peti debeat ; hic vero cum fuisset deinceps rogatus , adjecisse Doxologiam , ut perfectior esset & Discipulorum votis responderet , ista precandi formula. Sed quæ prima vice a Domino tradita sunt , cum eadem deinceps alia occasione repeteret , vel a Domino fuisse retractata , vel a Sacro Scriptore castigata & expuncta , nullam omnino fidem inveniet ; nisi dari possit idonea ratio , quæ vel Dominum ipsum , vel S. Lucam permoverit ad id faciendum , quod ab iis certo consilio , & non sine gravissimis , atque etiam ex manifestis rationibus factum esse oportuit.

§. VIII.

Quoniam vero omnis hæc difficultas circa S. Lucæ in hac causâ Silentium orta est ex communi illa Sententia , quæ Clausulam apud Matthæum ut genuinam & indubitatæ fidei tuetur , ut supra §. II. a nobis traditum est : manifestum esse arbitror , omnem hanc difficultatem prorsus evanescere , neque ullo modo consistere posse cum altera illa Opinione , quæ Clausulam in S. Matthæi textum ex usu Græcorum liturgico illatam esse perhibet : quod enim nunquam a Domino fuerat traditum , non potuit a Scriptore sacro omit- ti. Quanquam autem non propterea statim Hypothesis aliqua sit præferenda , quod huic vel illi difficultati melius satisfaciat , aut eam penitus tollat ; adversa tamen Hypothesis quoad cum aliqua difficultate est conjuncta , cui nullo modo possit satisfacere , pro ejus difficultatis momento non potest non esse aliquantum suspecta , neque oppido plenum ad sensum meretur. Equidem si perinde testata esset hujus Clausulæ apud Matthæum

ὑποτίθηται, atque est ejusdem a Lucæ textu absentia, tum quidem Lucæ silentium ejus fidei nihil omnino quicquam posset derogare, quamvis etiam hujus Silentii rationes nobis non essent satis perspectæ. At hoc tamen recte inde tunc confici posset, Clausulam hanc non esse cum reliqua Orationis formula ita necessario conjunctam, ut non possit aliquando eitra piaculum omitti, cum ipse Dominus rogantibus Discipulis plenam Formulam tradens, aut etiam S. Lucas Spiritu Domini actus eam in Ecclesiæ usum literis consignans, hanc Doxologiam prætermiserint, immo cum dubium nullum sit Apostolos atque etiam ipsum S. Lucam ita usurpasse hanc Orationem, uti a Domino fuerit tradita & a Luca conservata. Quandoquidem vero jam Clausulæ apud S. Matthæum auctoritas non ita extra controversiam posita est, ut nunquam vocata fuerit in dubium, neque ulla dari possit idonea ratio, quæ vel ipsum Dominum, vel etiam S. Lucam potuerit permovere, ut Clausulam prætermitteret; favet utique hoc Lucæ Silentium illi circa αὐθέντης hujus Clausulæ dubitationi, atque oppositæ Sententiæ probabilitatem multum imminuit; cum probabilius sit, Dominum cum prima vice ultro hanc Precum formulam dictaret, Clausulam non addidisse, quam vero eum, cum rogatus eandem repeteret, omisisse & q. retractasse. Neque rursus vel tantillum obstat, quod admissa Hypothesi, quæ Clausulam apud Matthæum post IV. demum Sæculum passim additam ac propagatam arguit, dici tamen diserte & explicari non possit, qui fuerit factum, ut in nullum S. Lucæ Codicem unquam fuerit illatum isthoc additamentum: etenim perinde ob-
scure

fcurum & explicatu difficile est, quando etiam contrariam Hypothesin tuemur, quæ Clausulam apud Matthæum pro genuina habet, non irreptitia, qui factum fuerit, ut Librarii in formula Orationis quotidiana, & quæ sæpe oscitantibus excidit, tam notabilem ejus partem in scribendo potuerint prætermittere, & quomodo hic error jam tribus prioribus Sæculis, nemine uno in tam brevi & familiari Oratiuncula errorem animadvertente, ad integras Ecclesias, penitus oblitterata prisca veritate, potuerit propagari. Ut taceam nemini facile potuisse in mentem venire, ut Lucæ textum ad Matthæum conformaret, quia, ut ex *Origene* constat, veteres passim sibi persuadebant, eam quam Lucas referret, aliam prorsus & plane diversam esse ab illa Precum formula, quam Matthæus consignasset: atque ex hoc ipso errore evenit, ut vis, quam Lucæ textus in hac Formula jam III. primis post C. N. Sæculis passus est, non in adjectionibus, sed in detruncationibus consisteret, ut ita magis a Matthæi formula discrepare videretur: quantopere enim jam *Origenis* ævo fuerit deformata, quam Lucas exhibet, O. D. formula, ex hoc ejus typo cognosces *περὶ Εὐχῆς* §. 18. Πάτερ ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον διδοῦ ἡμῖν τὸ κατ' ἡμέραν, καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ γὰρ αὐτοὶ ἄξιμεν πάντι τῷ ὀφείλοντι ἡμῖν, καὶ μὴ εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν. Quæ truncandi & expungendi audacia, an a Marcionitis, qui solum S. Lucæ Evangelium, neque illud integrum, admiserunt, fuerit profecta, nunc quidem non definio. Immo vero, perinde mirum est, si Clausula apud Matthæum pro genui-

na unquam fuit habita , eam in nullo Lucæ Codi-
ce unquam fuisse adjectam : cum contra mirum
non sit , ab iis , quibus suspecta fuit , eandem
apud Matthæum fuisse expunctam.

§. IX.

Cæterum non erit extra locum , si hic paucis
adhuc exposuero , quid mihi de illa multorum
persuasionem videatur , qui Dominum integram hanc
precum formulam ex laciniis atque fragmentis Ju-
dæorum Liturgicis non dicam compilasse , sed ap-
te contexuisse , atque etiam Doxologiam , quod
ejuscemodi in Orationibus Judæorum fuerint fre-
quentiores , adjecisse censent. Celeb. WITSIUS
de O. D. Exerc. VI. §. 32. Orationem , inquit , Do-
minicam ita instituit Jesus , ut verba , phrasæ , petiti-
ones fere omnes , ex Hebræorum desumptæ sint formulis.
Sicut & in concionibus plerumque utitur notis eo seculo
proverbiis. Pridem hæc ab eruditis annotata sunt : quæ
ut Juniores in promptu habeant , huc transferre non pigebit.
Et ne videatur hæc frustra dixisse §. 38. has
rationes subjicit ; Ita factum est , ut neque nimis &
affectatæ novitatis avidus videri posset , & facilius intel-
ligerentur atque acciperentur , ea quæ tradebat , si pate-
ret , ea collectionem esse præstantissimorum cimeliorum ,
quæ adhuc in Ecclesiæ Judaicæ thesauro restabant. Ego
autem , ut verum fatear , non satis intelligo ,
quantum hujus exempli apud Dominum potuerit
esse pondus aut momentum , ut illud imitandum
sibi proponeret ; tum ob eas rationes , quas Mu-
sei Helv. Part. XI. p. 391. & 392. exposui , tum
vero inmaxime , quod Soteris dignitati ac sapientiæ
minus recte consulere eam opinionem existimo ,
quæ perhibet , Dominum , cum in eo esset , ut
suis

suis Discipulis & Sectatoribus perfectæ Orationis
 formulam traderet, eam ex meris Judaicæ Litur-
 giæ fragmentis consarcinasse; inprimis cum in O.
 D. vix unicum extet verbum, quod in ore Ju-
 dæi non habeat sensum maxime dilutum & a
 mente Domini alienum; quanquam enim Judæi
 in suis precibus verba, ac phrasas & loquendi for-
 mulas quasdam conservarint, quibus divina Ora-
 cula Christi Regnum ejusque beneficia luculenter
 descripta dederunt; eam tamen increduli verpæ iis
 significandi potestatem subjecerunt, quæ Christi
 Regno adversa & inimica est; quod etiam Clariss.
 LIGTHEOOTUS in *Erubbin sive Miscellan.* Cap.
 XX. p. 205. recte notavit; Oratio Domini, inquit,
tota fere excerpti possit ex Scriptis Judæorum; neque
enim negant verba, sed menti ejus contradicunt. Prima
illius verba frequenter usurpant, scil. Pater noster,
qui es in cælo, in Liturgia precum fol. 5. Et; Hu-
miliate corda vestra coram PATRE VESTRO,
qui est in cælo, in Rosh hashana. Sed tanta erga Pa-
trē reverentia afficiuntur, dum Filium abnegant,
quanta Gentiles, qui dicere potuerunt, Ζεῦ Πάτερ ἡμέ-
τερε Κρῶνιδῆ, quod in Homero frequens: atque ita ad-
orant ignotum Deum. Actor. XVII. In alteris fere
precibus ajunt: Veniat regnum tuum, atque id Bim-
herah Baiamenu, cito, etiam in diebus nostris:
Sed regnum terrenum est, quod tanto cum desiderio ex-
petunt. Precantur, Ne inducas me in tentationem,
fol. 4. Liturg. dum tentant eum, qui duxit eos in de-
serto, ut faciebant patres ipsorum. Ps. XCV. Per
Evangelium, quod ipsi in hunc modum compilant,
æquum est ut judicentur. An verba sensu cassa,
aut quibus etiam inimica Christo significandi pote-
stas subjicitur, sunt prisca fidei ac spei aureæ reliquiae.
 Tom. IV.

aut *cimelium*, quod, in Ecclesiæ Judaicæ thesauro repositum conservatum est? vel an hoc dignum pro Christo Domino imitationis exemplum? Quin multo rectius affirmamus Christum ex iisdem antiquis illis fontibus limpidis divinorum Oraculorum has loquendi formulas derivasse, ex quibus etiam Judæi similes fere, sed in alienum Sensum detortas, hauserunt: Quod ipsum Lucæ narratio Cap. XI: 1. aperte confirmare videtur, ubi memorantur Discipuli Dominum rogasse, ut sibi S. Joannis B. exemplo novam precandi formulam vulgaribus & inter Judæos usitatis perfectiorem & præstantiorem dictaret. Nemini tamen secus sentienti hujus suæ opinionis invidiam imputamus, quam dextre amolitur Clariss. SCHOETGENIUS in H. H. Nemo vero dicat, inquit, nos statuere, Christum preces suas a Judæis sumsisse, quæ Sententia a me est remotissima: Christus enim, qui verus Deus est, Patri consubstantialis, Sapientiam habet infinitam, vi cujus etiam in statu exinanitionis longe sapientior erat omnibus hominibus; adeoque facillimum ipsi fuisset, vel millenas precum formulas præscribere, quæ a Judaicis essent diversissimæ. Placuit autem Sapientiæ ipsius, bona, quæ apud Judæos invenerat, retinere, in qua re nos, ipsius adseclæ, merito acquiescimus. At nos quæ bona illa fuerint, quæ apud Judæos invenerit Dominus, supra ostendimus, nim. verba in alienum sensum detorta & regno Christi adversa, adeoque Domino neutiquam æmulanda.

T A N T U M.

CON-

CONTROVERSIA

In RHETICIS ECCLESIIS An.

MDLXX. orta

DE

HÆRETICORUM POENA

e Documentis authenticis exposita.

Nuper Clarissimus multæque ac reconditæ
Eruditionis Vir præstantissimus, nobisque
amicissimus J. G. SCHELHORIUS,
Ecclesiast. & Bibliothecarius Memmingensis, in pereru-
dita Disertatione epistolari, quam de MINO CEL-
SO SENENSI, non personato vel pseudonymo,
sed veri nominis auctore rarissimæ Disquisitionis, in
Hæreticis coercendis quatenus progredi liceat, ad Sum-
me Reverendum Virum J. L. à MOSHEIM per-
scripta, quum incidisset in eam Quæstionem, quid
hunc Senensem permoverit, ut ad Librum contra
Hæreticorum supplicia scribendum adjiceret ani-
mum, opportune prorsus detexit, acrem tum
temporis in Rhætia cum JO. GANTNERO, *Mi-
nistro Curiensi*, de isthoc argumento extitisse con-
certationem, quæ An. MDCLXXI. mense Junio
in Synodo Curiaë Rhætorum habita fuerit discep-
tata; Cumque ipsi ad manus esset universus ille
apparatus X. Voluminibus secundæ magnitudinis
constans, quem Vir Clariss. J. HENR. OTTIUS,
nostras, quondam ad pleniorum Anabaptistarum
Historiam conscribendam magno Studio undique

collegerat; ex III. ejus Collectionis Tomo Acta hujus Synodi, quæ quidem ad hanc causam spectabant, una cum *Tobie EGLINI* ad *H. Bullingerum* Epistola, quæ ejus Synodi gesta summam complectitur, e tenebris in lucem protrahere ac Scripto hoc suo repræsentare operæ pretium duxit; Qua in re a Clarissimorum Virorum *BARTH. ANHORNII* & *J. JAC. HOTTINGERI* judicio longissime recessit Præstantiss. *SCHELHORNII*; Illi enim cum in conscribenda Helveticarum, Rhæticarumque Ecclesiarum Historia majorem prudentiæ quam fidei rationem habendam esse censerent, maluerunt totam hanc causam, tanquam parum Ecclesiæ profuturam, silentio transmittere, ejusque quantum pote memoriam abolere. Quandoquidem vero Clarissimo *SCELHORNIO* visum est hujus causæ & concertationis memoriam refricare, operæ pretium me facturum esse ratus sum, si ex authenticis & fide dignis monumentis hujus Causæ originem atque progressum accuratius exponerem, ut rectius cognoscatur, quales illi fuerint, quove ingenio homines, quos tandem Synodus illa Curientis tanquam Hæreticos condemnavit, atque Edicto publico ampliss. trium Fœderum Senatus proscripsit; Cujus Edicti rationem Vir Clariss. *JOSIAS SIMLERUS* in secunda Præfatione ad *Scripta veterum Latina* de una Persona & duabus Naturis in Christo a se edita plenius hunc ad modum exponit; *Sunt quedam regiones in finibus Italiæ, Plurimum, Clavenna, & tota vallis Volturena, quæ communi trium Fœderum imperio reguntur, in his ab aliquot jam annis D. Rhæti ecclesias complures constituerunt, & peramanter exulibus Italis, qui Religionis gratia domo pulsati erant, hospitium præbuerunt: verum inter hos quidam*

dam se illuc recepere, qui non obscura indicia *Arrianæ* hæreses de se præbebant, *Serveti* illius impii Sectatores: Hi abuti humanitate Dominorum *Rhætorum*, & libertatem gentis ad licentiam profanorum dogmatum alendorum convertere conati sunt: *Anabaptistæ* quoque cum in his regionibus, tum alibi etiam in *Rhætia* nidum sibi quærere cœpere. Hac re animadversa amplissimus Senatus trium *Fœderum*, qui non ignoraret quam periculosum esset cum *Ecclesiæ* tum *Reip.* homines istos ferre, & illis permittere ut sua dogmata spargant, Edicto promulgato tales finibus suis exulare iussit. Quoniam vero apud *Rhætos*, ut etiam in nonnullis locis *Helvetiæ*, quædam oppida & pagi *Evangelicam* Religionem profitentur, alia *Romanam* seu *Catholicam* quam vocant fidem sequuntur, interim æquo jure & communibus suffragiis summo consensu *Remp.* administrant, Edicto hoc mandarunt, ut omnes imperio suo subiecti, vel *Curienſis* Synodi Confessionis & Statutis, vel fidei *Romanæ Ecclesiæ* subscribant, atque sic alterutri *Ecclesiæ* se adjungant. Sibi enim decretum esse *Arriana* & *Anabaptistica*, aliaque dogmata, per *Ecclesiam Christianam* legibus damnata, tollere & eradicare: Itaque si qui inveniantur, qui damnata hæc dogmata sequantur, eos ex Dominio trium *Fœderum* perpetuo exulare debere, aut etiam severius pro judicium arbitrio puniendos esse. Quod si aliqui nolint alterutri apud ipsos receptæ Religionis subscribere; tales etiam a Magistratu pro *Hereticis* puniendos esse. Et hæc quidem est hujus Edicti Summa. Miras autem hoc Edicto querelas esse commotas & mussiones multorum, quorum alii id palam ut iniquum accusarent, idem *SIMLERUS* auctor est. Atque ut *Clariss. SCHELHORNII* Disfert. Epistol. f. c. p. 56. per conjecturam elicit; Videtur Edictum illud publico scripto a quodam impugnatum fuisse. Sed nihil

horum me hactenus adipisci potuisse, fateor. Quod quum Virum in his rebus sagacissimum effugerit, docebo hic ipsius SC. LENTULI indicio, quis ille fuerit, qui ausus est publico Scripto hoc Edictum impugnare.

SCIPIO LENTULUS ad Rodolph. GUALTHERUM.
Clavennæ XXII. Febr. MDLXX.

UTinam cum apertis & manifestis inimicis tantum nobis res esset ; Sed proh dolor ii contra nos bellum gerunt, quos nobiscum esse oporteret, ad oppugnandum Satanam Satanæque ministris, atque id faciunt, dum se veritatem nescio quam propugnare credi volunt. Tu vidisti, quid SYLVIUS blateret contra maxime salutare Dominorum nostrorum Edictum, ac contra optimos Fratres Pastores Rhætos, qui qua sunt pietate, illud a Dominis impetrarunt, nec non contra nos Minorum subditis in Ministerio servientes, quod optimos illos Fratres nostros diligentissime rogavimus, ut tale quippiam a Dominis nostris conarentur impetrare. Hic homo adeo fuit impudens, ut insulsum, inscitum, ac impium illum suum famosum libellum evulgare non dubitaverit, ita ut multos, qui tamen per se ipsos satis superque erant ad malum incitatissimi, in nos concitaverit, ac si non scelestorum hominum perniciem, sed potius bonorum procuraremus. Ego respondi, ita jubentibus bonis piisque Symymistis aliquot, & inter alios D. JULIO MEDIO-LANENSI ac D. PAULO GADIO, quos præ aliis honoris causa nomino, mittoque meam responsionem D. Thobie nostro, ut ipse una cum
D. HUL-

D. HULDRICO CAMPELLO ac D. PONTISEL-
LA Viris piis ac doctis corrigant eam ac emen-
dent; tandem ad Te mittant, quandoquidem
audax ille non est veritus Scriptum suum ad vos
mittere, ut de utroque iudicium feratis vos, qui
& doctrina & pietate merito estis percelebres, ac
eo modo si quid respondi quod vestram approba-
tionem mereatur, ego possim postea illud magis
tuto majoreque cum fructu in publicum emitte.

Idem ad Eund. Clavennæ 12. Maji. 1574.

Q Uum observandissimus noster in Christo Frater
D. THOBIAS ICONIUS scripserit ad me,
se misisse ad te meum Libellum adversus SYL-
VESTRE quoddam scriptum, quod tantopere
cupiebam: meum officium esse agnovi, te qua
debet submissione orare & obsecrare, dignareris,
succisivis horis, & omnino quum vacaret, illum
percurrere, & severissime primum emendare,
deinde tua commendatione ornare, si luce di-
gnus tibi esse videretur, & ad testandum in do-
ctrina consensum, & ad conciliandum libro au-
toritatem apud plerosque non malos homines,
qui hujusmodi rebus maxime permoventur, &
quorum saluti nobis quacunque ratione inservien-
dum est. Ubi igitur hoc officium, imo benefi-
cium singulare, ut omnino a tua Præstantia spe-
ro, præstiteris, non Genevam, sed iterum Cu-
riam ad *Thobiam* nostrum remittes, qui illum mi-
hi curabit, ut tandem de eo decernam.

THOBIAS EGLIUS ad *Rodolph. GUALTHERUM*
d. 19. April. 1574.

S Unt causæ certæ & præclaræ quas propter D.
LENTULUS Responsum suum hoc Libro quod
mittit

mittit contentum , Genevæ est missurus , foras-
que daturus. Quia vero Ampliss. D. Patris BUL-
LINGERI iudicio nuper & testimonio id commu-
nitum fuit : idem abs te petit LENTULUS , id-
que meis Literis , quas ad te scribere iussit , cum
ipse nunc podagra decumbens lecto sit affixus.
Ne vero nescires quid tuo testimonio & iudicio
approbare deberes , ideo librum ipsum remittit
tibi degustandum. Rogat autem enixe , ne quid
ægre feras , quod hoc oneris tibi imponat. Si
videbitur Præstantiæ tuæ commendandus aliquo
testimonio , cupit ut statim post D. Bullingeri ju-
diciu in chartam huic usui vacuam a te inscriba-
tur. . . . Brevissime luculentissimeque Cla-
riss. D. SIMLERUS post Præfationem suam in Scri-
pta veterum de hujus Libri argumento egit , quæ
tamen talia sunt , ut cuilibet satis esse , ad SYL-
VIUM pudefaciendum possent : Sed persequitur
ille rem eandem longius & homini poenitere ne-
scio , betacea sua tela solide confringit. GANT-
NERUS nondum discessit , licet metam proposi-
tam transilierit. Ego mihi persuadeo , omnia ex
composito fieri.

Prodiit autem iste SCIPIONIS LENTULI ,
quem SYLVIO opposuit , Libellus Genevæ sub
hac inscriptione : *Responsio orthodoxa pro Edicto il-
lustriss. Dominorum trium Fæderum Rheticiæ adversus
Hæreticos & alios Ecclesiarum Rheticarum perturbato-
res promulgata : in qua de Magistratus autoritate &
officio in coercendis Hæreticis ex Verbo Dei disputatur.*

* * *

THO.

THOBIAS ICONIUS Literis ad Amplissim. Virum D. M. HEINRYCHUM BULLINGE-

RUM, *Eccles. Tigur. Antistitem primarium* : datis Cal. Maji. 1570.

Bibliopolam (*) nostrum Senatus urbe excedere mandavit, nisi intra octiduum Anabaptismi & Suenckfeldianismi Hæreses abnegarit. Natus est ei filiulus hisce diebus, quem ut baptizarem rogare noluit; tandem venit rogavitque, ut eo modo baptizarem quo Christus jussit Matth. 28. nim. adultum & doctrinam fidei intelligentem. (**) Sed ea re Senatui satis non fecit, coram quem non pudit edicere: *Baptismi nostri ritum se minime Christianum agnoscere.* In Suenckfeldianismo multos hætenus seduxit, ut aperte dicant, *Christum non esse Creaturam*, plausibilem hanc rationem urgens, *Creaturam non esse adorandam, Christum esse adorandum*, Ergo *Christum non esse Creaturam.* Talem hominem summe temerarium & impudicum tulerunt hætenus, quem D. FABRICIUS & D. PHILIPPUS, nostri prædecessores, publice erroris convicerunt. Bibliopola autem ad vomitum rediit, & Suenckfeldianismum priori errori conjunxit, ita pristinum errorem correxuit. Uxorem habet, quæ quadriennii spatio templa nostra nunquam ingressa est, & nemo tamen hætenus est repertus, qui eam ad meliorem frugem revocaret.

(*) FRELLUS nomine.

(**) Hætenus OTTIUS in *Annal. Anab.* p. 147.

IDEM. D. 8. Maji. 1570.

Vide OTTII *Annal. Anab.* p. 147. 148. quibus hæc ex iisdem Literis subjunge;

Multis egi ex quo hic fui cum Collega (GANTNERO sc.) & D. PONTISELLA, hominem

nempe illum minime alendum esse: sed hypocrisis sua eos ita hactenus fefellit, ut mihi quoque aliquantisper supersedendum & tacendum fuerit. Egregie autem bonus PONTISELLA nuper in Senatu fuit pudefactus. Nam cum impius ille audisset, me salva functione mea ipsum amplius ferre nolle nec posse, statim accessit D. PONTISELLAM, omnemque obedientiam se præstaturum promisit. PONTISELLÆ ita imposuit, ut non dubitaret illum deffendere in Senatu vocatum. Rogatus autem quid de Pædobaptismo sentiret? *Diabolicum & minime Christianum esse aperte fuit ausus dicere.* Tum ex senioribus quidam PONTISELLÆ defensionem ceu mendacem & inconvenientem professioni Bibliopolæ manifeste fugillavit; Hinc commotus bonus Vir, omnem nunc lapidem movet, quo expellatur tandem, qui expulsionem jam pridem meruit. Sæpius etiam animus mihi erat, & Dominorum imperium, congregandi cum ipso, sed sociale mihi defuit auxilium.

IDEM. Eidem d. 15. Maji. 1570.

CUM audiamus Bibliopolam ære *Froschoviano* teneri, curabimus accurate, si quid infortunii in bonis externis pateretur, ne quod damnum accipiat; Nec multum esse sollicitum D. F. necesse est; ita enim avara & omnibus mercibus dedita est Uxor miseri & perdit hominis, ut si quid æris alieni conflaverint, id facile sint exsoluturi. Nihil autem finaliter cum illo adhuc actum est, propter Pentecostes incumbens festum, quod eis adhuc liberum & quietum esse voluerunt; at per lictores ultimo sunt nuper (*) admoniti, ut sese ad crastinum expediant, nec porro a quoquam conspiciantur,

antur, aut carceres & omnem ignominiam sese subituros. *Lanius*, qui ejusdem miseriæ est cum Bibliopola, Anabaptismum jam sæculum fere mordicus professus est, aperte intonat, *se neque conciones nostras auditurum, neque etiam ad imperium Magistratus solum mutaturum: velle se expectare extrema quæque* & potius in carceres duci & capite præcidi, quam parere. Id sine dubio B. quoque animo foveat, & verbis etiam profitetur, *sibi grave non futurum, licet caput dematur, aliud enim in vita æterna longe gloriosius adepturum*. Ita sunt præfracti; Sed nemo illis capitis periculum intendit; ipsi mallent nihil non damni subire, modo pertinacia sua suos confirmant discipulos. Sed hoc scio, nisi crastino supplices correctionem vere promittant, & conciones frequentent, exilium velint nolint grave subituros esse.

(*) Nonnulla ex his quæ sequuntur, habet OTTL-
US Annal. Anab. p. 148.

S.

JAm modo hora 9. antemeridiana 19. Maji An-
ni 1570. ex Curia domum redii; quid autem
egerim in Senatu, quin ad te scribam intermittere
non potui, licet loquacitas mea tua negotia sancta
non parum remoretur. Scripsi nuper de Biblio-
pola nostro relegando præterito die Martis nisi
splendide & vere sese emendaverit. Sed audi
quæso quomodo sese patefecerit hypocrita. Com-
paruit eo ipso die, quo terminus & exitus ei præ-
scriptus fuit, in Ampliiff. Senatu, non vero solus,
ut hætenus, sed consanguineis & amiculis suis sti-
patus, qui pro ipso supplices intercesserunt, &
ipsius nomine, & ut præ se ferebant mandato &
com-

misso etiam, aureos montes sunt polliciti, obedientiam, conversionem, omniaque Christiani hominis officia: sic rati misero homini impunitatis beneficium impetraturos. Amplifs. D. Cos. Willius, ut est homo syncerus & prudens in Religione, reliquos secedere iussit, ipsum autem B. solum in Senatu retinuit, & ejusmodi quæstione animum ipsius exploravit: Ex animo ne confitetur Pædobaptismum, quo Ecclesia Christi multis jam retro Seculis magna cum pietate usa est, Christianum esse & Christo, Apostolis, eorumque Scriptis consentaneum? Anne conciones nostras cuperet & vellet more aliorum honeste & bene de nobis sentiens adire? Respondit ad primam quæstionem: *Se minime necessarium nec Christianum Pædobaptismum nostrum agnoscere, sed inter adiaphora recensere, & liberos primo esse catechizandos, deinde baptizandos: Sic ipsum ZUINGLIUM olim & docuisse & doctrinam oralem literis ac libellis mandasse. Conciones autem nostras libenter frequentaturum, ubi veritatem dixerimus & protulerimus, nec alienum Scripturæ sensum affingamus.* Consanguinei inconstantia hominis pudefacti discesserunt: ipsi vero Bibliopolæ exilium decretum est. Tum supplices omnes redierunt, utque exilio moram producerent Dominos rogarunt, donec finitis nundinis futuris cum omnibus rationem inire posset & inculpate discedere. Cum autem ejus rei gratia jam pridem fuerit admonitus, & spacium jam sæpius satis amplum concessum ei fuerit omnibus satisfaciendi, ne ultra hodiernum diem conspicuus nobis esset, mandarunt, sed protinus abiret. Ego veritus, ne longiorem moram astutiis suis impetrarent, tempusque petatum precibus suis tandem
reçu-

recuperarent, quo in nundinis libellos suos Suenkfeldianis suis solito more divenderet, sicque discordiarum majorum improbus autor esset; statim D. Cos. adii, quidque eo ipso die, de quo dixi, in Senatu actum esset, diligentius cognovi: Rei veritate, ut supra scripsi, comperta, quod scilicet vitam ac doctrinam sanctissimi ZUINGLI odiose perstrinxit, doctrinam publice in frequenti Senatu, vitam in privatis aedibus, aliis bonis civibus praesentibus, audientibus & ad me referentibus: ocyus rogavi D. Cos. ut copiam mihi daret in Senatu comparendi & ejusmodi convitia omnia diluendi. Tempus etiam jam esse submovi, ut quaedam in medium proferam, quae hactenus silentio praeterierim, ex quibus hominem illum seditiosum ceu leonem ex unguibus sint agnitioni. Data est mihi dies hodierna, ingressus sum, habui Orationem prope per integram horam, ejusmodi modo: Primo, ut palam illis fieret, quanta fide, quantis sudoribus fortissimus ille Quirites & heroicis virtutibus plenissimus ZUINGLIUS fanaticos ejusmodi spiritus impugnaret, com-presserit, ejecerit, neque quicquam commune cum illis erroribus habuerit, quibus obtrektor noster suam impietatem nunc cupiat obtexere: capta benevolentia, originem Catabaptistarum, qui primo coelestes Prophetæ & Enthusiastæ vocati sunt, ex libro tuo a D. SIMLERO in latinum converso, ita introduxi, ut de ipsorum Patriarcha MUNZERO, cum ex tuo libro absolutissimo, tum etiam ex *Sleidani* Lib. V. principaliora, utpote de doctrina, progressu & obitu ejus, multa induxerim, quo coram cernerent fautores ipsius B. qualem exitum tumultuarii isti homines

homines semper nacti fuerint & quam frivolis ac temerariis nugis & seditiosis fundamentis inniterentur. Deinde illius historiæ occasione, quæ MUNZERI discipulos plures non absteruit a furore, ad multiplicem delapsus sum tractationem, colloquia, & disputationem Tiguri cum furiosis istis hominibus habitam, in quibus omnibus erroris convicti essent miseri isti & insani Sanctuli. Ubi etiam decente servatoque ordine sub doctis præsidibus D. ZUINGLIUS ita se gessisset cum aliis Ministris, ut luculentam victoriam ex omnibus & colloquiis familiaribus & publicis disputationibus reportarint: Id testari acta publice expressa, quæ tamen ego non habeam. In apricum autem protuli Compendiarium & absolutum istum Caipham, qui ad palinodiam D. ZUINGLIUM tam facile erat adactus. Quid etiam disputationem illam publicam secutum sit non celavi, nempe seria ampliff. Reip. Edicta contra seditiosos authores, quæ tamen contentiosis Spiritibus adeo non satisfecerint, ut novo monstro HUBMEIERO exorto, Cœlites apparuisse ipsos relicto cœlo crediderint. Quid autem præstiterit Waldshuti homo ille factiosus arrectis auribus omnes cognoverunt. Hinc inde ad (*) arcem Orationis meæ deveni, ut scil. palam nostris facerem, unde Bibliopola hæc sua convicia, quæ in S. Virum evomuit, hauserit. Nempe *Hubmejerum* sæpius & Scriptis & sermonibus jactasse, & Literis etiam ad Ampliff. Senatum Tigur. datis superbe pollicitum esse,

se

(*) Ab his verbis quæ sequuntur in compendio nobis dat OTTIUS Hist. Anab. p. 149.

se probaturum Verbo Dei & ipsius ZUINGLII
Scriptis Pædobaptismum non legitimum : verum
pueros primum docendos & tum demum bapti-
zandos esse. Postquam igitur *Hubmejerus* Walds-
huto profugus Tiguri aliquamdiu lateret, & indi-
cio facto in liberam custodiam captus abductus
esset, admonitum fuisse a Senatu & Ministris,
ut promisso suo nunc satisfaceret : quod quidem
ex XVIII. Conclusionem ipsius D. ZUINGLII b. m.
annitenti non succedebat, maxime cum quid de
Catechumenis dixisset, non dextre interpretaba-
tur : non enim consequi & concludi hinc inde
posse Pædobaptismum propterea esse illegitimum.
Ex ista autem *Hubmejeri* calumnia fanaticum no-
strum similem suam obtrectionem suxisse credi-
derim : propterea hoc ipsum multis exaggerabam,
quanto dedecore gloriationem suam illam thra-
sanicam resorbere coactus fuisset, nec calumnias
suas in speciem saltem potuerit defendere : imo ob-
stupefactum prorsus conticuisse, & post fictam &
spontaneam palinodiam ad minus fucatam adactum,
perfidiae tandem in Moraviam profectum poenas
dedisse. Cumque istius hominis impudenti incon-
stantia nihilo meliores facti essent discipuli ejus,
Anabaptismum Tiguri an. 1530. capitis etiam sup-
plicio interdictum esse. Judicandum autem
Senatui nostro dedi, quanta hæc sit temeri-
tas & impietas, Magistrum mendacia sua, quæ
in vulgus & procures sparsisset, resorbere co-
actum esse ; discipulum autem ipsius sc. FREL-
LUM nostrum, hæc ex inferis revocare &
sub nova mendaciorum incude quasi recudere
& expolire. Adduxi super hæc omnia libellos
quosdam, quos mecum in Senatum attuleram,
de

de Baptismo Anab. & Pædobapt. anno 1525. & Strophas an. 27. &c. omnes ab ipso D. ZWINGLIO scriptos & foras datos, quibus lippis quod ajunt & tonsoribus liquidum esset, quantis vigiliis & curis maceratus esset Vir & Heros ille insuperabilis, antequam Dei gratia illucescente perniciosos istorum furiosorum cœtus perrumpere, erronea dogmata refutare & afflictas suas oviculas intra tranquillitatis septa continere & tueri potuerit. Nec quemquam probum Virum cum veritate dicturum, tantum Anabaptisticæ Lernæ victoriosum Herculem quicquam cum iis erroribus commune habuisse, quos ipse tanta fortitudine & felicitate expugnasset. Hisce autem, pro doctrina ejus odiosissime a nebulone nostro in odium vocata, habitis; ad vitam quoque ejus defendendam me accinxi, non quod existimem D. ZWINGLIUM, virum in toto orbe laudatissimum apud omnes pios, mea defensiuncula indigere; Sed quod cogitarem, non æquum esse B. nostrum, conviciis ipsius tolerandis & subticendis, in superbo contemptu confirmari. Aperte enim non semel eblateravit; *Quid nostri sunt Concionatores? Ebrui, adulteri, feneratores, decoctores, bellatores, quemadmodum Doctor vester ZWINGLIUS, qui nihil aliud præter bellatorem egit, & ut miles crudus vitam cum sanguine, ipse sanguinis sitientissimus, finivit.* Ego multis ostendit e diverso, D. ZWINGLIO ab initio multa fuisse deglutienda, & Achabum non Heliam perturbatorem extitisse, licet a Rege & aulicis pro tali accusaretur, plura etiam convicia in ipsum congesta esse, sed mera fuisse mendacia, a malevolis, quorum avaritiæ & quæstui ex Tigurinorum reformatione multum decebat, conficta & disseminata.

Inspi.

Inspiciendam adhuc extare Apologiam ipsius anno 1523. Bernam ad Legatos Helvetios missam 6. Julii: nec minus publice quoque in manibus esse librum tuum Apologeticum in Fablerum Viennensem Episcopum: & D. *Gualtheri* pro *Zuinglio*, Socero suo Apologiam; ut taceam quæ in SLEIDANI vera adducantur Historia, in quibus omnibus meridiana luce clarius sit, quæ causa fuerit infelicis belli nostri *Capellani*, non ipse, ut vulgus vituperat, ZWINGLIUS; sed causas civiles fuisse plures, & seditiones & convicia hostium interclusioni commeatus ansam præbuisse, quam prohibere ZWINGLIUS, licet multis tentasset, non potuerit. Nec ut bellatorem armatum & cædes spirantem in aciem progressum esse, sed pro more patriæ, spe componendi dissidium, ut antea quoque factum erat: Sed Deo aliter statuyente, fortiter pro Patria & Religione christiana occubuisse, doctrinamque, quam Tiguri pacate & utiliter professus est, martyrio & sanguine suo constantissime ceu sigillo confirmasse. Eam nunc in tali viro conviciis incescere, & nescio quæ vulnera & quam militiam improbe refricare, profligatæ esse impudentiæ & temeritatis in FRELLO nostro. Hisce & multis aliis omnibus Catalogum eorum earumque subjunxi, quos ipse veneno suo infecit & seduxit. Confessionem etiam vestram, cui Curia Rhet. subscripsit, in memoriam illis revocavi, in qua Leptologus *Saenckfeldius* cum sua subtilitate & argutiis supervacaneis totus exploderetur; nisi contra eam confessionem tueri ac servare velint, nos salva Conscientia illis servire non posse, utpote qui in ea Confessione & vivere & mori constanter, Christo auspice, Deoque suffragante, velimus.

Quodque antea dicendum fuerat, manum etiam FRELLI propriam ostendi, qua omnes nos *Arrianos* nominasse non dubitat, utpote qui Christum *Facturam* esse asseveremus, quasi vero idcirco natura Deum esse abnegemus. Ejus generis uno impetu multa commemoravi, quæ miser homo in contemptum Reip. Ministerii & civilem pacem & honestatem temere & præfracte egisset. Postea vero hortatus sum Senatum, ne pateretur sibi porro imponi & illudi; nec committeret, ut in futuris nundinis libros amplius proponeret venales, sed ipsos una cum Domino ita tractarent, ne quis in posterum veneficio eorum Diaboli faucibus exponeretur. &c. Sicque finem dicendi feci, & e Senatu exivi. Quid autem ad hæc omnia decreverint, ipse D. Cos. postea ore suo mihi retulit: Fuere multi, qui incarcerandum illum arbitrabantur, sed mitior Sententia vicit, ne id fieret, cum alioquin infirmior sit corpore, quam ut vincula possit ferre. Decretum autem est, ut quamprimum Senatus solveretur IV. ex superioribus, inter quos etiam D. PONTISELLA fuit, ordinati, ædes & omnia scrinia *Frellianæ* domus excuterent & scrutarentur: omnisque generis libros quoscunque reconditos aut propositos haberet, in unum fasciculum componerent, inque curiam apportari procurarent: Quod certe magna diligentia factum est, & plurimi Suenkfeldiani libelli jubentibus Polytarchis ad me delati sunt. Dici non potest, quam profundus erroneorum libellorum nidus illic repertus sit. Sic puto impediatur facultas spargendi venenum in curiosos & factiosos homines, quorum Rh. nostra plures fortassis fovet, quam Evangelii professoribus conveniat.

niat. Deinde quod ipsum Bibliopolam attinet; decretum est, ut crastino die mane Polytarcha, more consueto, ipsum extra portas educat, & juramenti (quod tamen nunquam suscipiet) interventu, ex urbe nostra & tota Rhætia relegatur, nec redeat donec revocetur. *Lanio* autem tempus prorogatum est, usque in proximum diem lunæ: quid tum cum illo quoque agatur, fortassis & hisce literis etiam inseram, quas die veneris statim post actionem, ante, exaraveram. Quid actum sit cum *Lanio*, nihil adinet dicere: Ego enim ipse consului, ut finitis demum nundinis illum adoriantur: idque hac occasione. Bibliopola postquam hoc vesperi olfecit, quid die Sabbati mane cum ipso agendum sit, vesperi ante, sponte discessit, ne cogeretur juramenti formam audire: Sed non longius sese proripuit; tantum ex urbe in proximum Episcopi castrum, quærens latebras apud Papistas, ut eo odiosius apud inimicos nos possit traducere: Præterea etiam per fautores suos, quos in urbe habet non paucos, rem suam commodius agere & plures seducere. Sed & omnes boni addubitant, ne id consilii ex eo cœperit, quem maxime debebat habere adversum, ex D. Collega nempe meo (GANTNERO), qui nudius tertius statim post actionem illam publice pro suggestu, & jam quarta vice, fretus suis divitiis, laboris & hominum impœnitentiæ impatiens, officio sese suo, magna Senatus totius displicentia, abdicavit: *Probos*, aiens, *expelli*, *improbos autem nebulones multos intra menia foveri ac amanter haberi*. Sed quamvis D. Cos. Pont. conveneramus te hoc vulnere ante tempus non molestare, mentionem tamen ejus

rei cogor apud te facere, propter hæreticum istum, ut eo facilius intelligeres, unde cristas suas sibi sumeret & attolleret. Plura proxime de hoc negotio molestissimo, in quo nihil non hætenus concordiae inter nos alendae gratia, potui devorare. Sed tandem erumpunt & pudefient, qui de vocatione legitima parum sibi sunt conscii. Ubi cognoveram B. nostrum Papistis se conjunxisse, effeci apud Cos. ut ageret cum D. Episcopo, ne pestem illam Senatui odiosam fovere vellet: Insuper ne seditiosuli quidam clamores suos attollerent, monui eundem, ut *Lanii* negotium ad finem nundinarum differrent. Sic puto futurum esse. Summa autem importunitatis Collegae est, se nihil emendationis aut fructus exoriri ex suis concionibus perspicere, propterea agricolae instar acturum, qui semen ejiciat, deinde vero a labore cesset & quiescat, contempleturque, quomodo velit fructificare & exurgere. Mirifica hæc est ratio, & omnibus nobis, meo judicio, fugienda, ne stationem difficili hoc tempore videamur ob opes & mundi beatiorem statum turpiter deseruisse. Sed ut dixi de hoc proxime: Inter ea videbimus, an in hoc suo proposito sit perrecturus. Nunc satis molestiae humanitati tuae exhibui, quaeso pro ejus incredibili in me benevolentia, ignoscas, tuaeque Paternitati me commissum semper habeas. Resalutant te D. Coss. D. Pont. D. G** D. Bonettus, & D. Campellus. Hæc scripsi die 23. Maii, quo dies Synodo nostrae indicta est hic a fratribus, quos expecto. Dominus suo Spiritu nos illuminare dignetur, ne in institutis omnibus ab orbita legis suae deflectamus,

mus, sed omnia quæ agimus ipsius majestati & nostræ Saluti conducant. Amen.

Tuæ Dominationis submissis.

Th. Eglin. 1570. Curia

D. *Ernium* salvere jubeo. Ignosce quæso literis; nam omnia cursim imo festinanter scripsi.

THOBIAS EGLIUS ad H. BULLINGERUM.

Litteris. d. 5. Jun. 1570.

DE GANTNERO Collega quid actum sit pene prætermiseram. Verum est, jam quater publice officio se suo impudenter abdicavit & functionem resignavit. Sed hætenus semper multis precibus ad suggestum reduci voluit: postrema autem hac vice neque Senatus illum rogare amplius decrevit, sed me vocatum, quid ego ipsis consulerem, explorare voluerunt. Ego me causam quam prætexat suæ inconstantia ignorare respondendi, propterea certi nihil me posse respondere nec consilere dixi: Paratum autem me fore illum officii sui adhuc semel admonere, & quam causam sic faciendi habeat penitus explorare. Sic elegerunt Polytarcham & PONTISELLAM, qui mecum, remotis precibus tamen, id apud ipsum expediant. Admonuimus hominem: nihil autem aliud prætendit, nisi quod ab omnibus avaritiæ insimularetur & accusaretur, propterea, ne stipendium se accipere avaritia quis putet, se eo potius cariturum, quo omnes videant & re ipsa experiantur, quam suis rebus propriis cupiat esse contentus: deinde pluribus etiam mores hujus mundi taxavit, & quam hoc quadriennio, quo laboraverit in Domini vinea, nihil prorsus effecerit, cessaturum ergo & aliis cessurum, qui for-

tassiss uberiores ex hoc officio fructus decerpere possint, iis se minime viam & aditum præclusurum. Summa est, imaginatur sibi more fanaticorum quorundam terram novam, in qua nova iustitia regnare debeat, & talem perfectionem sibi pollicetur, quam nusquam in hac mundi senectâ inveniet. Mirum autem est, illum eo pervenire posse, qui tamen si proprios sinus & pectoris sui recessus excuteret, multum imperfectionis persentisceret. Sed hoc cum aliis etiam Anabaptistis habet commune, qui peccata & errores suos non agnoscunt, nec videntes quid manticae a tergo sit, aliena peccata semper ob oculos habent. Ego non solus, sed plurimi fratres alii, & inter cæteros D. CAMPELLUS, D. CONCIUS, Viri perdocti, id vitii eum ex nimia familiaritate, quam cum Bibliopola contraxit, contraxisse existimant. Eo enim ipso die cum Senatus decreto jurisjurandi Sacramento Seducitor ille eliminandus & relegendus esset, ipsum Collega convenit in ædibus, cum illo contulit, sortem nimirum illius deploravit, statimque postera die mane, quæ fuit dominica, pro Suggestu missionem petens, aperte Decreto & S. C. contradixit, quasi homines Sanctos ejiciant, & nebulones foveant. Sed utut hæc sese habeant, digressi ab illo responsum sperabamus sedatum postero die: Ecce autem, cum omnes sibi pollicerentur, modeste se responsurum, tandem ex prædio suo per puellam suam ad me Schedulam mittit, qua affirmat, se in suo proposito adhuc persistere & factis demonstrare velle, se nihil ex avaritia hactenus egisse. Ego responsum D. Cos. exhibui: Senatus me rogare, ut de alio Collega mihi asciscendo occu-

occupari velim. Ego absque tuo consilio nihil hic faciendum respondi, & cum tres ex Rhoetia nostra praesto fuerint, & inter hos D. CAMPELLUS, qui functionem illam suscepissent, tuo consilio invocato, uter eligendus esset, agere decrevimus. Interim GANTNERUS duas omisit conciones, quas ordine requisito habere debuisset, quas ego in tantis turbis, tanta Fratrum frequentia habere coactus fui. Cum autem videret miser, me in officio tam strenue nihilominus pergere, & forsan ex suis rescivisset, Ecclesiam quoque suam mihi pascendam a Dominis esse commissam, donec aut D. PONTISELLA, aut D. CAMPELLUS, aut alius aliquis tuo suasu a nobis fuisset surrogatus, sponte paucis diebus post ad me venit, & consilium novum agendi a me petiit. Ego respondi, mirabilis es homo, mi GANTNERE, nonne superioribus diebus satis te quid ageres admonuimus, cur non facis tuum officium? Perge &c. Sic sponte sese iterum idoneum fecit, qui privatim agere vitam modo decreverat. Remissum est ei a Dominis; sed videat ne talis porro reperiatur, ego enim illum ferre amplius nollem, sed potius &c. Hæc prolixius quam necesse fuerat ad te perscripsi.

THOB. EGLI ad *Eund.* d. ult. Julii. 1570.

Miror quod D. *Froschouerus* procuratorem suum non miserit, si convaluerit. Metuimus autem ne sibi a Bibliopola [FRELLO], quem Tiguri oberrare percepimus, denuo imponi patiatur. Blandulus & ad inferos usque demissus est homo ille, nec præstabit fidem, etiamsi multa libere polliceatur, modo ad uxorem & liberos, quibus

ægre caret, reverti possit. Locutus est cum quibusdam Mercatoribus nostris Tiguri, se lubenter reversurum, modo Magistratus clementia sua ipsum sit comprehensurus. Sed video quid molia-
tur, cavebo quantum possum, ne pestis vere
grandis iterum illabatur; Sæpe emendationem
promisit, sed suis promissis nunquam stetit, &
protheos instar se in omnes formas potest transfor-
mare, modo feratur, suumque artificium exercere
in miseram plebeculam possit. Ego libere prote-
stor, aut me, aut Bibliopolam illum ab hac Eccle-
sia abfuturum.

TH. ICONIUS ad *Eund.* d. 23. Octobr. 1570.

Agimus gratias tuæ incredibili pro nostra Eccle-
sia curæ & diligentiae, cujus Ecclesiam illam
nunquam certe poenitebit, imo pro illa meritas
gratias, si sapit, habebit. Noluerunt plerique
ex Senatu ante reditum D. D. Cos. ex Comitibus
Davosianis quicquam agere aut consultare de CAM-
PELLO recipiendo. Immo cum D. Cos. *Willius*
mentionem faceret, fuere qui (*) **MARIUM**,
BRUN-

(*) Cum hic primum **MARI** fiat mentio, asseram
nonnulla, quæ hominis hujus ingenium patefacere
possunt. Ipse TH. ICONIUS in Epist. ad *Bulling.*
die 24. Jul. 1570. hæc habet: *MARIUS* illi *fun-*
ctioni (Mayenfeldæ, quam BRUNNERUS relique-
rat) *insidiatur*, qui *hactenus* ludum Vitoduranum
moderatus est: Cur se iterum receperit in *Rhoetiam*
miror, cum alibi feliciter vivere potuisset. Vereor
ne *dyscolus* ille *multum* nobis *pariat certaminis* &
diffidii

BRUNNERUM alii vellent. Scio autem GANTNERUM incitare quosdam ut MARIUM vocent, non CAMPELLUM, quem non ut debet amat. Sic volunt multa multi, quæ num conducant Ecclesiæ plane non intelligunt, modo affectibus satisfiat, diligenter studentes. Improbe autem intellexit GANTNERUS Senatus Consultum literis consignatum, sicuti exemplum tibi misi manu Cofs. roboratum, statim enim die Martis retulit in Senatu, coactus se excusare, conqueri de multis; se sc. nunquam affectasse functionem iterum recipere, nec se ipsum salutis publicæ præferre, nihil quicquam in Confessionem peccasse, Anabaptistas non fovere nec tueri, neque ita male sentire, modo recte intelligatur. D. PONTISELLA aperiens os egregie illum pudefecit: Nonne GANTNERE hæc & hæc de jurejurando dixisti? Affirmavit. R. Cur ergo te vis contra excusare?

T t 5

diffidii, habet enim caput & ingenium mirificum. Et in alia Epist ult. Jul. 1570. data: MARIUS antiquum suum obtinebit semper. . . . Numquam dignatus est me alloqui, ægre fert se Civem Curientem & longe ceteris doctiorem, imo absolutum omnibus, ut putat, numeris, a peregrino in sua patria præoccupari. Inuit nunc Sacerdotium tenuissimum in valle Rhetica sive Prættica, privata potestate, neminem consulens, utpote qui neque Ministri ac Synodi curam habere debeat, cum literas, (ut dicunt) habeat antiquiores in hisce partibus. Indigeret Rhætia nostra multis Viris doctis, sed non Momis, οὐκ ὡς καὶ τὸν γένος καὶ σφόδρα ἐπιμώμετον ἔσται, ὅπου δὲ ἀνδρα ἀεὶ ἔχουσιν, ut canit Ascræus.

cusare? D. Cos. videns insaniam hominis, brevibus illi respondit: GANTNERE, tu ipse in culpa es, neminem quaeso culpes &c. Tandem culpam in se recipiens GANTNERUS petiit stipendii solutionem, & adjecit, *Is qui me vobis tradidit, majus habet peccatum.* Nunc multi sunt ex Senatoribus qui restitutum post hæc omnia cupiunt hominem.

S.

HAud immerito & negligentiae & ingratitude me condemnare, colendiss. Domine, qui tantam scribendi faciam intercapedinem, nisi me sexcenta quibus simul adobruor admodum excusarent. Scis tu peroptime quibus mercatus tempore distineamur; accurrunt ex agro Pastores undique: fatigant etiam me plures alii; crescit etiam concionum numerus, praesertim hoc tempore, quo fido Collega adhuc careo, nec dum quid futurum sit plane scio. Pergit GANTNERUS in hoc suo Dogmate & levissima opinione, *ad fidem veram neminem esse coercendum*, ad cujus stabilimentum plurimis Scripturae locis abutitur, unde non parvam Hæretici suspicionem jampridem sustinere coepit. Recusat medicinam a Dominis praescriptam, nec cessat tamen se infontem esse omnibus persuadere, & quomodo vi quadam restituatur laborare. Conatus est plures ex agro adventantes fratres in suas partes pertrahere; multum apud ipsos de me conqueri, omnem culpam in me conjicere, quasi omnis mali scaturiginem & primum authorem hujus dissidii: Quod autem qualis qualis sit nunquam probabit homo semissis & levissimus. Nihil non audet effutire & blaterare
nunc,

nunc , modo civium odium mihi conciliet ; Sed solatur me bonorum Virorum constantia & prudentia , qui quomodo hoc veneni exortum sit & quibus modis auctum , haud ignorant. Perinde accidit GANTNERO sicut avibus visco agglutinatis , quæ quo magis extricare se moliantur , tanto vehementius irretiuntur & intricantur. Delatum se conqueritur apud tuam præstantiam & omnes Rhœtiæ Fratres , quasi vero meum fuerit prodere Ecclesiam & veritatem. Rejectum est negotium a Senatu in finem nundinarum , quæ nunc præteriere : Sed ne nunc quidem absolutum , eo quod præfectus exspectatur Vallis Rheticæ , cujus opera - - mum MARIUM , quem timemus , impediamus. Brevi finietur , certique quiddam statuetur : & quidem ita omnino erit necesse , siquidem Natales Servatoris nostri appropinquant , neque ego tantis laboribus exantlandis solus ac diutius sufficiens ero. Gratissimum autem fecisti , qui D. BEZÆ doctissimum librum mihi accommodaveris : Oro autem suppliciter ne grave tibi sit , si aliquandiu usus eo fuero : hætenus vix licuit inspicere ; cum singulis fere diebus concionandum mihi sit. Ac ubi ubi potero bene custoditum & mundum (ubi perlegero) remittam. Colligam ex eo argumenta omnia , & ex aliis quoque quæ potero congeram plura , quibus instructus tela betalea , quæ GANTNERUS ex *Sebastiano Franco* obiicit , fortissime retundam & eludam. Sumsit secum in Senatum Wördensen illum *Francum* & multos alios quodlibetarios , quibus errorem suum Epicureismo aditum præstruentem defendere conatus est. Nimis autem temere *Francus* ille judicare videtur de re tanta , male nimirum collectis quo.

quorundam doctorum Virorum judiciis. Perstrin-
git vero oblique aut Bernenses (sicuti ex Libro
tuo contra Anabapt. videre licet) aut Tigurinos,
quasi retrogrado cursu in Mosaicum ergastulum
relabantur, qui libertate evangelica errorem su-
um tueri non possint. Conatus est etiam se de-
fendere ex Tigur. Confessione GANTNERUS,
adducens locum Matth. XII. de lolio non evel-
lendo fol. 54. b. lin. 8. Sed & hunc locum sini-
stre & malevole adduxit: Cum id animi & sensus
minime habeat, certa conditione minime omis-
sa. &c. Utinam GANTNERUS se in pristinum
munus non possit ingerere, & D. CAMPELLUS
locum obtineat. Hæc ocysissime scribere & bre-
viter volui quo scire possis in quo statu nunc res
sient; alias copiosius omnia. Valeat Amplitudo
tua & salva sit æternum. 1570. 27. Nov. Curiae.
Salutaris a D. Cos. D. Pont. D. Bonetto. Mitto si-
mul literas D. Campelli pro salute.

T. Amplitudinis
submissis.

Th. Ic.

S.

NUPER Reverentiæ tuæ, Vir amplissime! causas
ostendi prorogationis nostri hujus negotii;
Quia vero natalitia Christi accelerant, neque ego
tot laboribus porro sustinendis sufficiens, neve me-
dium, quo utendum censebamus remoraretur,
ingressus sum Senatum Ampliss. 1. Decembris cum
ex majoribus & minoribus confluxisset; Hortatus
sum, ut Collegam mihi [siquidem Ecclesiæ cura
etiam Magistratui 3. Reg. 2. incumbere debeat]
fidum, pacificum & sanum, constantemque mihi
adjun-

adjungant; requirere hoc tempus præsens periculofum, quo minime conveniat oves suo certo pastore privari; Breviter simul iteravi absurditatem opinionis illius, *neminem ad bonum adigendum esse*, ostendens, qualis fructus tandem hinc inde nasceretur. Mox egressus ubi essem revocarunt, & quem ipsis consulam & suadeam rogarunt. Respondi BRUNNERUS reliquit Rhoetiam. &c. Nemo præterea meo judicio erit, qui hoc munus melius executurus sit, præter unicum CAMPOLUM; idque me sine affectibus privatis, conscientiae & salutis etiam meae testari testimonio. Quid factum? Quidam expectandum censuerunt, donec se GANTNERUS in *generali Synodo* emendaret, ubi de Controversia disputandum foret. Hos summus & novus Tribunus, homo integer & facundus excepit; Quid? num fidem nostram jam pridem a majoribus nostris ex S. Literis defensam & obtentam iterum disputabimus? novisque & dubiis quæstionibus subijciemus? Num GANTNERUS solus repertus est, qui tenebras in tanta luce discusserit? absit. Cogitate vos, quam utile & decorum id vobis sit futurum, si vestram Religionem in dubium vocetis novis disputationibus, cujus professionem Majores nostri tanto periculo tantaque diligentia sunt secuti. Sic autem a me fuit institutus. Hinc desierunt de GANTNERO aliquid porro proferre. Placuit contra omnibus novum Ministrum eligere. Ubi GANTNERUS, si ipse excideret, fautoribus suis anxie instillavit, ut MARIUM pro CAMPELLO odiofo Ingaddinense eligerent; Sciens qualis esset MARIUS, cujusque capitis, nempe heteroclitici, cujus gratia sæpissime ipsum coram omnibus diffamavit, ut
ali.

aliquando, si ipse rursus deponeretur, regressum in istam Ecclesiam haberet, sicque nulla unquam pax Ecclesiæ afflictæ affulgeret. Et certe hæc persuasio apud plures alicujus fuit ponderis; Nam totus Senatus ob duos istos plane fuit divisus, & parum abfuisset, quin MARIUS electus fuisset præter omnem expectationem; ita multi sunt qui non salutem, sed destructionem hujus Ecclesiæ (quod solum apud te dixerim) unice quærunt. Habuit a suis partibus MARIUS 13. CAMPELLUS autem 15. ex quibus totus Conventus constabat. Sic albus D. CAMPELLO fuit lapillus, qui ad Christi natalitia per Senatus literas evocabitur. Nunc mirifice insaniunt quidam, Civem GANTNERUM ita esse degradatum, ut dicant, & nisi CAMPELLUS omnibus rusticis placeat, fore ut rejiciatur; imo & monstra alunt quidam, quibus artibus me deponant, quod proditorem & canem mutum me non præbuerim. Sed faciant quod possunt, si culpa mea aliquid & peccatum reppererint dimissione dignum. Dominus Deus O. M. hostium suorum animos contumaces & feroces spiritus frangat, adque sui nominis honestatem clementer Spiritu suo convertat. Amen. Habes Clarissime D. hujus Tragædiæ felicem admodum exitum, nisi quod homines veritatis & pacis parum amantes quiescere non possunt, & quotidie novi & pravi aliquid moliantur in eos qui causis justis plus cæteris favent. Neque dubitandum est, GANTNERUM fictum consortii nostri membrum futurum, & de vindicta, ubi potis erit, cogitaturum semper; maxime quod interdictum sit ei concionandi officium etiam apud pagicos. Quod cum nuper contra Magistratus auctoritatem nihilo fecius

fecius in pago quodam urbi proximo persequi
vellet, utpote qui Deo plus debeat, quam Ma-
gistratui, ut loquitur, denuo a Domino Rheti-
ense prohibitum fuit. Sic vere arrogans & subdo-
lum pectus scrobem fraudulentam sibi ipsi fodit.
Quid postea sit secuturum, si D. CAMPELLUS
sacerdotium novum inierit, scribam alias; parum
enim gratus & jucundus pluribus advolabit. Hæc
ad te ocysime, Reverendissime D. Pater, ut quid
rei sit, cognoveris. 4. Decemb. 1570. Curiae.
T. D. Submissiff. TH. ICONIUS. Salutant tuam
Reverentiam ambo D. D. Coss. D. Pontifella, &
omnes boni. Salvus sit inter reliquos vestros &
Ernius.

S.

OMnes tuas (ut puto) accepi, Reverendiss. Pa-
ter, nec quicquam peccatum esse arbitror,
nisi quod tardius fere, non sine certis causis, af-
feruntur. Gratulatus sum hoc novum Sacerdo-
tium D. CAMPELLO tuo nomine, qui nuper
per Dominorum vocationem attractus, specimen
exhibuit sui muneris. Ingentes humanitati tuæ
gratias agit, salutemque omnibus numeris absolu-
tam tibi imprecatur. Solus autem advenit, quod
uxor partui sit vicina, quam post puerperium, si
Dominus nobis arriserit, demum una cum liberis
& suppellectili adducet. Placuit prima ipsius
Concio paucis, multisque ludibrio habetur; non
quod in hac arte sit rudis, impolitus, & infelix;
sed quod Gantneriani indefesse cogitent de vindi-
cta, & doctis (licet delicatioribus nihil sapiat)
concionibus abutantur, ad explendos invidiæ suæ
stimulos & rancores. Et quidem facile mihi per-
suadeo,

suadeo, plures ex eo numero, qui Anabaptistas impune ferendos clamitent, esse, qui simplicium animis se mirifice insinuantes, vociferentur; Videtis ne quam dispar & iniqua hæc sit mutatio? Nisi Deus singulariter bonorum animos corroboret, artesque clandestinas malevolorum retundat, nescio quid tandem futurum post hæc omnia fiet. Ego quidem non mei gratia, sed potius Ecclesiæ optarem, Virum istum hædere posse. Sed si considero quam tenuiter a nonnullis exceptus & salutatus sit, animi excrucior. Faxit Dominus, qui hominum corda regit, nostraque consilia gubernat, ut omnia, quæ in hac nostra controversia evenere, felicissime & solide exeant. &c. &c. Ocyssime. Curia. 1570. 19. Dec. noctu.

S.

AGO Dominationi tuæ præstantissimæ & communi, imo paternæ sollicitudini pro nostris Ecclesiis perennes gratias, quod auctor ac suasor fueris D. GUALTHERO, ut causam, quam hætenus apud Rhoetos tractavi, tam fideliter & docte explanaverit. Multum hinc institutionis in nostros redundabit rusticos, qui præter patriam libertatem ex Evangelio quoque Academicam quandam licentiam cupiunt venari. Consternabit liber ille multorum cristas & spiritus animosque insolentes. Et miror quo iudicio GANTNERUS, qui indies magis magisque delirat, hanc medicinam sit accepturus. Domi ille latitat, & libellis venenatis insudat, ex quibus centones omnis generis consuit, quibus me in futura Synodo obruat. Vereor ne quam turpissime se sit daturus, siquidem zizaniam uberrime spargit, nec evelli debere adhuc contendit.

dit. Si vult esse adversarius, non multum mihi, sed plus Ecclesiis oberit, siquidem auctor erit sub incudem revocandi opiniones istas, quas ipsi etiam Papistæ intactas relinquunt; unde maxima scandala & pericula oboriri necesse est, maxime in tanta ingeniorum, ut fit in Rhætia, varietate. Mallem hæc omnia profundissime sepulta essent & e memoria hominum evulsa, & GANTNERO breviter responderetur, nisi vellet se nobis in pace adjungere, & omnino nobiscum sentire, sit exclusus & depositus, nos nolle tempus ejusmodi disputatiunculis contere, & insolitis istis questionibus aliis errandi & male cogitandi fenestram patefacere. . . . D. CAMPELLUS electus & confirmatus est, consecutus idem GANTNERI stipendium nullo negotio; Nunc eum repudiare amplius non possunt, licet morosuli illi conciones ipsius non probent, quibus ne Christus quidem ipse satisfaceret. Librum tuum adhuc retineo & peto veniam, cum te non fugiat quid laboris mihi soli incumbat, cum jam longum tempus Collega caruerim, nec dum præsto sit *Campellus*, sed intra mensis unius spatium demum advolabit. Ocyssime. Curia. 1571. 8. Januarii.

T. D. Subjectiff. TH. IConius.

S.

INfinitis negotiis te distrahi, Reverendiss. D. facile credo, maxime hoc tempore quo omnia plena sunt malis, quibus ex Dei verbo medicinam afferri oportet. Quod me attinet, video mihi hærendum, quamvis, omnibus fortunæ telis expositus, an hæreere possim ignorem; Angulus aliquis sufficeret mihi alibi, qui huic Ecclesiæ cum veritatis

Tom. IV.

U u

tatis nuncio tanto sim oneri. Expectabo ex tuo hoc consilio ejectionem, nolim autem ejusmodi catastrophem ejectionis, qualem annos 12. maximo meo meorumque malo non leviter sensi. - - - GANTNERUS cum D. Campello collocutus perstat in sua sententia, & juramentum in N. T. non præcipi dicit, neque conscientiam ejus rei gravitate afflictam compellendam esse. Extenuat autem nunc culpam suam, & purgatis omnibus omnia in me unum transferre enixe laborat. Affirmat se non negare, Magistratui nihil in Hereticos esse juris, si eruperint in seditiones: FRELLUM autem seditionem nullam adhuc concitasse, propterea non ea via incedendum cum illo fuisse. Mavult ignem & incendium sentire, quam præcavere. Quid autem simili in negotio Itali quidam moliantur, ex literis & responso SYLVIO homini irrequieto a D. LENTULO dato, abunde cognoscetis. Ne autem rixosi isti clamatores GANTNERO manus & operas suas conferrent, impetravimus a Dominis trium Fœderum, ut per Commissarios (inter quos D. Willius etiam unus est,) qui nunc sunt in itinere & rationes in Valle Telina conficiunt, omnes Arriani qui manifesti sunt, una cum SYLVIO, qui Decretum Dominorum pacificum improbe scripto exagitare ausus est, sine ulla excusatione ejiciantur; ita tamen negotium attemperavimus, ne isthæc reformatio piis ministris (utpote PAULO GADIO &c. qui vos humanissime salutant) fraudi & damno esse possit. Nescio tamen quid judicare satis possim ex effectis istis, qui excommunicationem Italorum comitantur, maxime cum post funera etiam Fratrum animi ex ea exacerbentur. Expectabo quid vos de hoc casu

su & obitu istius, cujus D. LENTULUS in literis suis mentionem facit, judicetis. Gratissimum autem mihi feceris si libellum istum germanicum descriptum mihi miseris, quo juver ex eo contra dogma hoc impium, sicut ex D. quoque *Bezae* libro quotidie sapere disco, quem (utinam cum pace tua) remittere tibi vix possum adhuc; mundum autem restituam quamprimum facultas erit. &c. Curiae. 1571. 5. Martii.

TH. IConius.

Idem ad Eundem BULLINGERUM d. 20. Martii. 1571.

GANTNERUS noster doctum & pium Fratrem JOANNEM GERUM, qui vallem Schanui-
cam verbo rexit, artibus suis expulit, sequē in istas Ecclesias ingessit, quibus antea, antequam Curiam veniret, praefuit. Obtulit rusticis suam operam, cum tamen bene sciret locum istum non vacare; nunc sese excusare sub hoc praetextu nititur, quasi Rustici, non ipse, hoc fecerint. Sic multa simul concurrunt, quae hominis impudentiam suo tempore prodent.

S.

SCripsi nuper perbreves, Reverendiss. D. & prolixiores promisi, quas nunc tamen, rebus aliis multis praepeditus praestare non possum. Rever-
sus est ampliss. Vir D. *Willius* ex Italia, & postquam domi repperit & tuas lucubrationes dono missas, & D. *Rod. GUALTHERI* literas, utrique maximas gratias egit, & de referendo beneficio cogitaturum anxie promisit. D. Commissarii, quibus hoc negotii a nobis datum fuit, ut in *Serve-*
tanos

lanos & Arianos nebulones, quos infelix Italia sive Vallis Telina fovet, accuratius animadverterent, unum tantum ejecerunt nomine CHRISTOPHERUM, qui Sondrii Ludimagistrum egit, hominem quidem summe, sed perverse doctum, Arianum sive Servetanum, & nescio quibus aliis monstris personatum & horrendum, qui frontis expers coram D. Commissariis Trinitatem verendam blasphemaverit dixeritque, *wie könt ein alter Esel einem jungen, so er geböhren hat, in allweg glich syn?* &c. Horret animus, cui hæc tam atrocia subeunt. Ejectus ille est nebulo, qui severius aliquid commeruerat. Cæteri omnes una cum SYLVIO multis se excusare sunt conati, & propterea impetrarunt a D. Commissariis ut in futura Synodo nostra compareant, se nobis nostræque confessioni subscribant & jungant; nisi hoc fecerint, latam in ipsos etiam Sententiam exilii sc. subeant. Quid autem non audent distorta Italorum ingenia? Non semel & SYLVIVS subscripsit confessioni nostræ, modo securus esse possit: postea hæreses & pestes suas aliis affricare non dubitavit. Rectius meo judicio D. Commissarii egissent, si quos propria turpitudine convicisset, exilio multassent. Sed auro splendente nulla pollet oratio: Et quis resisteret tot Sanctis? olim corruptus quidam dicebat. Nimirum Synodus proxima plena contentionis erit. Deus faxit, ut bene erumpat! Ocyssime 1571. 24. Aprilis.

Tuxæ Dominationis

Subjectis. TH. IConius.

S.

Misi nuper nescio quas commendatitias, quibus tamen ille quem te conventurum existimabam

ham non responderat. Certiorem etiam te feci quam immodeste GANTNERUS & MARIUS se se gerent. Convenit ex eo tempore, quo Synodus dilapsa est, suæ factionis homines in Valle Telina MARIUS, & salutato TURIANO nescio quid monstri alere videntur. GANTNERUS vocatus & rogatus in Senatu, num cedere vellet victus, & subscriptionem manu propria factam confirmare, negavit, & potius omnibus renunciaturum dixit, quam nostræ esse Sententiæ: idcirco a Senatu civitate privatus est: nunc rostra crepat, & concursans querulus, omnem movet lapidem, ut populi favore tutus sit. Hisce vale colendissime D. Pater. de cæteris alias; nunc morbus uxoris gravis vocat alio. Ocyssime 1571. 14. Aug.

T. D.

Subjectifs.

TH. IConius.

T A N T U M. H A C T E N U S.



Un 3

NOVA

NOVA LITERARIA.

BASILEA. Officina *Im-Hofiana* fertilis admodum & fecunda fuit in producendis varii generis ac argumenti libellis, quos hic vel leviter subindicare non abs re fuerit;

1. Allgemeine Historie der Reisen zu Wasser und zu Lande, oder neue Sammlung aller Reisebeschreibungen zc. nach dem Englischen Original ins Deutsche übersezt. VII. Theile. Basel. 1749. in 8. Ita jam cognitum est hoc opus, quod certatum cum aliis Typographis exteris typis exscribendum suscepit Im-Hofius, ut facile iudicio nostro supersedere possimus.

2. PETRI KINGII, Angliæ Cancellar. Historia Symboli Apostolici cum Observationibus Eccles. & Criticis ad singulos ejus articulos: Ex Anglico sermone in Latinum translata. Basileæ. 1749. in 8. pl. 23.

Herrn FALLABERT, Professoris der Experimental Philosophie und Mathematik, Mitgliedes der Königl. Gesellschaft zu London und Montpellier, wie auch der Academie des Instituti Bonon. &c. Medicina Electrica, oder Neue Versuche vermittelst der Electricität allerhand Leibes Schäden zu heilen: Nebst einer umständlichen Beschreibung einer an einem Lahmen vermittelst derselben glücklich vollbrachten Cur; wie auch einigen Muthmassungen über die Ursachen der Wirkungen der Electricio

etriticat; Aus dem Französischen übersezt, mit Kupfern. Basel. 1750. in 8.

4. *Geneseos ac Deuteronomii Compendium*, exhibens ex versibus 2490. versus tantum 867. nec eos integros; quibus tamen omnes *Geneseos* ac *Deuteronomii* voces suo, vel saltem aliquo nexu, sic comprehenduntur, ut vocum *Deuteronomio* propriarum in *Deuteronomii* compendio tantum ratio habita sit, a J. CASP. SULZERO, Rectore Scholarum Vitodur. eum in finem adornatum, ut ope hujus Compendii Tyrones Linguae hebraeae brevi tempore & solito multo facilius & *Genesin* & *Deuteronomium* ex Hebraeo in Latinum vertere possint. Adjunctum est Vocabularium *Genes.* & *Deuteronomii*. Basileae. 1750. in 8.

5. Apud Jo. Rod. Thurneifsum extat: *Logica sive Ars cogitandi*, in qua praeter vulgares regulas plurima nova habentur circa Mentis operationes & methodum cogitationes suas ordine optimo dirigendi. Editio novissima plurimis in locis emendata, ad optimum Exemplar Gallicum revisa, in qua addita sunt VI. Capita multis in editionibus Latinis non reperiunda. Basileae. 1749. in 8.

6. Litteris *Mechelianis* exscripta est nova & nitida editio N. T. Graeci sub hac epigraphe: 'H KAINH ΔΙΑΘΗΚΗ, Novum Testamentum ex optimis Codd. summa fide recensitum. Caetera Praefatio ad Lectorem indicat. Basileae. 1749. in 8. Praefationem vero adornavit Vir Clarissimus ANT. BIRRIUS, Graec. Ling. Prof.

7. *Job. Rod. Pistorius* vero dedit: *Eclaircissements & Reflexions sur l'Evangile selon S. Matthi-*

eu par BARTHELEMI BARNAUD, Pasteur à la
Tour. à Bâle. 1747. 4. pl. 59. b.) Sur
l'Evangile selon S. Marc. Tome second. à Bâle.
1748. c.) Sur l'Evangile selon S. Luc. 1749. 4.

8. Hic quoque exscriptus est libellus, quan-
quam alium locum præferat: Essai sur la Grace
par Monf. l'Abbé D'HAUTEVILLE. à Londres.
1749. 12. pl. 4.

9. Vir Clariss. J. HENR. FALCKNERUS, Phi-
los. moral. & J. N. ac Gent. Professor nuper crea-
tus, ad d. IV. Julii novum munus auspicatus est
Prælectione inaugurali, qua Naturam humanam
certissimam Cynosuram Juris Naturalis esse de-
monstravit.

10. Jo. Rud. Im-Hof proponit opusculum in
causis forensibus tractandis admodum proficuum,
sub titulo: *Vade tecum Juridicum*, oder; der sich
selbst rathende Advocat, wohl unterwiesene Be-
klagte, Rechts-verständige Consulent, und end-
lich der nach den Rechten gewissenhaft sprechende
Richter, zum allgemeinen besten aus den bewähr-
testen Authoren zusammen getragen und an das
Licht gestellet von Germano Sincero. Erster Theil.
Basel. 1750. 8. Per partes prodibit hoc opus-
culum, quarum singulæ CX. Casus forenses me-
morabiles nec inusitados explicabunt. Pretium
Subscriptionis erit 30. cruc.

GENEVA. Operis de Veritate Religionis chri-
stianæ, quod Clariss. VERNETUS feliciter insti-
tuit, priores partes, quum valde desiderarentur,
iterata editione reddidit Typographus Gossens &
Socc. sub hoc Titulo: *Traité de la Verité de la*
Religion

Religion Chretienne, tiré en partie du Latin de Mr. J. ALPH. TURRETIN, par J. VERNET, P. & P. à Geneve. Seconde Edition. Tome I.

1743. 8. Quemadmodum titulus hujus Operis nonnihil immutatus, ita etiam ipsum opus singulari studio ac ingenio à Clariss. Auctore ita retractatum est, ut plane novum, & a Venerandi Turretini latino opere prorsus sejunctum videri possit.

NEOBURGUM. Nobilissimus atque Spectatissimus Vir, qui an. 1742. publicæ luci exposuit *un Essai d'un nouveau Système Philosophique concernant la nature des Etres spirituels en général, en IV. Volumes grand 8.* Dedit hoc anno folium, quod inscribitur: *Précis de mon Système nouveau, touchant la formation, la propagation & la nature de l'Etre humain.* Atque nuperrime hoc folium alio supplevit, quo ad confirmandam suam hypothefin, quod anima sit exigua tenuisque machina, materia quidem constans, sed quæ nec videri, nec tangi possit, provocat maxime ad novissimas Clariss. Peyronæi observationes circa Sedem Animæ & Sensorii communis, quæ leguntur in *Mémoires de l'Académie des Sciences* 1741. pag. 199. seqq. Ego nihil subjicio nisi hos Eminentiss. de Poligniac versiculos:

Ita quilibet arte
Strenuus Aonia chitharam pulsare sonantem
Mobilibus digitis, chordasque animare loquaces,
Et lenocinio blandi modulaminis aures
Demulcere tuas, cithara sic pendet ab ipsa,
Non ullos ut possit ea sine promere cantus.
Nam si rupta filet, si qua temerata ruina est.
Si chorde nimium tense, nimiumve remisse

*Amisere tonum, vel si una aut altera desit;
Ecce manet Citharædus iners, frustraue peritus
Aut nihil, aut prævum canit, & nescire videtur.
Ergo artem Museam ipsa in testudine ponis?
Ac tibi propterea res una putabitur esse
Organum & Organicus?*

EREMUS HELVETIORUM. Hic apud *Everh. Kælin* Monasterii Typographum proflat libellus, qui se Auctoris & argumenti dignitate magnopere commendat; Inscriptio est hujusmodi: *Disfertations sur les Apparitions des Esprits, & sur les Vampires ou les Revenans de Hongrie de Moravie. &c. Par le R. P. Dom. AUGUSTIN CALMET, Abbé de Senones. Nouvelle edition revuë & corrigée I. Partie pag. 432. Seconde Partie pag. 234. à Einsidlen. 1749. 8.*

F I N I S.



ARGUMENTA

Volumine Quarto explicata.

Particula XIII.

- I. SAM. BATTIERII, *Phil. & M. D.* Prælectio de iis, ad quæ potissimum attendi debeat, ut quis in antiquis Græcorum Scriptis non solum loca corrupta deprehendere, sed & eadem, si ullo modo id fieri possit, emendare valeat. e Msc. p. 1.
- II. Viri Vener. J. CONR. WIRZII Prælectio de Solis deliquio, cum Christus de Cruce penderet. e Msc. p. 25.
- III. ELIÆ BERTRANDI, *Eccl. Gall. Bern. Past.* Tentamen philosophicum de Cultu divino: ubi etiam illa expenduntur, quæ de hoc argumento tradit Libellus *Les MOEVRS* inscriptus. e Msc. p. 35.
- IV. Dissertatio Epistolica de pretio Artis Rhetoricæ ad Virum amiciss. L. *Candidum* cum notis apologeticis. e Msc. p. 58.
- V. HUGONIS BLOTHII Oratio in Hutterianos homicidas an. 1582. de gemina cæde commissâ in Laur. EISLERO, & HADRIANO FRISIO Turicensi. e Msc. p. 86.
- VI. Electa epistolica. e Msc. p. 123.
- VII. Nova Literaria. p. 147. Accedunt nonnullæ Quæstiones, quæ Oedipum exspectant. p. 162.

Particula XIII.

- I. SAM. BATTIERII Oratio de Literarum Græcarum

carum post inductam plurimum Sæculorum horrendam Barbariem, in occidentalibus Europæ partibus Interitu, & quomodo singulari Dei beneficio tandem illæ insigniter refloruerint. e Msc. p. 163.

II. J. FRID. STAPPERI Dissertatio theologico-philosophica novam continens Hypothesin, qua Animæ & Corporis Commercium ex hominis ad similitudinem divinam Creatione explicatur. e Msc. p. 185.

III. HUGONIS BLOTHII Epistola ad J. JACOB. FRISIUM, S. Theol. Doctorem in Eccl. Tig. de Cæde Fratris. e Msc. p. 245.

IV. ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ historica, quod CALVINUS in sua de Prædestinatione Doctrina sibi semper constet. e Msc. p. 256.

V. Vindiciæ pro BULLINGERI judicio de Mich. SERVETO, ejusque Sectariis inter præcipuos quosdam Anabaptisticæ factionis Doctores. e Msc. p. 277.

VI. Viri Vener. J. CONR. WIRZII demonstratio, quod homini Christiano liceat spe præmii Deum colere. e Msc. p. 291.

VII. Nova literaria. p. 303.

Particula XV.

I. S. BATTIERII Observationes in DIOGENEM LAERTIUM. e Msc. p. 321.

II. J. JAC. ZIMMERMANNI Dissertatio de Religione PLUTARCHI. e Msc. p. 379.

III. J. J. BREITINGERI Disputatio epistolica in M. T. CICERONIS Orat. I. in Catilinam. e Msc. p. 424.

IV. Exem-

- IV. Exempla Simplicитatis & Lenitatis theologi-
cæ. e Msc. p. 441.
- V. DAV. HOTTINGERI, Numi bracteati Ti-
gurini recensiti, explicati & ære expressi. p. 447.
- VI. Nova literaria.. p. 474.

Particula XVI.

- I. Summe venerandi Viri J. CONR. WIRZII
Oratio, qua Apologus de Religione Sectatores
suos recognoscente & lustrante narratur. e Msc.
p. 487.
- II. J. H. SCH. brevis & modesta Dissertationis
criticæ, quam G. F. GUDIUS pro *Hilleriana*
de Origine & Sensu τοῦ *Cethibh* & *Keri* Sententia
conscripserat ΕΠΙΚΡΙΣΙΣ. e Msc. p. 521.
- III. J. J. W. Dissertatio de Editionis græcæ N.
T. authentica veritate. p. 564.
- IV. Dissertatio critica, quæ scrutatur & expen-
dit Caussas, ob quas ΔΟΞΟΛΟΓΙΑ in O. D. for-
mula apud S. LUCAM Cap. XI. desideretur.
Auctore J. J. BREITINGERO. e Msc. p. 591.
- V. Controversia in Rheticis Ecclesiis an. MDLXX.
orta de Hæreticorum Pœna e Documentis au-
thenticis exposita. e Msc. p. 617.
- VI. Nova Literaria. p. 652.



Corrigenda

in Disfertat. de Religione Plutarchi Part. XV.

Pag. 283. lin. 16. adde: Inter Atheos & superstitiosos.

Pag. 409. divitas; lege divitias.

Pag. 414. attendere; lege ostendere.

Pag. 416. lin. 8. hæc adde; quamdiu a corporibus
& affectionibus continentur, nihil cum Deo
confortii.

Ibid. pro voce Auctor; lege Ductor.

os.

us
eo